

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ Вищого навчального закладу
Укоопспілки «Полтавський університет
економіки і торгівлі»

08 липня 2015 року № 152-Н

Форма № П-4.04

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»**Факультет харчових технологій, готельно-ресторанного
та туристичного бізнесуФорма навчання денна

(денна, заочна, заочно-дистанційна)

Кафедра туристичного та готельного бізнесу

Допускається до захисту
Завідувач кафедри Г.П. Скляр
(підпис, ініціали та прізвище)

«___» _____ 2020 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА***на тему: «Розвиток туризму у Житомирській області: стан та
перспективи»******зі спеціальності 242 «Туризм»
освітня програма «Туризм» ступеня бакалавра*****Виконавець роботи** Гончар Аліна Олександрівна

(прізвище, ім'я, по батькові)

(підпис, дата)**Науковий керівник** к.е.н., доцент Дробиш Людмила Володимирівна

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові)

(підпис, дата)***Полтава – 2020***

ЗМІСТ

	Стор.
ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ПЕРЕДУМОВИ ТА ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В ЖИТОМИРСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	7
1.1 Соціально-економічні чинники розвитку туризму в регіоні.....	7
1.2 Природно-ресурсна база розвитку туризму в регіоні.....	21
1.3 Історико-культурні ресурси регіону як чинник розвитку туристичної діяльності.....	30
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЖИТОМИРСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	37
2.1 Організація туристичної діяльності в регіоні.....	37
2.2 Особливості розвитку туристичної інфраструктури в регіоні.....	47
2.3 Основні напрями удосконалення розвитку туризму в регіоні.....	56
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	83
ДОДАТКИ.....	98

ВСТУП

Значимість туризму для України полягає у тому, що він є однією з провідних сфер економіки України, забезпечуючи не лише надходження до бюджетів, але й створюючи робочі місця, розвиваючи позитивний імідж держави, підвищуючи конкурентоспроможність національних туристичних продуктів. Туристична галузь нині забезпечує стабільне й динамічне збільшення надходжень до бюджету, позитивно впливає на розвиток багатьох галузей економіки (транспорт, торгівля, зв'язок, виробництво сувенірної продукції, сфера послуг, ресторанне господарство, будівництво, сільське господарство тощо). Однак, як свідчить практика, частка доходів від надання туристичних послуг в Україні не досягає й 1 % у ВВП, в той час коли у країнах, де сфера туризму добре розвинена, вона може генерувати до 10 % ВВП [125].

Отже, сучасний туризм – це сфера економіки та життєдіяльності суспільства, яка загалом тією чи іншою мірою інтегрує практично всі галузі економіки.

Україна для розвитку туризму має всі передумови – значний природно-ресурсний потенціал, сприятливі природно-кліматичні умови, різноманітні рекреаційні ресурси в усіх регіонах країни.

Так, Житомирська область має великий природно-туристичний та значний культурно-історичний потенціал. Зокрема, за наявності рекреаційних ресурсів Житомирщина посідає одне з провідних місць у державі: 1046,5 тис. галісів, лісистість території становить близько 35,2 %, на одного мешканця припадає 0,74 га лісу. Територією області протікає 2822 річки загальною довжиною 13,7 тис. км, з яких вісімсередніх річок (Тетерів, Случ, Уж, Ірша, Уборть, Ствига, Ірпінь та Словечна). На берегах Тетерева розміщені численні бази відпочинку, санаторії, профілакторії. Перспективними для розвитку водного туризму є річки Случ, Уборть, Горинь. Для задоволення рекреаційних потреб населення навколо міст і селищ виділено 42 тис. га зелених зон. Отже, Полісся – це край озерних, річкових і лісових ландшафтів.

Мережа природно-заповідного фонду Житомирської області представлена 228 об'єктами загальною площею 137,2 тис. га. Загальнодержавне значення мають 2 природні заповідники – Поліський природний заповідник та природний заповідник «Древлянський». На території області налічується три гідрологічні заказники, 23 парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, у тому числі: 5 – загальнодержавного і 18 місцевого значення. Загальна площа – 348,47 га. Три дендропарки займають площу 14,9 га [Додаток Е]. Бальнеологічні ресурси представлені радоновими лікувальними водами, торфовими та сапропелевими лікувальними грязями.

На жаль, наявний туристично-рекреаційний потенціал Житомирщини ще недостатньо ефективно використовується в якості туристичних ресурсів. Розвиток туризму в Житомирській області стримується недосконалістю законодавчої бази, обмеженістю асортименту запропонованих послуг, відсутністю коштів на реконструкцію історико-культурної спадщини, наданням повноцінної інформації щодо можливих туристичних маршрутів тощо. Тому підвищення ефективності туристичної діяльності на Житомирщині буде залежати від постійного моніторингу ринку туристичних послуг, змін геопросторових векторів туристських потоків з метою швидкого реагування на потреби споживачів, а також запровадження заходів щодо зменшення впливу негативних факторів та визначення напрямів розвитку туристичної діяльності у регіональному розрізі. Адже зручне географічне розташування області, різноманітність рослинного і тваринного світу, клімат і рельєф, геологічне і гідрологічне багатство дозволяють розвивати різні види пізнавального та активного туризму. Сприяє цьому також досить розвинена мережа автомобільних доріг та залізничних шляхів. Однак лише реконструкція та збереження заповідних і природних парків, архітектурних пам'яток, пам'яток історії та культури забезпечать збільшення потоків внутрішнього і зовнішнього туризму в даному регіоні. Тому вивчення особливостей і перспектив розвитку туризму на Житомирщині на сьогодні залишається одним з найактуальніших питань, оскільки галузь туризму забезпечує не лише

надходження коштів до місцевого бюджету, але й соціально-економічний розвиток регіону у цілому.

Методологічною і теоретичною основою дослідження стали наукові праці вітчизняних і зарубіжних науковців, присвячені питанням розвитку туристичної галузі. Так, проблемам розвитку туризму на регіональному рівні присвячені наукові праці таких вітчизняних і зарубіжних учених, як: В. Азар, М. Борушак, Л. Гринів, П. Гудзь, Б. Данилишин, М. Долішній, І. Зорін, В. Квартальнов, В. Кифяк, В. Козирєв, В. Куценко, В. Кравців, О. Любіцева, М. Мальська, В. Мацола, А. Мельник, О. Мілашевська, О. Мордвінов, М. Рутинський, В. Федорченко, С. Харічков, В. Цибух, А. Чечель, О. Шаптала та інші. Заслужують на увагу наукові праці таких вітчизняних дослідників розвитку туризму, як: О. О. Бейдик, В. К. Кіптенко, О. О. Любіцева, М. П. Мальська, О. О. Комліченко, Н. Є. Кудла, Н. О. Новосад, Ю. В. Фролова, В. В. Шиманська, М. О. Шмагельська, С. Ю. Цьохла та інші.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження стану туристичної діяльності Житомирської області та визначення перспектив її розвитку.

Об'єктом дослідження є туристична діяльність в Житомирській області.

Предмет дослідження – природно-ресурсна база та історико-культурні ресурси розвитку туризму в Житомирській області.

Для досягнення поставленої мети у кваліфікаційній роботі були визначені та вирішені наступні *задачі*:

- визначені соціально-економічні чинники розвитку туризму;
- охарактеризована природно-ресурсна база розвитку туризму;
- визначена роль історико-культурних ресурсів у розвитку туристичної діяльності;
- досліджено стан туристичної діяльності в Житомирській області;
- виявлені особливості розвитку туристичної інфраструктури на Житомирщині;
- запропоновані основні напрями удосконалення розвитку туризму в Житомирській області.

Інформаційною базою для написання кваліфікаційної роботи слугували законодавчі та нормативно-правові акти України з питань розвитку галузі туризму, матеріали Державної служби статистики України та Департаменту туризму та курортів Житомирської обласної державної адміністрації, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, публікації в періодичній пресі, матеріали науково-практичних конференцій та дані мережі Інтернет.

Для дослідження туристичних ресурсів та оцінки стану туристичної діяльності в регіоні були використані такі методи: описовий, картографічний, статистичний, табличний, порівняння, графічний. Обробка матеріалів здійснена з використанням сучасних засобів автоматизації.

Результати кваліфікаційної роботи на тему «Природно-ресурсний потенціал Житомирщини та його використання» було оприлюднено і схвалено на Кафедральному круглому столі «Туризм і молодь – 2019» 19 листопада 2019 року (м. Полтава, ПУЕТ).

Галуззю застосування результатів дослідження є практична діяльність підприємств сфери туризму. Запропоновані у роботі теоретичні і методичні рекомендації являються підґрунтям для подальшого розвитку туризму на Житомирщині.

У структурі роботи виділені вступ, 2 змістовних розділи, висновки та пропозиції, список використаних джерел, додатки. Робота містить 1 рисунок, 16 таблиць, 26 додатків. Список використаних джерел складає 134 найменування.

РОЗДІЛ 1. ПЕРЕДУМОВИ ТА ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В ЖИТОМИРСЬКІЙ ОБЛАСТІ

1.1 Соціально-економічні чинники розвитку туризму в регіоні

Індустрія туризму – це швидко прогресуюча галузь світового господарства, яку розглядають і як самостійний вид економічної діяльності, і як міжгалузевий комплекс. Нині майже третина населення планети стикнулася з таким явищем як туризм. Серед провідних галузей світової економіки туризм на початку XXI ст. за обсягами доходу посів третє місце. Кожний 10-й працюючий зайнятий в індустрії туризму, а це понад 260 млн. осіб. У багатьох країнах і регіонах він є основним джерелом прибутків. У світовому масштабі надходження від туристичних подорожей становлять понад 500 млрд. доларів США щорічно. Найбільші прибутки отримують країни Західної Європи та США [37]. За оцінками Всесвітньої туристичної організації у найближчі десять років туризм займе лідируючі позиції в галузі світового експорту, а доходи туристичної індустрії у 2020 році складуть 2000 млрд дол., кількість міжнародних туристичних відвідувань – 1,6 млрд поїздок, тобто зросте в порівнянні з 1995 роком майже у 3 рази. Україна теж може приєднатися до найбільш відвідуваних країн, оскільки має значний природний та культурний потенціал [55].

Туризм для України – це один з найперспективніших напрямків економічного розвитку. На сьогодні розвиток туристичної індустрії України є надзвичайно актуальним, оскільки тісно пов'язаний з функціонуванням 40 економічних галузей країни (будівництво, транспорт, сільське господарство, легка та важка промисловість, зв'язок, комунальне господарство, культура тощо). Україна має всі необхідні умови для розвитку туристичної індустрії: унікальні туристично-рекреаційні ресурси, природні умови, історико-культурну спадщину, матеріальні та людські ресурси, які при ефективному використанні

сприятимуть швидкому розвитку вітчизняного туризму та суб'єктів туристичної сфери[34].

За оцінками фахівців у сфері українського туризму працює майже 10% жителів країни. Витрати на створення одного робочого місця в даній сфері в 20 разів менше, ніж у промисловості, а оборотність капіталу інвестицій у 4 рази вище [121]. Однак частка туризму у валовому національному продукті (ВНП) України менше 2%, тоді як у прогресивних країнах цей показник сягає 5-8% (у деяких країнах навіть 50%). Частина прибутку від туризму, наприклад в Швеції, перевищує частину автомобільного виробництва у структурі ВНП [121].

Як показали результати дослідження розвитку туризму України існує низка не вирішених проблем, саме це привертає особливу увагу науковців. Так, проблемам розвитку туризму на регіональному рівні присвячені наукові праці таких вітчизняних і зарубіжних учених, як: В. Азар, М. Борушак, Л. Гринів, П. Гудзь, Б. Данилишин, М. Долішній, І. Зорін, В. Квартальнов, В. Кифяк, В. Козирєв, В. Куценко, В. Кравців, О. Любіцева, М. Мальська, В. Мацола, А. Мельник, О. Мілашевська, О. Мордвінов, М. Рутинський, В. Федорченко, С. Харічков, В. Цибух, А. Чечель, О. Шаптала та інші. Заслужують на увагу наукові праці таких вітчизняних дослідників розвитку туризму, як: О. О. Бейдик, В. К. Кіптенко, О. О. Любіцева, М. П. Мальська, О. О. Комліченко, Н. Є. Кудла, Н. О. Новосад, Ю. В. Фролова, В. В. Шиманська, М. О. Шмагельська, С. Ю. Цьохла та інші). Цими науковцями зроблено суттєвий внесок у дослідження розвитку галузі туризму, проте залишається ще багато аспектів, які потрібно досліджувати. Зокрема, розмаїття факторів, які впливають на розвиток індустрії туризму як в цілому в Україні, так і в її регіонах. Потреба у подальшому дослідженні факторів розвитку туризму на регіональному рівні зумовлена тим, що виникла низка факторів, які справляють негативний вплив на розвиток туристичної галузі (зокрема викликані зміною рівня життя населення та кризовими явищами в економіці).

В останні роки, незважаючи на певні позитивні зрушення в туристичній сфері України, подальший розвиток суб'єктів туристичної діяльності

гальмується багатьма факторами, серед яких найістотнішими, на нашу думку, є технологічна відсталість, застаріла матеріально-технічна база, повільні темпи зростання обсягів інвестицій у розвиток підприємств туризму, низький рівень конкурентоспроможності вітчизняного туристичного продукту, незначний рівень інноваційної активності в туристичній сфері, відсутність належної туристичної інфраструктури.

Щоб визначити розмір впливу того чи іншого фактору на розвиток сфери туризму необхідно їх певним чином згрупувати. Тобто важливим є питання класифікації факторів розвитку туризму. Однак, як свідчить проведений нами аналіз методичних підходів до класифікації факторів розвитку туризму, думки вчених з цього приводу не знайшли одностайності. Науковці по-різному підходять до визначення ознак класифікації і, відповідно, виділяють різну кількість груп найвпливовіших факторів щодо розвитку туризму.

На нашу думку, найконструктивнішу модель факторів розвитку туризму запропонував московський учений І. Зорін у 70-х роках ХХ ст. Сутність моделі зводилась до поділу факторів на генеруючі, тобто такі, що сприяють розвитку туристичних ресурсів, та ті, які реалізують туристичні потреби. Так, фактори, що впливають на стан та розвиток туризму, дослідники класифікують відповідно до масштабу туристичного ринку. За такої класифікації виділяють три їх рівні:

- глобальні, тобто фактори, які діють у міжнародному чи світовому масштабі;
- національні, тобто фактори, які виявляють свій вплив на рівні держави;
- регіональні, тобто фактори, що впливають на стан та розвиток туристичних ресурсів в межах окремого регіону [108].

На думку І. Школи значний вплив на формування туристичного ринку регіону справляють базові складові туристичного продукту, а саме капітал, технології і кадри. Тому він пропонує на рівні держави таку класифікацію факторів: доходи споживачів, ціни на товари й послуги, демографічний аспект,

ступінь механізації виробництва та споживання, рівень урбанізації території тощо. В. Кифяк, розглядаючи питання організації туристичної діяльності в Україні, також наводить перелік факторів, що виступають утворюючими під час формування туристичного ринку, зокрема демографічні особливості, матеріальне та соціальне становище населення, рівень освіти громадян, середня тривалість відпустки в державі, професійна зайнятість тощо [66]. Розглядаючи проблеми формування стратегії розвитку туристичних регіонів, М. Борушак дає більш повну класифікацію факторів впливу на стан та розвиток туризму. Автор стверджує, що розвиток туризму в регіонах відбувається повільно порівняно з цим процесом у світових туристичних регіонах. Дослідник виділяє так звані фактори, що гальмують сталий розвиток туризму в регіонах України, а саме недостатній рівень використання наявних туристичних ресурсів, низький рівень розвитку інфраструктури, недостатній рівень розвитку залізничної мережі регіонів. Окрім того, автор виділяє статичні й динамічні фактори, що впливають на стан та розвиток туристичних ресурсів. До статичних факторів дослідник відносить сукупність природно-географічних факторів. Вони мають незмінне значення. Людина пристосовує їх до туристських потреб, робить доступнішими для використання. Природно-кліматичні та географічні фактори регіону знаходять вияв у красивій, багатій природі, кліматі, рельєфі місцевості, підземних багатствах (мінеральні води, печери тощо). Культурно-історичні фактори (пам'ятники архітектури, історії) теж значною мірою можна віднести до статичних. До динамічних факторів належать демографічні, соціально-економічні, матеріально-технічні та політичні фактори. Вони можуть мати різну оцінку, значення, змінне в часі й просторі [6]. Цінною ознакою такої класифікації є те, що автор виділив фактори, які враховують стан та розвиток не тільки природних, але й культурно-історичних туристичних ресурсів. Також автор виділив фактори, що гальмують сталий розвиток туризму.

3. Герасимчук та М. Глядіна виділяють стримуючі та активізуючі фактори, поділивши останні на екстенсивні та інтенсивні. Автори стверджують, що економічні фактори розвитку визначають можливості ефективного

використання ресурсного потенціалу в регіоні шляхом створення рекреаційних послуг як важливої умови зростання суспільного добробуту [14].

С.Цьохла у праці [128] наводить класифікацію факторів впливу на розвиток туризму за ступенем впливу, напрямом, характером та результатами впливу та виділяє чотири групи зовнішніх факторів розвитку туристичної індустрії: політичні, економічні, соціально-демографічні та науково-технічні фактори.

О.Бейдик та Н.Новосад класифікують суспільно-демографічні фактори у шість груп, а саме: демографічні, соціальні, економічні, міжнародні, культурні та науково-технічні [3].

На нашу думку, з точки зору сталого розвитку туризму з наведених класифікацій варто виокремити фактори, що характеризують саме сталий розвиток. До них слід віднести економічні, соціальні та екологічні фактори [7]. Крім того, до основних груп факторів впливу на розвиток туризму в регіоні слід віднести організаційно-економічні, соціально-економічні, природно-кліматичні та історико-культурні:

— організаційно-економічні фактори включають туристичну інфраструктуру розвитку туризму, нормативно-правову базу, обсяг попиту та його динаміку, обсяги економічних ресурсів, ємність ринку, інвестиційний клімат, податково-кредитну політику тощо. Соціально-економічні фактори включають рівень доходу, життя та освіти населення регіону, чисельність та структуру населення, наявність кваліфікованих кадрів сфери туризму тощо;

— природно-кліматичні фактори містять потужність, різноманітність природно-географічного потенціалу, сприятливість природно-кліматичних умов, стан довкілля, його екологічність тощо;

— історико-культурні фактори включають наявність у туристичних регіонах релігійних, культурних, історичних пам'яток, культурних цінностей, які формують прагнення до нових вражень та подорожей тощо [118]. Усі зазначені вище фактори регіонального розвитку туризму є визначальними. Однак, як свідчать результати дослідження, більшість з них мають гальмуючий

ефект.

На думку А. Сірик [111], усі фактори, які прямо чи опосередковано можуть впливати на особливості функціонування туристичної галузі, поділяють на зовнішні та внутрішні. Так, до зовнішніх факторів відносять характеристики, пов'язані безпосередньо з державою та її положенням у міжнародному середовищі (рівень стабільності економічної та політичної ситуацій; держава як суб'єкт діяльності міжнародних організацій; характер дипломатичних відносин з іншими країнами світу; ступінь взаємозв'язку з іншими економіками світу). До внутрішніх факторів відносять характеристики, які пов'язані з основними економічними показниками, що характеризують рівень соціального та економічного розвитку:

- соціально-економічний розвиток – рівень розвитку галузей народного господарства, рівень розвитку транспортних мереж, характер міграційних процесів, демографічна структура населення та структура зайнятості, рівень розвитку та впровадження інноваційних процесів;

- рівень життя населення – рівень доходів та їх структура, структура витрат, заощаджень, рівень екологічної безпеки, житлові умови та соціально-культурні;

- суспільно-політичний розвиток – особливості законодавчої бази, громадський та політичний устрій, рівень розвитку сфери інформаційних послуг тощо.

Окрім названих вище двох груп факторів (внутрішніх та зовнішніх), які впливають на розвиток галузі туризму, доцільно виділити фактори безпосереднього оточення, тобто ті, які постійно взаємодіють з галуззю і які можна віднести окремо і до внутрішніх, і до зовнішніх факторів. До них відносять покупців, постачальників, конкурентів та ринок робочої сили, оскільки у сукупності ці фактори створюють найближче оточення туристичної галузі та справляють відмінний від інших факторів вплив на неї.

О. Кальченко вважає, що доцільним є також розмежування зовнішніх факторів, які суттєво впливають на розвиток суб'єктів туристичної сфери, на

дві групи: фактори прямого впливу та фактори непрямого впливу (табл. 1.1.1).

Таблиця 1.1.1

Фактори впливу на діяльність суб'єктів туристичної сфери [34]

Фактори прямого впливу на діяльність підприємств туристичної сфери	Фактори непрямого впливу на діяльність підприємств туристичної сфери
— стан туристичного ринку та його інфраструктури; — споживачі туристичних ресурсів (потреби, рівень доходів, купівельна спроможність); — стан рекреаційних ресурсів; — стан матеріально-технічної бази; — інноваційно-інвестиційна привабливість туристичної галузі; — стан конкуренції в галузі; — науково-технічний прогрес	— стан економіки (рівень інфляції, ВВП); — державна політика в галузі туризму (рівень державного регулювання та підтримки туризму); — нормативно-правове забезпечення туристичної галузі; — фінансово-кредитна політика; — бюджетна та податкова політика; — міжнародне співробітництво в сфері туризму; — екологічний стан

Як видно з табл. 1.1.1, прямий вплив на діяльність підприємств туристичної сфери мають стан туристичного ринку та його інфраструктура; споживачі туристичних ресурсів; стан рекреаційних ресурсів та матеріально-технічної бази; конкуренція в галузі тощо.

Таким чином, на розвиток туризму в Україні та її регіонах справляє вплив безліч позитивних та негативних факторів, які класифікуються науковцями за різними методичними підходами (табл. 1.1.2).

Таблиця 1.1.2

Методичні підходи до класифікації факторів розвитку туризму*

Прізвище вченого, джерело	Ознаки класифікації	Групи факторів
1	2	3
Цьохла С. Ю., [128]	за ступенем впливу за напрямом впливу за характером впливу за результатами впливу	політичні, економічні, соціально-демографічні, науково-технічні

Продовження 1 табл. 1.1.2

1	2	3
Бейдик О.О., Новосад Н.О., [3]	суспільно-демографічні	демографічні, соціальні, економічні, міжнародні, культурні, науково-технічні
Борушак М., [6]		гальмуючі, статичні, динамічні
Борщук Є., [7]		економічні, соціальні, екологічні
Герасимчук З., Глядіна М., [14]		стримуючі, активізуючі (екстенсивні та інтенсивні)
Кифяк В. Ф., [37]		демографічні особливості, матеріальне та соціальне становище населення, рівень освіти громадян, середня тривалість відпустки в державі, професійна зайнятість тощо
Комліченко О.О., [42]	За ступенем впливу	статичні (незмінні з часом), динамічні (змінні)
	За характером впливу	екстенсивні, інтенсивні, гальмуючі
	За механізмом впливу	об'єктивні, регулюючі
	За напрямом впливу	зовнішні, внутрішні
	За інтересами	фактори залучення (спонукають до подорожі), фактори розподілу або диференціації попиту (впливають на вибір місця подорожі)
	За змістом	соціально-економічні, демографічні, соціально- психологічні, природно-географічні
	За географічною ознакою	фізико-географічні, суспільно- географічні, історико-культурні, геополітичні
	За територіальною ознакою	загальнодержавні, регіональні
	За дієвістю впливу	ті, що генерують, ті, що реалізують
	За результатами впливу	позитивні, негативні
Зорін І. В., [31]		Генеруючі, ті, що реалізують рекреаційно-туристичні потреби
Зорін І. В., Зорін А. І., Ірисова Т.А., [61]		Статичні, динамічні, зовнішні (екзогенні), внутрішні (ендогенні)
Шаблій О. І. [132]	територіально- просторова	загальнодержавні, регіональні
	приналежність до суспільних або природних процесів	соціально-економічні, природно-географічні
Кузик С. П., [49]		фізико-географічні, суспільно-географічні, історико-культурні, геополітичні, особистісно-поведінкові фактори
Жукова М. О., [30]		фактори, що діють незалежно від діяльності організацій туризму, і ті, що сприяють розвитку туризму

Продовження2 табл. 1.1.2

1	2	3
Сірик А. Є., [111]		Зовнішні, внутрішні, фактори безпосереднього оточення
Момонт Т. В. [69]	За впливом на туристичну діяльність	фактори залучення (спонукають до подорожі), фактори диференціації попиту (впливають на вибір місця подорожі)
	За механізмом впливу на розвиток туризму	об'єктивні, фактори, що цілеспрямовано регулюють саме туристичну діяльність, статичні, динамічні

*Джерело: Складено автором на основі [3; 6; 7; 14; 30; 31; 37; 42; 49; 61; 69; 111; 128; 132].

З табл. 1.1.2 видно, що групування факторів розвитку туризму здійснюється за різними підходами і доцільним є не лише характеристика окремих з них, але й виділення показників, які можна представити у кількісному вираженні.

Зокрема, група фінансово-економічних факторів, яка характеризує розвиток та динаміку економіки країни та її регіонів, кількісно може бути оцінена такими показниками:

- ВВП на душу населення;
- капітальні інвестиції на охорону навколишнього середовища;
- фінансування туризму за рахунок державного бюджету;
- фінансування прикладних розробок у туризмі з державного бюджету;
- інвестиції в діяльність ресторанно-готельного бізнесу.

Впливовою на розвиток туризму є група соціально-демографічних факторів. Адже зростання добробуту населення – це один з найважливіших факторів розвитку внутрішнього і міжнародного туризму. Позитивна динаміка росту доходів населення (середньої заробітної плати) дозволяє більш інтенсивно споживати туристичні послуги (витрачати більше коштів на відпочинок, подорожі, дозвілля) та підвищує якість життя населення. Активна зовнішньоекономічна діяльність держави та процеси глобалізації й

інтеграції забезпечують можливість міжнародного туризму. Визначити розмір впливу на розвиток туризму цієї групи факторів можна за наступними показниками:

- кількість зайнятих на туристичних підприємствах;
- середня заробітна плата населення;
- доходи населення;
- рівень зареєстрованого безробіття;
- чисельність населення (міського, сільського);
- рівень міграції;
- рівень народжуваності;
- рівень смертності.

Рівень розвитку туристичної індустрії країн в значній мірі визначають матеріально-технічні фактори: стан матеріально-технічної бази санаторно-курортних закладів, готелів, закладів харчування. Розвиток та модернізація матеріально-технічної бази туристичних підприємств, санітарно-курортних та оздоровчих закладів сприяють збільшенню туристичних потоків. Оцінити стан розвитку матеріально-технічної бази в туристичній галузі дає змогу розрахунок наступних показників:

- кількість туристичних підприємств;
- кількість санітарно-курортних та оздоровчих закладів;
- кількість культурно-розважальних закладів;
- кількість підприємств готельного типу.

При проектуванні туристичних турів (внутрішній та зовнішній туризм) визначальними є природно-географічні фактори (моря, гори, ліси, флора, фауна, клімат тощо). Вплив цих факторів на розвиток туризму оцінюють за такими показниками:

- кількість заповідників і природних парків;
- кількість культурно-історичних об'єктів;
- природно-географічні ресурси;

— екологічний стан у державі (регіоні).

Що стосується політичних факторів, то вони спрямовані на захист прав, свободи та безпеки громадян держави. Політична стабільність в країні та безпека є необхідною умовою і одним з найбільш важливих факторів розвитку туризму. Не слід забувати й про те, що такі явища як жорсткість митних формальностей, фінансова (інфляція) та політична (воєнні дії) нестабільність, перебої в енерго- та водопостачанні негативно позначаються на розвитку туристичної галузі, тобто значно стримують її розвиток.

Слід також зазначити, що серед всіх факторів, що впливають на розвиток туризму, провідну роль в усьому світі, у тому числі й в Україні, відіграють особистісно-поведінкові фактори, тобто мотиви, які забезпечують бажання споживачів подорожувати, при цьому відповідати вимогам туриста.

О.Комліченко, доповнивши існуючі класифікації факторів розвитку галузі туризму, виокремила фактори впливу за окремими групами та ознаками класифікації (табл. 1.1.3).

Таблиця 1.1.3

Класифікація факторів, які впливають на розвиток туристичної галузі [42]

Ознака класифікації	Група факторів	Фактори впливу
1	2	3
За ступенем впливу	Статичні (незмінні з часом)	– природно-кліматичні – географічні – культурно-історичні
	Динамічні (змінні)	– політичні – соціально-демографічні – фінансово-економічні – матеріально-технічні
За характером впливу	Екстенсивні	– чисельність населення – матеріально-технічне забезпечення – будівництво нових об'єктів
	Інтенсивні	– підвищення кваліфікації персоналу – інноваційно-інвестиційна діяльність – розвиток професійно-кваліфікаційної структури
	Гальмуючі	– кризи – мілітаризація економіки – політична нестабільність – зростання цін, інфляція – погіршення екології

Продовження 1 таблиці 1.1.3

1	2	3
За механізмом впливу	Об'єктивні	– природно-кліматичні – соціально-демографічні та географічні – культурно-історичні
	Регулюючі	– державна політика у галузі туризму – туристична освіта – наявність і зміст туристичного законодавства
За напрямом впливу	Зовнішні	– політичні – соціально-демографічні – фінансово-економічні – науково-технічні
	Внутрішні	– фінансово-ресурсний потенціал – організаційна структура – координація і управління діяльністю в туризмі – чисельність працівників, їх кваліфікація – чисельність представників туристичного бізнесу
За інтересами	Фактори залучення (спонукають до подорожі)	– природно-кліматичні та географічні – культурно-історичні – соціальні
	Фактори розподілу або диференціації попиту (впливають на вибір місця подорожі)	– туристичні ресурси – розвиток інфраструктури – рівень соціально-економічного розвитку країни
За змістом	Соціально-економічні	– реальні доходи населення – бюджет вільного часу – рівень освіти, професія, соціальний статус
	Демографічні	– відновлення населення – вікова, статева структура – сімейний стан
	Соціально-психологічні	– стереотип поведінки у вільний час, спосіб життя – традиції населення – ментальність нації
	Природно-географічні	– стан навколишнього середовища – місце проживання туриста
За географічною ознакою	Фізико-географічні	– ландшафтні і кліматичні умови – гідромережі
	Суспільно-географічні	– географічне розміщення регіону – населення та трудові ресурси – інфраструктура
	Історико-культурні	– наявність історичних пам'яток – наявність культурної спадщини
	Геополітичні	– політична стабільність і культура – відсутність конфліктів – відношення населення до іноземних туристів

Продовження 2 таблиці 1.1.3

1	2	3
За територіальною ознакою	Загальнодержавні	– політичні – соціально-демографічні – фінансово-економічні – науково-технічні
	Регіональні	– туристично-рекреаційні ресурси – розвиток інфраструктури – рівень соціально-економічного розвитку регіону
За дієвістю впливу	Ті, що генерують	– розвиток суспільного виробництва – розвиток трудових ресурсів – потреба у відновленні працездатності та здоров'я
	Ті, що реалізують	– зростання матеріального і культурно-освітнього рівня життя – зростання фонду вільного часу – розвиток транспорту і комунікацій – розширення сфери послуг – розширення фонду рекреаційних територій
За результатами впливу	Позитивні	– політична стабільність – зростання ВВП та реальних доходів – розвиток інфраструктури – впровадження інновацій – зростання інвестицій
	Негативні	– економічна криза, зростання цін, інфляція – мілітаризація економіки – політична нестабільність – погіршення екологічної ситуації

З метою оцінки розміру впливу факторів на стан та розвиток туризму в Україні та її регіонах, наведених у табл. 1.1.3, загрозливі фактори доцільно систематизувати за такими групами: фінансові, інноваційні, інтелектуально-кадрові, політико-правові, інфраструктурні та екологічні.

Однак, як вважає Т. Момонт, для розвитку регіональних туристичних ринків значущими внутрішніми факторами залишаються природно-географічні особливості й кліматичні умови регіону, наявність та якість природних ресурсів, можливість їх зручного використання, економічна та політична стабільність в державі, структура і рівень добробуту населення, стан розвитку туристичної інфраструктури, транспортних мереж, рівень життя, освітній та культурний рівень населення [69]. Отже, в умовах нерівномірного розвитку

туризму за регіонами України загрозами та ризиками являються: нерівномірність розміщення об'єктів туристичної інфраструктури, нерівномірність освоєння природно-ресурсного потенціалу, диспропорції в економічному, соціальному та інноваційно-технологічному розвитку туристичних регіонів тощо.

Зважаючи на важливість розвитку туризму в Україні у березні 2017 року Кабінетом Міністрів України було прийнято Розпорядження № 168-р «Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року», в якій передбачено формування сприятливих умов для активізації розвитку сфери туризму та курортів згідно з міжнародними стандартами якості та з урахуванням європейських цінностей, перетворення її на високорентабельну, інтегровану у світовий ринок конкурентоспроможну сферу, що забезпечує прискорення соціально-економічного розвитку регіонів і держави у цілому, сприяє підвищенню якості життя населення, гармонійному розвитку і консолідації суспільства, популяризації України у світі [116].

Основні напрями реалізації даної стратегії полягають у забезпеченні безпеки туристів, удосконаленні нормативно-правової бази у сфері туризму, розвитку туристичної інфраструктури та людських ресурсів, маркетинговій політиці розвитку туризму.

Таким чином, проведений нами аналіз туристичної діяльності в Україні та Житомирській області показав, що для розвитку внутрішнього та іноземного туризму є всі передумови, а саме: особливості географічного положення та рельєфу, сприятливий клімат, цінність природного, історично-культурного та туристично-рекреаційного потенціалів. При цьому, від того наскільки ефективно будуть використовуватися наявні туристичні ресурси у регіональному розрізі буде залежати рівень розвитку туристичної галузі України у цілому. Тому у наступних питаннях даного розділу нами охарактеризована природно-ресурсна база та історико-культурні ресурси розвитку туризму на Житомирщині та визначена їх роль у розвитку туристичної діяльності регіону.

1.2 Природно-ресурсна база розвитку туризму в регіоні

Природна компонента туристично-рекреаційного потенціалу території відіграє важливу роль у розвитку туризму та є основою формування багатьох туристичних дестинацій. Нині одним із пріоритетних напрямів розвитку економіки Житомирської області є туристично-рекреаційна галузь, яка інтегрує в собі практично всі галузі господарського комплексу – транспорт, торгівлю, зв'язок, будівництво, сільське господарство, виробництво товарів народного споживання, розширює сферу використання рекреаційних ресурсів, сприяє відновленню ринку праці, а також зменшує міграційну активність населення регіону.

Житомирська область розташована в центральній частині Східно-Європейської рівнини на півночі Правобережної України та має спільний кордон із Білоруссю, а також межує з Волинською, Хмельницькою, Вінницькою та Київською областями. Територія Житомирської області складає 29 900 км², або 4,9% території України, що є п'ятим показником в масштабі країни [117]. Область знаходиться на стику двох природних зон, що мають значну відмінність у ландшафтному відношенні. Північна її частина розміщена в зоні мішаних лісів (Полісся), південна — в межах Лісостепу. Саме місто безпосередньо знаходиться на межі двох зон, що мало значний вплив на його розвиток протягом усієї історії [53].

Важливим фактором, який впливає на можливості розвитку туризму, є рельєф (орографічні умови). У геоструктурному відношенні територія Житомира та його околиць знаходиться в межах північно-західної частини Українського кристалічного щита (складова частина Руської платформи), на Волино-Подільському блоку, що зумовило формування характерного рельєфу цієї місцевості з більш висотним положенням порівняно з іншими територіями українського Полісся та вузькими й глибокими річковими долинами [53]. Поверхня області – хвиляста моренна та моренно-зандрова рівнина з загальним нахилом на південь та південний схід. Однак, незважаючи на те, що

територія Житомирщини рівнинна, туристично-рекреаційну привабливість рельєфу визначає Словечансько-Овруцький кряж (316 м), який є унікальним геологічним феноменом не лише в Україні, а й на території Європи. В геологічному плані це унікальне місце, якому практично нема аналогів. Кряж створив нетиповий для цієї місцевості ландшафт, який більш характерний для гірської місцевості. Тут знаходяться єдині в Європі поклади пірофіліту – дуже рідкісного і унікального мінералу [45].

Привабливими для туристів є також скелі «Голова Чацького» (Додаток А), яка розмістилась на схилах Тетерева, «Баранячі лоби», «Велетенські котли», «Ольжині купальні», які можна побачити на околицях Коростеня, скеля «Кам'яний гриб» на околиці Новоград-Волинського на правому березі р. Случ. Пісковики з відбитками викопних рослин третинного періоду збереглися у скелі «Волянщина» Володарсько-Волинського району на правому березі річки Ірші[131]. Отже, рельєф Житомирщини зумовлює територіальну диференціацію кліматичних, біотичних та інших туристичних ресурсів, а також виступає в ролі важливого оздоровчого фактора в спортивно-оздоровчій рекреаційній діяльності та основного фактора розвитку активних видів туризму.

Неоціненими є й природні ресурси області. Так, мінерально-сировинний потенціал представлений понад 250 родовищами різних корисних копалин. Житомирщину по праву вважають геологічною скарбницею, її ще називають «Урал в мініатюрі» [44]. У даному регіоні промислове значення мають родовища будівельних матеріалів: гранітів, габро, лабрадоритів, кварцитів, оздоблювального каміння (пегматитів, мармуру). Є каоліни, вогнетривкі глини, кварцові піски. Житомирщина відома родовищами самоцвітів: гранату, топазу, берилу, турмаліну, гірського кришталю, бурштину. Унікальним є родовище кварцитів, де сконцентровано майже 80% усіх запасів України. Область має поклади бурого вугілля і торфу, а також металевих корисних копалин (Іршанське родовище титанових руд у Володарсько-Волинському районі). Понад 85% усіх розвіданих запасів титанових руд

України складають запаси титану на Житомирщині (Додаток Б). Також область володіє унікальним Волинським родовищем п'єзокварцу, запаси якого також вміщують супутню сировину – різноманітне напівдорогоцінне каміння: моріон, берил, топаз, гірський кришталь, аметист, опал, халцедон, агат. Барашівська зона в Житомирській області є однією з перспективних бурштиноносних зон в Україні. Група нерудних корисних копалин представлена кварцитами з унікальних Овруцького та Товкачівського родовищ, на яких сконцентровано майже 84% усіх запасів цієї сировини в Україні. Щороку видобування кварциту на родовищах складає майже 80% від загальнодержавного обсягу. Розвідані запаси різновидів облицювального каменю складають 60% від загальноукраїнських, а запаси лабрадоритів і габро становлять майже 90% запасів цих корисних копалин в Україні. Щодо їх запасів регіон займає лідируючі позиції не тільки в державі, але й у Європі [78]. Розвідані та експлуатуються радонові джерела мінеральних вод. З лікувальною метою використовуються радонові води, рідше – радоново-радієві.

Як показали результати дослідження, природно-ресурсна база Житомирської області поєднує сприятливі кліматичні, водні, бальнеологічні, лісові, флористичні та фауністичні ресурси, які є підґрунтям рекреаційної діяльності.

Клімат області помірно континентальний з вологим літом і м'якою зимою. Пересічна температура січня - 6°, липня +18,9°. Період з температурою понад +10° становить 158 днів. Тривалість безморозного періоду 150-170 днів. Опадів на півночі випадає 600 мм, на півдні – 570 мм в рік. Висота снігового покриву 20-30 см.

Для Житомирської області характерна розгалужена гідрографічна мережа. На території області протікає 2822 річки загальною довжиною 13,7 тис. км. У структурі гідрографічної сітки області великих річок немає, середніх річок – вісім: Тетерів, Случ, Уж, Ірша, Уборть, Ствига, Ірпінь та Словечна, загальною довжиною в межах області – 1 тис. км., малих річок довжиною понад 10 км – 321, їх загальна довжина становить 5,7 тис. км, малих річок довжиною

менше 10 км є 2493, їх загальна довжина 7 тис. км[115]. Серед найкрупніших водних об'єктів вирізняється річка Тетерів(Додаток В). На її берегах розміщені численні бази відпочинку, санаторії, профілакторії. Також перспективними для розвитку водного туризму є річки Случ, Уборть, Горинь. Щороку з травня по вересень місяць прихильники екстремальних видів спорту організують по даних річках сплави на байдарках, катамаранах, надувних човнах. Береги річок скелясті(Додаток Г), що дає змогу проводити тренування і змагання скелелазам. Досить популярним і за межами України є скеледром поблизу с. Денеші на березі р. Тетерів(Додаток Д). В період 70-80-х років ХХ століття користувались популярністю категорійні маршрути «По Случі від Мирополя до Сарн» та «По Случі, Горині і Прип'яті». Проте після аварії на ЧАЕС маршрути було скасовано. Багато на Житомирщині і великих озер, серед яких Чорне, Озерянське, Дуже, Дідове, які розташовані в басейні річки Уборть. Слід також зазначити, що значний природний водний ресурс значною мірою нівелюється їх незадовільним станом (мережа рік Тетерів, Гуйва, Глиноп'ять, Кам'янка, Шийка, Бобрівка, Коднянка). Результати проведеного аналізу свідчать, що водні ресурси області мають значний нереалізований потенціал і можуть служити основою для будівництва на їхніх берегах баз відпочинку, пансіонатів, створення рекреаційних зон короткочасного відпочинку.

Бальнеологічні ресурси Житомирщини представлені мінеральними водами та лікувальними грязями. Широко відомий бальнеологічний курорт «Денеші», який розташований в курортній зоні на відстані 22 км від м. Житомира та використовує для лікування радонові гідрокарбонатно-хлоридно-кальцієво-магнієві води, лікувальний ефект яких проявляється в стимуляції імунної реактивності організму, поліпшенні обмінних процесів в організмі. На північному-заході області поширені торф'яні лікувальні грязі. Зокрема, відомим в області є Зарічанське родовище, яке багате на гіпсові і купоросні торфи з мінералізованим грязьовим розчином (понад 2 г/л). Поширені тут і сапропелеві грязі (с. Вільшани), але у рекреаційній діяльності поки що не використовуються. Рівень забезпеченості мінеральними водами та

лікувальними грязями становить 0,059 та 0,008 м³ на 1 особу відповідно.

Отже, завдання регіону полягає у тому, щоб зберегти унікальний спектр лікувальних можливостей бальнеологічних осередків для майбутніх поколінь.

Лісові ресурси та заповідні території мають особливу цінність і відіграють важливу роль у подоланні сучасних соціально-економічних проблем та забезпеченні якісного середовища для проживання людей. Так, великою цінністю Житомирської області є ліси, якими вкрито 1/3 території регіону, що складає 1046,5 тис. га [114]. Лісистість території становить близько 35,2% (четверте місце в державі), а на одного мешканця припадає 0,74 га лісу. Про великий потенціал та цінність лісових масивів області свідчить те, що 70,3 % від загальної їх площі становлять рекреаційно-оздоровчі ліси. Така ситуація дозволяє організовувати як санаторно-курортне оздоровлення, так і спортивно-оздоровчий, екскурсійно-пізнавальний відпочинок. За рахунок переважання хвойних порід в області сформувався мікроклімат, який позитивно впливає на відновлення людського організму та лікування дихальних шляхів. В області функціонує 2 протитуберкульозні санаторії «Лісова казка» (м. Коростишів), «Лісовий берег» (с. Іванівка Житомирський р-н.), які спеціалізуються на лікуванні та оздоровленні хворих на туберкульоз органів дихання та позалегеневих форм [52].

Відповідно до Закону України «Про природно-заповідний фонд України» території та об'єкти природно-заповідного фонду (ПЗФ) поділяються на природні території та об'єкти, а саме:

— природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища;

— штучно створені об'єкти – ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва.

Мережа природно-заповідного фонду Житомирської області представлена 228 об'єктами загальною площею 137,2 тис. га, відсоток

заповідності становить 4,5% (табл.1.2.4).

Таблиця 1.2.4

Структура природно-заповідного фонду Житомирської області [114;Додаток Е]

Назва категорії заповідності	Кількість об'єктів	Площа, тис.га
<i>Території та об'єкти природно-заповідного фонду загальнодержавного значення</i>		
Національні природні парки	-	-
Природні заповідники	2	51,0
Біосферні заповідники	-	-
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	5	120,0
Заказники	10	6,8
Пам'ятки природи	2	0,051
Ботанічні сади	1	0,035
Зоопарки	-	-
Дендропарки	1	0,015
Разом	20	57,9
<i>Території та об'єкти природно-заповідного фонду місцевого значення</i>		
Заповідні урочища	-	-
Заказники	152	78,9
Пам'ятки природи	35	0,094
Ботанічні сади	-	-
Зоопарки	-	-
Дендропарки	3	0,015
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	18	0,229
Регіональні ландшафтні парки	-	-
Разом:	208	79,3
Усього:	228	137,2

Як видно з табл. 1.2.4, загальнодержавне значення мають 2 природні заповідники (Поліський природний заповідник та природний заповідник «Древлянський»), 5 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва (Івницький, Верхівнянський, Трощанський, Городницький та Новочортирський).

Центральним об'єктом природно-заповідного фонду Житомирщини є Поліський природний заповідник(Додаток Ж), створений у 1968 році на півночі області на території Овруцького та Олевського району. Площа заповідника сягає майже 200 км². Серед заказників загальнодержавного і місцевого значення слід виділити: Городницький (ботанічний заказник), Часниківський

(орнітологічний); «Галове», Забарський, Червоновільський та Дідове озеро (гідрологічні), Кутне та Козява (загально зоологічні), Плотниця та Поясківський (лісові). Нажаль усі заказники загальнодержавного значення в Житомирській області розташовані на території районів, постраждалих внаслідок аварії на ЧАЕС, що негативно позначилося на туристичних потоках у даний регіон. Більше 200 об'єктів природно-заповідного фонду Житомирщини мають місцеве значення (зокрема, заказники: над Тетеревом, замок Терещенка, діброва лісного Вронського, урочище Тригир'я, мальовничі скелі; парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва – Бондарецький). Порядок використання та охорони даних територій регламентується Законом України «Про природно-заповідний фонд України» від 16.06.1992 року [134].

Туристичну привабливість Житомирської області складають заповідні об'єкти, які мають геологічне значення. Так, геологічний заказник державного значення «Кам'яне село» (Додаток К), розміщений в Олевському районі, є одним із загадкових туристичних місць України. Тут посеред лісу безладно розкидані валуни різної форми та розмірів. На думку вчених ці брили були принесені льодовиком або є підніжжям древніх гір [79]. У результаті дослідження виявлено, що більшість об'єктів природно-заповідного фонду області – це геологічні пам'ятки природи (табл. 1.2.5; Додаток Л) [20; 80].

На нашу думку, цікавим об'єктом для туристів є каньйон на річці Тетерів між селами Дениші та Тригир'я. Прямовисні скелі утворюють каньйоноподібну долину, яка надзвичайно красива і цікава з геоморфологічної точки зору. Висота скель, які тягнуться вздовж берегів, подекуди досягає 30 м. Каньйон, зважаючи на мальовничі краєвиди та наявність великої кількості відслонень кристалічних порід, використовують з метою організації туристичних змагань і проведення досліджень юними геологами та природознавцями (Додаток М, Додаток Н). Цікавим він є і для альпіністів, які щороку приїздять сюди.

Заслуговують на увагу і скельні відслонення Коростишівських гранітів біля міста Коростишів (Додаток П).

Геологічні пам'ятки природи Житомирської області[19]

№ з/п	Назва об'єкта	Площа, га	Місце розташування
1.	Баранячі лоби	0,1	м. Коростень, міський парк, на березі р. Уж
2.	Велетенські котли	0,1	м. Коростень, міський парк, на березі р. Уж
3.	Виходи гранітів лизниківського типу	4,8	Хорошівський р-н, с. Лизник, північна стінка кар'єру
4.	Відслонення білокоровицьких кварцитів	0,5	Олевський р-н, с. Рудня-Озерянська, ДП «Білокоровицьке ЛГ», Озерянське лісництво кв. 37, вид. 1
5.	Відслонення головинського габро	0,1	Черняхівський р-н, с. Сліпчиці, східний кар'єр
6.	Відслонення іризуючого лабрадориту	0,1	Черняхівський р-н, смт Головине, Головинський кар'єр
7.	Відслонення нижньопротерозойських конгломератів	6,6	Радомишльський р-н, с. Ставки, на північ 1 км.
8.	Відслонення пегматиту	0,01	Коростишівський район, с. Високий Камінь, заплава лівого берега р. Тетерів
9.	Мальовничі скелі	0,1	Житомирський р-н, с. Нова Рудня, правий і лівий береги р. Тетерів
10.	Ольжині купальні	0,2 м.	м. Коростень, міський парк, на березі р. Уж
11.	Скеля «Голова Чацького»	0,01	м. Житомир, лівий берег р. Тетерів, в 200 м від греблі ВАТ «Льонотекс»
12.	Скеля «Кам'яний гриб»	0,1	м. Новоград-Волинський (східна частина міста)
13.	Скеля «Чотири брати»	0,2	м. Житомир, вул. Леся Качинського, правий берег р. Тетерів, в 100 м від греблі ВАТ «Льонотекс»
14.	Скеля Крашевського	0,01	Житомирський р-н, правий берег р. Гнилоп'ять
15.	Флороносні пісковики	0,2	Хорошівський р-н, між с. Волянщина і Невирівка, на правому березі р. Ірша

Граніти відслонюються на обох берегах річки Тетерів в скельних обривах висотою до 10 м. Відносяться вони до Житомирського комплексу палеопротерозою і мають вік 2040 млн років.

У руслі річки Гнилоп'ять між селами Головенка, Перлявка та Сінгури в урочищі «Шумськ» знаходиться водоспад Вчелька (Додаток Р), що має вигляд каскаду з трьома уступами висотою до 10 м. Прямовисні скелі висотою 6-10 м утворюють береги річки. Каскадний водоспад на Поліссі є рідкісним, але його мальовничий вигляд привертає увагу всієї більшої кількості туристів.

В Черняхівському районі розташоване Відслонення Дівоча гора, яке простежується у вигляді пасма висотою до 20 м. Для цього об'єкту притаманні уламки кристалічних порід різного складу, навіть не характерні для Українського щита. Тут зустрічаються темно-червоні кварцити шокшинського типу Карелії [12].

Слід звернути особливу увагу і на природно-заповідний фонд м. Житомира, до складу якого входять 5 об'єктів:

- ботанічний сад Національного агроекологічного університету (35,4 га);
- парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення імені Ю. Гагаріна (36,0 га);
- гідрологічна пам'ятка природи місцевого значення «Радонові джерела» (0,01 га);
- геологічна пам'ятка природи місцевого значення Скеля «Голова Чацького» (0,01 га);
- геологічна пам'ятка природи місцевого значення Скеля «Чотири брати» (0,2 га).

Зазначені вище об'єкти природно-заповідного фонду створені ще в кінці 1960-х – на початку 1970-х років ХХ століття. У самому центрі міста знаходиться Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення імені Ю. Гагаріна, що розділений підвісним пішохідним мостом на дві частини. При цьому, інформаційні знаки про заповідний об'єкт відсутні і жителі містани не знають, яку цінність має дана територія.

Таким чином, розмаїття об'єктів природно-заповідного фонду являється потужною базою для розвитку екологічного туризму, а саме спеціальних його видів – кінного, велотуризму та пішохідного.

В якості рекреаційного ресурсу Житомирщини виступають і заповідно-мисливські угіддя. Загальна площа наданих у користування мисливських угідь Житомирської області складає понад 2 млн. га, у тому числі: лісових – 915,3 тис. га, польових – 1,5 млн. га і водно-болотних – 119,5 тис. га [16].

Для розвитку туризму важливе значення мають наявність та використання флористичних ресурсів. Так, на Житомирщині зростає 147 видів рідкісних рослин, з яких 74 занесені до Червоної книги України, 13 видів підлягають особливій охороні за Бернською конвенцією, 4 види занесені до Європейського Червоного списку видів, які зникають у всесвітньому масштабі, та 64 регіонально рідкісні види. Це дає змогу розробляти ботанічні маршрути пізнавального туризму [26].

Таким чином, проведене нами дослідження природно-ресурсної бази розвитку туризму на Житомирщині показало, що регіон займає одне з провідних місць в Україні щодо обсягу наявних природних і антропогенних ресурсів. Однак на сьогодні відмічається не досить ефективне використання, що приносить незначні прибутки. Тому наявну природно-ресурсну базу області слід активніше використовувати в краєзнавчо-туристичних цілях. Маючи зручне географічне положення, унікальну природу, мальовничі ландшафти даний регіон має стати пунктом міжнародного туризму. Подальший розвиток внутрішнього і виїзного туризму сприятиме вирішенню соціальних та економічних проблем Житомирщини завдяки створенню нових робочих місць для місцевого населення, збільшенню фінансових надходжень у місцеві бюджети, а також сприятиме розвитку культури й відтворенню народних традицій.

1.3 Історико-культурні ресурси регіону як чинник розвитку туристичної діяльності

Основу привабливості Житомирщини у сфері туризму формують як природні умови та ресурси, так і історична й культурна спадщина, яка сприяє розвитку багатьох видів туризму.

Історико-культурні ресурси включають історичні, археологічні, архітектурні пам'ятки; предмети матеріальної культури (знаряддя праці,

побутові речі, вироби народних промислів, одяг, національну кухню); елементи духовної культури (образотворче мистецтво, фольклор, народні традиції, вірування тощо); твори монументального мистецтва; етнографічні особливості території. До цієї групи ресурсів відносять також музеї, виставки, театри тощо.

Однією зі складових історико-культурних туристичних ресурсів Житомирщини є об'єкти, явища і події, походження яких тісно пов'язане з територією регіону. Значна кількість таких об'єктів мають світове та європейське значення, а також являються унікальним історико-інформаційним, духовно-естетичним та інтернаціональним потенціалом.

Перелік історико-культурних туристичних ресурсів Житомирської області за видами наведений у табл. 1.3.6 та Додатку С.

Таблиця 1.3.6

Історико-культурні туристичні ресурси Житомирської області*

Назва об'єкта	Розташування
1	2
<i>Архітектурна спадщина періоду Київської Русі (IX-XIII)</i>	
Церква Василя в Овручі	Житомирська обл.
<i>Дерев'яне зодчество</i>	
Церква Різдва Богородиці (XVII-XVIII ст.)	с. Жубровичі Житомирської обл.
Троїцька церква (XVIII ст.)	с. Троковичі Житомирської обл.
<i>Кам'яні культові споруди</i>	
<i>Церкви</i>	
Миколаївська церква (XVI ст.)	м. Олевськ, Житомирська обл.
Василівська церква (XII – поч. XIII ст.)	м. Овруч, Житомирська обл.
<i>Собори</i>	
Собор Св. Варвари (XIX ст.)	м. Бердичів, Житомирська обл.
Спасо-Преображенський собор (XIX ст.)	м. Житомир
<i>Монастирі та лаври</i>	
Троїцький монастир (XV ст.)	с. Тригир'я, Житомирська обл.
Монастир босих кармелітів (XVII-XVIII ст.)	м. Бердичів, Житомирська обл.
<i>Замки</i>	
Замок «Радомишль»	м. Радомишль, Житомирська обл.
Новоград-Волинський замок (XVI -XVI ст.)	м. Новоград-Волинський Житомирської обл.

Продовження таблиці 1.3.6

1	2
Бердичівський замок (XVI ст.)	м. Бердичів, Житомирська обл.
<i>Музеї</i>	
Музей авіації і космосу	м. Житомир
Музей порцеляни	м. Баранівка Житомирської обл.
Музей партизанської слави	с. Словечно Житомирської обл.
Музей пожежної охорони	м. Житомир
Музей МВС	м. Житомир
Музей Житомирського військового інституту радіоелектроніки	м. Житомир
Музей села Копище – «Українська Хатинь»	с. Копище Житомирської обл.
Коростишівський народний історичний музей	м. Коростишів Житомирської обл.
Музей образотворчого мистецтва ім. Й. Д. Буханчука	с. Кмитів, Житомирська обл.
Музей хліба	с. Велика Цвіля, Житомирська обл.
Кмитівський музей	с. Кмитів, Коростишівський р-н, Житомирська обл.
<i>Меморіальні музеї-садиби</i>	
Меморіальний музей-садиба Лесі Українки	м. Новоград-Волинський Житомирської обл.
Дім-музей С. П. Корольова	м. Житомир
Музей родини Косачів	м. Новоград-Волинський Житомирської обл.
Музей-садиба родини Рильських	с. Романівка, Попільнянський район, Житомирська обл.
Літературно-меморіальний музей В. Г. Короленка	м. Житомир
Літературний музей імені Бориса Тена	м. Житомир
Літературно-меморіальний музей Оноре де Бальзака	с. Верхівня, Ружинський район, Житомирська обл.
Музей-садиба Е. Ганської	с. Верхівня, Ружинський район, Житомирська обл.
<i>Палаці і парки</i>	
Палац і парк (XVIII ст.)	с. Верхівня, Житомирська обл.
Палац родини Терещенків (XIX ст.)	с. Андрушівка, Житомирська обл.
Парк «Островського»	м. Коростень, Житомирська обл.
Трощанський парк	Чуднівський р-н, Житомирська обл.

*Джерело: складено автором.

Нині на державному обліку в Житомирській області перебуває 3213 пам'яток, у тому числі археології – 808, історії – 2321, монументального мистецтва – 84. До Державного реєстру нерухомих пам'яток України національного значення занесено 17 пам'яток, у тому числі пам'яток археології – 12; історії – 4 та монументального мистецтва – 1. У регіоні також знаходиться 316 пам'яток архітектури, серед них місцевого значення – 255, національного –

61. До об'єктів національної спадщини віднесено музей-садибу Е. Ганської (Додаток Т) в с. Верхівня Ружинського району, будинок Лесі Українки у м. Новоград-Волинському, братську могилу учасників повстання Коліївщини 1767 р. в с. Кодня Житомирського району[133].

Окремі культурно-архітектурні пам'ятки в Овручі, Житомирі, Новоград-Волинську відносяться ще до періоду існування Київської Русі, а тому є важливим надбанням українського народу. Десять населених пунктів Житомирської області включені до Списку історичних населених місць України: м. Житомир (1240 р.), м. Бердичів (1430 р.), м. Коростень (945 р.), м. Коростишів (1399 р.), смт. Любар (XIV ст.), смт. Миропіль (XVII ст.), м. Новоград-Волинський (1275 р.), м. Овруч (946 р.), м. Олевськ (1488р.), м. Радомишль (близько 1150р.).

Значну роль у розвитку багатьох видів сучасного туризму на Житомирщині відіграють історичні пам'ятки. До наших днів збереглася (щоправда, у відреставрованому вигляді) Василівська церква, збудована князем Рюриком Ростиславовичем у Вручії. Тепер це найдавніша в області пам'ятка кам'яної архітектури кінця XII – поч. XIII ст. (у м. Овруч)(Додаток У). З інших пам'яток архітектури туристів зацікавлять: залишки Новоград-Волинського замку XVI – XVI ст., Миколаївська церква, м. Олевськ, XVI ст., монастир босих кармелітів, м. Бердичів (Додаток Ф), XVII – XVIII ст., палац і парк у с. Верхівня XVIII ст., палаци родини Терещенків XIX ст. (Додаток Х) та ін.[38].

Територія Житомирської області неодноразово потрапляла до рук завойовників: після 1240 р. потрапила в залежність від Золотої Орди (ми звикли називати цей період історії монголо-татарською навалою); з XIV ст. увійшла до складу Литовської держави; після Люблінської унії 1569 р. – до складу Речі Посполитої; у 1793 р. Правобережна Україна воз'єдналася з Лівобережною, а територія області увійшла до складу Російської імперії, а з 1922 – до складу СРСР. Житомирська область, як окрема адміністративно-територіальна одиниця була створена 22.09.1937 р. (у складі Союзу Радянських Соціалістичних Республік та УРСР). У тих самих межах вона існує й досі, хоч

наразі вже у складі України [33].

У 2011 р. було відкрито замок Радомисль (Додаток Ц), а в ньому – музей української ікони «Душа України» на історичному «Шляху королів» (Via Regia) [9].

У Житомирській області діють три державних історико-архітектурних заповідники з 10-ти, що є в Україні. На Житомирщині жили і працювали багато видатних людей: Леся Українка, С. П. Корольов, Оноре де Бальзак, Джозеф Конрад, родина Терещенків, В. Г. Короленко, Олександр Купрін, Зоя Гайдай, Святослав Ріхтер, Олександр Довженко, Максим Рильський, Борис Тен та інші. Тому в області функціонують меморіальні музеї вдатних людей:

- дім-музей С. П. Корольова (м. Житомир);
- літературно-меморіальний музей Лесі Українки та музей родини Косачів у місті Новоград-Волинському;
- музей-садиба родини Рильських у селі Романівка Попільнянського району;
- літературно-меморіальний музей В. Г. Короленка і літературний музей імені Бориса Тена (м. Житомир);
- літературно-меморіальний музей Оноре де Бальзака (с. Верхівня) та інші.[131].

Так, найвідомішим вважають Житомирський музей космонавтики ім. С. П. Корольова (Додаток Ш). Його експонати розповідають про те, як зароджувались ракетобудування та космонавтика у Радянському Союзі та який внесок у створення космічних кораблів і скорення космосу вносили українські науковці (експозиції «Людина і космос» та «Україна і космонавтика»). В музеї виставлені модулі космічних апаратів: «Восток», «Союз-27», «Венера-7» та «Венера-15»; виставочні макети в натуральну величину штучних супутників Землі, зразки місячного ґрунту, матеріали про життя і творчість Корольова [70]. Досить відомими музеями та історичними комплексами є Державний музей коштовного та декоративного каміння (сmt. Володарськ-Волинський), колекція якого нараховує понад 1500 експонатів коштовного і декоративного

каміння. Ознайомитись із мінеральними багатствами краю можна також у геологічному музеї Житомирського обласного центру туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді, Житомирському музеї природи [27; 13].

Заслуговує на увагу туристів й військово-історичний комплекс «Скеля», музей української ікони та старожитностей, в якому експозиція «Душа України» нараховує понад 5000 ікон XII – XXI століть з усіх регіонів України.

Житомирський обласний краєзнавчий музей є одним із найстарших музейних закладів України. В цьому музеї зберігається таксидермічна колекція, матеріали розкопок Райковецького городища (XI-XIII століть), картини західноєвропейських художників XVI-XIX століть. Хоча Житомирський обласний краєзнавчий музей налічує 12 відділів (в обласному та районних центрах) лише половина з них мають окреме приміщення. Зокрема, у м. Житомирі (майдан Замковий, 1) в одному приміщенні розміщуються історичний і етнографічний відділи, а також картинна галерея [112]. Слід зазначити, що більшість предметів історико-культурної спадщини, що знаходиться у музеях Житомирщини, є унікальними.

У 1962 р. у с. Словечно вперше відкрили для відвідувачів Музей партизанської слави, реекспозиції в ньому були проведені у 1971 та 1985 роках. На Житомирщині тривалий час дислокувалися 15 з'єднань і 112 окремих партизанських загонів загальною чисельністю понад 14 тис. осіб (великі партизанські з'єднання Сабурова, Федорова, Ковпака, Наумова, Малікова та ін. [112]). Представлені в експозиції фотографії й документи засвідчують про криваві злочини нацистів та героїчну боротьбу проти них народних месників. Особисті речі, зброя, нагороди і документи представлені на стендах доповнюють відеолекторії. До Дня перемоги та Дня партизанської слави в музеї проводяться тематичні масові заходи.

Крім названих вище, слід згадати й музей пожежної охорони, музей МВС та музей Житомирського військового інституту радіоелектроніки (м. Житомир), музей села Копище (яке було спалене фашистами – «Українську Хатинь»), Коростишівський народний історичний музей, Музей образотворчого

мистецтва ім. Й. Д. Буханчука (с. Кмитів), музей хліба (с. Велика Цвіля) та ін. [28; 29; 50; 67; 70]. Численні пам'ятки культурної спадщини розташовані безпосередньо у самому м. Житомир. Так, на території міста розташовано 11 пам'яток національного та 168 пам'яток місцевого значення.

Наявність значної кількості об'єктів історико-культурної спадщини в Житомирській області надає можливість розробляти науково-пізнавальні і навчальні екскурсійні маршрути з метою ознайомлення туристів з пам'ятками архітектури національного та місцевого значення, відвідувати монастирі, стародавні городища та експозиції музеїв.

У другому розділі кваліфікаційної роботи нами дана оцінка розвитку туризму в Житомирській області та визначені перспективи його розвитку.

РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЖИТОМИРСЬКІЙ ОБЛАСТІ

2.1 Організація туристичної діяльності в регіоні

У сучасних умовах туризм перетворився в один із провідних секторів світового господарства. У багатьох країнах він є високоприбутковою галуззю економіки, що найбільш динамічно розвивається. За даними UNWTO у 2017 р. на туристичну галузь припадало 10 % світового ВВП, 7 % світового експорту, 30 % світового експорту послуг та кожен 10-й працюючий у світі був зайнятий у туристичній галузі [126]. Туризм служить інтересам людини, суспільства в цілому і є джерелом доходів на макро- та мікроекономічному рівнях.

В Україні туристична галузь є п'ятою за значенням складовою бюджету після промисловості, транспорту, ремонту устаткування, зв'язку та видобування корисних копалин. Туристичний бізнес в Україні є перспективним з погляду динамічності розвитку та потенційної прибутковості. Так, у 2018 р. доходи від туризму в Україні зросли майже на третину, а сукупні надходження туристичного збору та податкових платежів з туристичної галузі зросли на 20,7 % – до 4,2 мільярда гривень, надходження туристичного збору зросли на 29,2 % і склали 90,7 мільйона гривень [64]. Це свідчить про те, що розвиток туризму у кожному регіоні України сприятиме підвищенню конкурентоспроможності держави у цілому.

Однак процеси глобалізації потребують раціонального використання потенціалу кожного регіону з метою поліпшення їх економічного стану. Хоча на сьогодні туризм є одним із найперспективніших напрямків соціально-економічного розвитку регіонів існує багато стримуючих факторів його розвитку. Серед них можна назвати такі, як недосконалість законодавчої бази, обмеженість асортименту пропонованих послуг, мізерне фінансування реконструкції пам'яток історії та культури, архітектурного мистецтва,

недостатність інформації щодо можливих туристичних маршрутів.

Проблематичність розвитку сфери туризму в Україні зумовила пристальний інтерес науковців до її вивчення. Так, питаннями розвитку регіонального туризму займалися як вітчизняні, так і зарубіжні вчені: В. Азар, М. Борушак, Л. Гринів, П. Гудзь, Б. Данилишин, М. Долішній, І. Зорін, В. Квартальнов, В. Кифяк, В. Козирєв, А. Кредісов, В. Куценко, В. Кравців, О. Любіцева, Ю. Макогон, М. Мальська, В. Мацола, А. Мельник, О. Мілашевська, О. Мордвінов, М. Рутинський, В. Федорченко, С. Харічков, В. Цибух, А. Чечель, О. Шаптала, І. Школа та інші. Однак в умовах постійних змін зовнішнього середовища багато аспектів регіонального розвитку туризму залишається достатньо ще не дослідженими.

Тому метою нашого дослідження є оцінка стану туристичної діяльності Житомирської області та визначення перспектив її розвитку.

Результати проведеного дослідження свідчать про те, що Житомирщина відноситься до привабливих туристичних дестинацій. Область утворена 22 вересня 1937 року. Вона ділиться на 23 райони. У своєму складі має 11 міст, у тому числі 5 міст обласного підпорядкування, 43 селища міського типу, 1619 сільських населених пунктів.

Область має потужний ресурсний потенціал для розвитку туризму, починаючи від природних об'єктів, аналогів яким немає в Україні та світі (Геологічний заказник «Кам'яне село», більш як 500-літні дуби «Урочища «Тригір'я» (Додаток Щ), унікальні сосни «Урочища «Модрина», реліктова Азалія Понтійська «Поліського природного заповідника»), закінчуючи сучасними промисловими підприємствами, які радо приймають відвідувачів та демонструють свої виробництва (ПАТ Житомирський маслозавод – компанія «Рудь», ТОВ «Органік Мілк», ПрАТ «Мар'янівський склозавод»).

Найпопулярнішими туристичними магнітами регіону є Музей космонавтики ім. С. П. Корольова, Замок Радомисль, Древянський парк у м. Коростень (Додаток С). В інформаційному просторі Житомирщина позиціонується як батьківщина Лесі Українки, І. Огієнка, С. П. Корольова та

С. Ріхтера.

З метою оцінки розвитку туризму в Житомирській області нами проаналізовано показники кількості туристів, обслуговуваних туроператорами та турагентами, дані щодо кількості колективних засобів розміщування та кількості розміщених в них, а також щодо місткості санаторно-курортних та оздоровчих закладів області.

Отже, не зважаючи на потужний потенціал, Житомирщина не належить до лідерів серед областей України за показниками розвитку туризму.

У 2018 р. на туристичному ринку області працювало 63 юридичних та фізичних суб'єктів туристичної діяльності, що на 12,5 % більше, ніж у 2016 р. (табл. 2.1.1).

Таблиця 2.1.1

Показники кількості суб'єктів туристичної діяльності (юридичні особи і фізичні особи-підприємці) за регіонами України за 2016-2018 рр. [123]

(од.)

Регіон	Роки			Відхилення			
				абсолютне (+; -)		відносне, %	
	2016	2017	2018	2018/ 2016	2018/ 2017	2018/ 2016	2018/ 2017
1	2	3	4	5	6	7	8
Україна	3506	3469	4293	787	824	22,4	23,8
Вінницька	68	69	87	19	18	27,9	26,1
Волинська	69	66	74	5	8	7,2	12,1
Дніпропетровська	322	325	416	94	91	29,2	28,0
Донецька	33	42	93	60	51	181,8	121,4
Житомирська	56	47	63	7	16	12,5	34,0
Закарпатська	65	63	91	26	28	40,0	44,4
Запорізька	161	160	188	27	28	16,8	17,5
Івано-Франківська	107	105	128	19	23	19,6	22,0
Київська	119	116	217	98	101	82,4	87,1
Кіровоградська	47	43	54	7	11	14,9	25,6
Луганська	19	17	29	10	12	52,6	70,6
Львівська	272	282	342	70	60	25,7	21,3
Миколаївська	69	63	87	18	24	26,1	38,1
Одеська	268	264	270	2	6	0,7	2,3
Полтавська	88	93	155	67	62	76,1	66,7
Рівненська	66	60	93	27	33	40,9	55,0
Сумська	57	58	79	22	21	38,6	36,2
Тернопільська	53	45	63	10	18	18,9	40,0

Продовження таблиці 2.1.1

1	2	3	4	5	6	7	8
Харківська	255	263	266	11	3	4,3	1,1
Херсонська	72	67	80	8	13	11,1	19,4
Хмельницька	89	90	89	-	-1	-	1,1
Черкаська	86	92	101	15	9	17,4	9,8
Чернівецька	66	65	77	11	12	16,7	18,5
Чернігівська	51	51	98	47	47	92,2	92,2
м. Київ	948	923	1093	145	170	15,3	18,4

Дані табл. 2.2.1 свідчать про коливання кількості суб'єктів туристичної діяльності в останні три роки. Однак простежується загальна тенденція до зростання цього показника. Кількість суб'єктів туристичної діяльності на Житомирщині за аналізований період збільшилась в основному за рахунок фізичних осіб-підприємців, які займаються туристичною діяльністю (табл. 2.1.2).

Таблиця 2.1.2

Показники кількості суб'єктів туристичної діяльності (фізичні особи-підприємці) за регіонами України за 2016-2018 рр. [123]

(од.)

Регіон	Роки			Відхилення			
	2016	2017	2018	абсолютне (+; -)		відносне, %	
				2018/ 2016	2018/ 2017	2018/ 2016	2018/ 2017
1	2	3	4	5	6	7	8
Україна	1668	1726	2460	792	734	47,5	42,5
Вінницька	38	42	62	24	20	63,2	47,6
Волинська	48	43	55	7	12	14,6	28,0
Дніпропетровська	205	207	297	92	90	44,9	43,5
Донецька	9	20	62	53	42	5,9 р.	2,1 р.
Житомирська	40	33	47	7	14	17,5	42,4
Закарпатська	30	32	63	33	31	110,0	96,9
Запорізька	95	97	126	31	29	32,6	29,9
Івано-Франківська	71	71	94	23	23	32,4	32,4
Київська	80	77	172	92	95	115,0	123,4
Кіровоградська	33	31	41	8	10	24,2	32,3
Луганська	12	10	21	9	11	75,0	110,0
Львівська	123	123	200	77	77	62,6	62,6
Миколаївська	40	40	69	29	29	72,5	72,5
Одеська	111	124	135	24	11	21,6	8,9
Полтавська	71	76	140	69	64	97,2	84,2
Рівненська	40	34	66	26	32	65,0	94,1
Сумська	37	39	61	24	22	64,9	56,4
Тернопільська	34	28	43	9	15	26,5	53,6

Продовження таблиці 2.1.2

1	2	3	4	5	6	7	8
Харківська	165	179	183	18	4	10,9	2,2
Херсонська	57	53	64	7	11	12,3	20,8
Хмельницька	62	64	64	2	-	0,3	-
Черкаська	61	68	74	13	6	21,3	8,8
Чернівецька	30	27	38	8	11	26,7	40,7
Чернігівська	34	36	46	12	10	35,3	27,8
м. Київ	142	172	237	95	65	66,9	37,8

Згідно табл. 2.1.2 у Житомирській області кількість суб'єктів туристичної діяльності (фізичних осіб-підприємців) у 2018 р. становила 47 од., що на 7 од. більше, ніж у 2016 р. У відсотковому вимірі цей показник зріс на 17,5 %. Порівняно з 2017 р. кількість фізичних осіб-підприємців зросла на 42,4 %, або на 14 од. Із загальної кількості суб'єктів туристичної діяльності (фізичні особи-підприємці) у 2018 р. 2 суб'єкти мають ліцензію туроператора, 42 – здійснюють діяльність як туристичні агенції та 3 – здійснюють виключно екскурсійну діяльність [123].

У 2018 р. вартість реалізованих туроператорами (юридичні особи) туристичних путівок склала 1058,6 тис. грн, у тому числі громадянам України для подорожі в межах України – 1027,0 тис. грн., турагентами (юридичні особи) – 94454,6 тис. грн, у тому числі громадянам України для подорожі в межах України – 26,7 тис. грн і за кордон – 94427,9 тис. грн. Основна мета подорожі – це дозвілля і відпочинок. Турагенти (фізичні особи-підприємці) у 2018 р. реалізували туристичних путівок на суму 82717,3 тис. грн, у тому числі громадянам України для подорожі в межах України – 5418,8 тис. грн і за кордон – 77298,5 тис. грн. Основна мета подорожі – дозвілля.

Дохід від надання туристичних послуг (без ПДВ, акцизного податку й аналогічних обов'язкових платежів) 2017 р. склав 4142,8 тис. грн, у тому числі турагентів – 4110,3 тис. грн і суб'єктів, що здійснюють екскурсійну діяльність – 32,5 тис. грн [122].

Дохід від надання туристичних послуг (без ПДВ, акцизного податку й аналогічних обов'язкових платежів) суб'єктами туристичної діяльності (юридичні особи і фізичні особи-підприємці) у 2018 р. склав 10550,6 тис. грн, у

тому числі туроператорів – 1058,6 тис. грн, турагентів – 9122,4 тис. грн і суб'єктів, що здійснюють екскурсійну діяльність – 369,6 тис. грн.[123].

Важливим показником стану туристичної галузі в Житомирській області виступає обсяг туристичних потоків в розрізі основних груп туристів. Динаміку туристичних потоків Житомирської області протягом 2016-2018 рр. представлено у табл. 2.1.3.

Таблиця 2.1.3

Показники кількості туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, за видами туризму в Житомирській області за 2016-2018 рр. [16]

(осіб)

Роки	Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами – усього	Із загальної кількості туристів:		
		іноземні туристи	туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон	внутрішні туристи
2016	8615	–	5101	3514
2017	9516	–	6954	2562
2018	17957	1	14597	3359
Відхилення 2018/2016 р.:				
- абсолютне, (+; -)	9342	1	9496	-155
- відносне, %	8,4	-	86,2	-4,4
Відхилення 2018/2017 р.:				
- абсолютне, (+; -)	8441	1	7643	797
- відносне, %	88,7	-	9,9	31,2

Як свідчать дані табл. 2.1.3, у 2018 р. кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами Житомирської області склала 17957 осіб, що 8,4 % більше порівняно з 2016 р. За аналізований період значно зросла кількість туристів-громадан України, які виїжджали за кордон (на 86,2 % більше, ніж у 2016 р.). Протилежна тенденція склалася стосовно внутрішнього туризму. Так, у 2018 р. із загальної кількості обслугованих туристів внутрішні туристи склали лише 3359 осіб, що на 4,4 % менше порівняно з 2016 р. Об'єктивними

причинами зменшення туристів протягом цього періоду були недостатні рекламні заходи щодо просування вітчизняного туристичного продукту як на території Житомирської області, так і за кордоном, недостатня поінформованість населення про природно-рекреаційний потенціал Житомирщини тощо. Однак зростання інтересу туристів до туристичних маршрутів Житомирщини зумовило те, що внутрішній туризм відносно 2017 р. зріс на 31,2 %.

У ході аналізу туристичних потоків нами визначено значне перевищення туристів-громадян України, які виїжджали за кордон, над кількістю іноземних туристів, які відвідували область. Упродовж 2016-2017 рр. іноземні туристи взагалі не відвідували область, що пояснюється недостатньою поінформованістю іноземних туристів стосовно природно-рекреаційного потенціалу Житомирщини, неефективністю рекламних заходів щодо просування туристичного продукту даного регіону, а також подій, які відбулися на Сході України. Це означає, що туристично-рекреаційний потенціал Житомирської області використовується не в повній мірі.

Зростання туристичних потоків обумовило зростання обсягів надходжень від сплати туристичного збору. Так, у I півріччі 2019 р. у порівнянні з аналогічним періодом 2018 р. надходження від сплати туристичного збору в Житомирській області збільшилися у 2,1 рази (за даними Державної фіскальної служби України).

Для більш повної оцінки використання туристичного потенціалу Житомирської області нами здійснено SWOT-аналіз .

Як видно з табл. 2.1.4, є низка факторів, які перешкоджають розвитку в'їзного та внутрішнього туризму в Житомирській області, а саме: незадовільний стан окремих об'єктів туризму; невідповідність туристичних послуг міжнародним стандартам якості; відсутність цілісної маркетингової політики Житомирської області з просування туристичного продукту (недостатній брендинг області); низька якість транспортної інфраструктури; несприятлива екологічна обстановка; недостатнє фінансування туризму на

місцевому рівні; недостатня інвестиційна привабливість Житомирської області, відтік кваліфікованих кадрів тощо.

Таблиця 2.1.4

SWOT-аналіз туристичного потенціалу Житомирської області*

<i>Сильні сторони</i>	<i>Слабкі сторони</i>
1. Наявність міжнародних транспортних сполучень, які поєднують Західну Європу із Східною 2. Розгалужене залізничне сполучення 3. Стратегічне географічне положення Житомирщини 4. Різноманітний природно-ресурсний потенціал 5. Сприятливі кліматичні умови 6. Значна кількість об'єктів культурно-історичної спадщини, у тому числі пам'яток археології 7. Наявність потенціалу (ресурсів) для розвитку сільського зеленого, екологічного, спортивного туризму 8. Наявність рекреаційних ресурсів 9. Наявність водних ресурсів для екологічного туризму 10. Наявність колективних засобів розміщування 11. Наявність розвинутої інфраструктури харчування	1. Висока ціна туристичного продукту на національному та міжнародному ринках 2. Невідповідність туристичних послуг міжнародним стандартам якості 3. Несприятлива екологічна обстановка в деяких районах області 4. Сезонність туристичних послуг 5. Низька якість колективних засобів розміщування 6. Низька якість автомобільних шляхів 7. Відсутність ефективної інформаційної політики місцевої влади щодо туристичного потенціалу Житомирщини (недостатній брендінг області) 8. Несприятливі демографічні процеси 9. Низький платоспроможний попит на туристичні продукти 10. Недостатньо розвинута інфраструктура на автомагістралях Житомирщини 11. Недостатність кваліфікованих спеціалістів в туристичній галузі 12. Недостатність інвестиційних ресурсів 13. Недостатнє просування народних промислів 14. Необхідність реконструкції об'єктів туризму 15. Відсутність рекламних матеріалів про ринок туристичних послуг Житомирщини на міжнародному рівні 16. Недостатня взаємодія м. Житомира та його окремих районів з питань туризму 17. Несприятливі наслідки аварії на ЧАЕС
<i>Сприятливі можливості</i>	<i>Можливі загрози</i>
1. Наявність міжнародних зв'язків 2. Достатній потенціал для розвитку кількох видів туризму 3. Розширення мережі природно-заповідного фонду 4. Розвиток ринку сфери послуг (готельного бізнесу, сфери харчування) 5. Удосконалення транспортної індустрії 6. Розвиток фінансових інститутів 7. Децентралізація влади 8. Створення інституційних умов для розвитку територій і територіальних громад 9. Реалізація ЗУ «Про туризм», Стратегії розвитку Житомирської області до 2020 р.	1. Конфлікт на Сході України 2. Нестабільна економічна і політична ситуація в Україні 3. Погіршення умов фінансування і кредитування 4. Недосконалість нормативно-правової бази у сфері туризму 5. Відсутність державної підтримки туристичних підприємств 6. Високий рівень конкуренції у туризмі 7. Погіршення стану інфраструктури області 8. Зменшення інвестицій в екологію та охорону навколишнього природного середовища 8. Відтік кваліфікованих кадрів

Довідка*: складено автором на основі [10]

Однак результати SWOT-аналізу дозволяють зробити висновок, що за цілеспрямованої політики місцевих органів влади є можливість нейтралізувати більшість слабких сторін розвитку туристичного потенціалу Житомирської області.

Крім того, нами виокремлено також низку факторів, які, на наш погляд, заважають розвитку туризму в Житомирській області і, в певній мірі, відлякують потенційних туристів. До цих факторів слід віднести:

- відсутність достатньої матеріально-технічної бази для прийому та обслуговування туристів (готельно-ресторанне господарство не забезпечене сучасним обладнанням);

- недостатній благоустрій існуючих транспортних комунікацій (як у самих туристських районах, так і на під'їзних шляхах до них);

- недбале ставлення до історичних пам'яток, архітектурних об'єктів та стану екологічного середовища в історичних місцях

- невідповідність європейським стандартам туристичних послуг, що надаються туристам;

- незадовільний благоустрій існуючих транспортних комунікацій;

- відсутність належного контролю з боку місцевої влади щодо збереження історичних місць;

- відсутність належної поінформованості потенційних споживачів туристичних послуг та інвесторів про наявні туристично-рекреаційні ресурси регіону;

- зниження рівня платоспроможного попиту населення на туристично-рекреаційні послуги;

- недостатність обсягів фінансування та інвестування туристичної галузі регіону та погіршення екологічної ситуації тощо.

Хоча в Житомирській області є значний потенціал та перспективи для розвитку туризму туристичні ресурси регіону використовуються неефективно. Серед мінусів та явних проблем розвитку туризму на Житомирщині можна

виділити наступні:

- низька конкурентоспроможність туристичних послуг в порівнянні з іншими регіонами;
- брак кваліфікованих спеціалістів, залучених у діяльність з надання туристичних послуг;
- стан доріг та покриття, розмітки, маркування, навігаційних елементів;
- майже відсутня реклама внутрішнього туризму, за виключенням загальноновизнаних зон туризму та рекреації;
- відсутність коштів для реконструкції визначних пам'яток історії та архітектурного мистецтва, а залучення інвестицій гальмується через неврегульовану нормативно-законодавчу базу країни;
- обмеженість даних про історико-культурні пам'ятки області, що обумовлено вузькою інтерпретацією туризму та малою інформацією про різноманіття туристичних послуг;
- майже відсутня інфраструктура взаємодії туроператорів, турагентів, підприємств, що надають послуги розміщення, підприємств харчування, транспортних підприємств, санаторно-курортних підприємств, підприємств, що надають екскурсійні послуги, страхових компаній.

Нині Департамент туризму та курортів Житомирської обласної державної адміністрації приділяє велику увагу розвитку туризму, оскільки саме ця галузь є перспективною щодо покращення соціально-економічного стану регіону. За останні роки було прийнято низку документів, які регулюють сферу туризму в регіоні. Так, перспективи розвитку туризму на Житомирщині окреслені у Стратегії розвитку Житомирської області на період до 2020 року [114] та Стратегії розвитку Житомирської області на період до 2027 року, затвердженої на сесії Житомирської обласної ради 18 грудня 2019 р.[115].

2.2 Особливості розвитку туристичної інфраструктури в регіоні

Інфраструктура (від лат. *infra* – «нижче», «під» та лат. *structura* – «будівля», «розташування») – сукупність споруд, будівель, систем і служб, необхідних для функціонування галузей матеріального виробництва та забезпечення умов життєдіяльності суспільства.

Туристична інфраструктура – це сукупність підприємств та установ, які є організаційно-матеріальною та технічною базою розвитку туризму. Вона охоплює, перш за все, такі важливі елементи як: об'єкти розміщення, харчування, переміщення туристів, а також різноманітні побутові та комунікаційні об'єкти, що забезпечують комфортний відпочинок туристів в межах замовлених послуг [18].

На думку І.М.Мініч туристична інфраструктура представлена трьома важливими функціональними блоками: інституційним (загальні інституції – транспорт, готелі, банки, страхові компанії, митниці, інвестиційні фонди тощо; спеціальні інституції – туристичні фірми), інформаційним (засоби масової інформації, рекламні підприємства, Інтернет) та регламентуючим (нормативно-правові акти, що регулюють відносини у туристичній сфері). Вони забезпечують взаємодію суб'єктів туристичної діяльності й регулюють рух матеріальних, фінансових, інформаційних потоків між ними та зовнішнім середовищем [65].

Таким чином, туристична інфраструктура будь-якої території – це заклади розміщення та харчування туристів, елементи транспортної інфраструктури, заклади культури, розважальні заклади, торговельні підприємства та іншими об'єкти і установи, функціонування яких забезпечує надання основних та додаткових туристичних послуг. Тому в успішності розвитку галузі туризму важливу роль відіграє саме інфраструктура, яку складають комунікації, транспортні послуги, інженерні споруди, дороги, суміжні підприємства, що забезпечують доступ туристів до туристичних ресурсів [60].

Однак, як свідчить аналіз інфраструктурного забезпечення функціонування туристичної галузі, нині існує ще безліч проблем, які стримують розвиток туристичного бізнесу в Україні та її регіонах. Однією з важливих проблем слід назвати стан туристичної інфраструктури, оскільки переважна кількість закладів для розміщення туристів була збудована ще у часи СРСР. Ці заклади характеризуються низьким рівнем комфорту та невідповідністю сучасним стандартам якості.

Туристичні інфраструктурні ресурси Житомирщини є складовими соціальної і виробничої інфраструктури, які використовуються в організації туристичної діяльності. Вони охоплюють інфраструктуру області і всі підприємства, що задіяні у прийомі й обслуговуванні туристів.

Туристична інфраструктура Житомирської області – це сукупність підприємств, які забезпечують екскурсійне обслуговування, транспортне обслуговування (автомобільний, залізничний, морський, річковий транспорт, аеропорти, транспортні магістралі, автостоянки), послуги гостинності (готелі, туркомплекси, турбази, будинки відпочинку, кемпінги, мотелі, пансіонати, ресторани, кафе, бари) і допоміжні послуги (банківські, валютно-фінансові, зв'язку, інформаційно-комунікативні, спортивно-оздоровчі, побутові, торгівельні, культурно-розважальні тощо).

У Житомирській області у 2008 р. було проведено дослідження туристичного потенціалу та туристичної інфраструктури, яка була розбита на 6 основних об'єктів з виділенням її складових (табл. 2.2.5).

Як свідчать результати дослідження, у самому м. Житомирі є достатній туристичний потенціал, оскільки наявні туристичні об'єкти і інфраструктура розрахована на різні категорії туристів. При цьому слід звернути увагу на наступні ресурси міста та передмістя:

а) природні (рельєф, краєвиди, водні об'єкти, радонові мінеральні води тощо);

б) історико-культурні (археологічні, історичні, монументального мистецтва, архітектури та містобудування тощо);

Таблиця 2.2.5

Туристична інфраструктура м. Житомира і Житомирської області та її складові*

№ з/п	Об'єкти туристичної інфраструктури	Складові інфраструктури
1	Об'єкти екскурсійного туризму	<i>Музеї м. Житомира:</i> меморіальний будинок-музей С.П. Корольова; музей космонавтики ім. С.П. Корольова; музей природи та мінералогії; краєзнавчий музей та картинна галерея; меморіальний будинок-музей В.Г. Короленка; музей пожежної охорони, курган могили гайдамаків (с. Кодня) <i>Музеї м. Коростеня:</i> краєзнавчий музей; залишки Іскоростеня, Ольжині купальні, могила князя Ігора (с. Немирівка). <i>Музеї м. Бердичіва:</i> краєзнавчий. <i>Музеї м. Овруча:</i> Олегова могила. <i>Музеї м. Володарськ-Волинського:</i> музей дорогоцінного та декоративного каменю
2	Об'єкти екологічного туризму	<i>Природні заповідники:</i> Поліський природний заповідник (с. Селезівка Овруцького району), Словечансько-Овруцький кряж, геологічний заказник «Кам'яне село», лісовий державний заказник «Туганівський», ботанічний заказник «Городницький», ландшафтний заказник «Плотниця», зоологічний державний заказник «Казява» (м. Новоград-Волинський), урочище «Модрина», «Криниченька», «Корнієв». <i>Парки:</i> Ботанічний сад Агроекологічної академії; Парк культури і відпочинку ім. Ю.Гагаріна, Верхівнянський, Городницький, Івницький, Трощанський парки, Андрушівський, Бондарецький, Високівський, Грабчаковий ліс, Кмитівський, Коростишівський, Турчинівський, Ушомирський, парк ім. Кутузова (м. Володарськ-Волинський)
3	Об'єкти лікувально-оздоровчого туризму:	Туристична база «Лісовий берег»; санаторії: «Дениші», «Іршанськ», «Тетерів»
4	Об'єкти спортивного і пригодницького туризму:	Полювання і рибальства (приміські мисливські господарства, туристичні походи різної категорії, туристичні табори, пішохідні марафони, гірський туризм на скелях «Голова Чацького» та в Денишах)
5	Об'єкти літературного туризму:	Музеї м. Житомира: В.Г. Короленка; літературний музей. Літературно-меморіальний музей О. де Бальзака (с. Верхівня Ружинського р-ну)
6	Об'єкти паломницького туризму:	<i>м. Житомира:</i> Преображенський кафедральний собор; Михайлівська церква; Кафедральний костел св. Софії; Семінарійський костел; Німецька кірха; Хрестовоздвиженська церква, Троїцький монастир (с. Тригір'я). <i>м. Бердичіва:</i> монастир Босих кармелітів, костел Святої Варвари. <i>м. Овруча:</i> Василіївський монастир. Миколаївська церква (сmt Олевськ), церква Різдва Богородиці (с. Кодня)

Довідка*: складено за даними [76]

в) соціально-економічні (об'єкти розміщення туристів, заклади

обслуговування, забезпечення транспортом тощо)[78].

Слід зазначити, що туристичні об'єкти та атрактори (Додаток Ю)м. Житомира є привабливими для туристів, оскільки деякі з них відзначаються рідкісними колекціями та характеризуються унікальністю.

Проведений аналіз просторового розташування готелів та готельних комплексів даного регіону показав, що:

а) 4 готелі розташовані в центральній частині міста (готель «Reikartz Житомир» – на Замковому майдані, 5/8; готель «Україна» – на вул. Київській, 3; готельний комплекс «Гайки» – на вул. Новий Бульвар, 6; готель «Гостинний двір» – на провулку Шодуарівському, 4);

б) 2 готелі – «Домашній» та «Королівська бочка» – неподалік р. Тетерів у південно-західній та південно-східній частинах міста відповідно;

в) 3 готелі знаходяться на перетині транспортних артерій міста: просп. Незалежності та вул. Перемоги (готель «Додо») і просп. Миру та вул. Героїв Базару (Західного шосе) (готель «Ялинка» та мотель «Гульден»);

г) 2 готелі розташовані на півночі: комплекс «Хвиля» (в районі Крошнянського дендропарку) та готель «Золоте руно» (в районі перетину вул. Покровської та автомагістралі Київ– Чоп);

д) 1 готель («Петроград») знаходиться на північному сході – в безпосередній близькості до Київського шосе,

е) 4 готелі знаходяться в сусідніх з Житомиром населених пунктах: у с. Зарічани на півдні (готель-ресторан «Шале»), в селах Кам'янка (комплекс «Дрова») і Вишпіль (хуторок «Чудодієво») – на північному заході та в с. Вереси (готель-ресторан «Стара Губернія») – на північному сході.

Одним із елементів туристичної інфраструктури є забезпеченість Житомирської області місцями тимчасового проживання туристів. Показники функціонування колективних засобів розміщування у Житомирській області у 2016-2018 рр. наведені у табл. 2.2.6.

Показники функціонування колективних засобів розміщування в Житомирській області за 2016-2018 рр.* [40; 41]

Роки	Кількість колективних засобів розміщування, од.			Кількість місць, од.			Кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщування, осіб		
	усього	у тому числі		усього	у тому числі у		усього	у тому числі у	
		готелів та аналогічних засобів розміщування	спеціалізованих засобів розміщування		готелях та аналогічних засобах розміщування	спеціалізованих засобах розміщування		готелях та аналогічних засобах розміщування	спеціалізованих засобах розміщування
2016	83	70	13	4381	2 550	1 831	81306	67 467	13 839
2017	80	67	13	4043	2 248	1 795	85650	71 954	13 696
2018 ¹	17	16	1	995	974	21	34335	34057	278
Відхилення 2017/2016 р.:									
- абсолютне, (+; -)	-3	-3	-	-338	-302	-36	4344	4487	-143
- відносне, %	-3,6	-4,3	-	-7,7	-11,8	-2,0	5,3	6,7	-1,0

Довідка*: ¹У 2016-2017 рр. інформація за даними юридичних осіб, відокремлених підрозділів юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, починаючи з 2018 р. – за даними юридичних осіб та відокремлених підрозділів юридичних осіб.

Як видно з даних табл. 2.2.6, у 2017 р. кількість готелів і аналогічних засобів розміщування становила 67 од. (враховані юридичні особи та фізичні особи-підприємці), а кількість місць у них – 2248 од. Порівняно з 2016 р. кількість готелів і аналогічних засобів розміщування зменшилася на 3 од., або на 4,3 %, а кількість місць у них зменшилася на 11,8 %. Проте кількість осіб, що перебували в готелях і аналогічних засобах розміщування збільшилася на 6,7 %. Коефіцієнт використання місткості готелів і аналогічних засобів розміщування у 2017 р. становив лише 0,19.

Порівняння зміни загальної кількості колективних засобів розміщування за 2016-2018 рр. не є коректним, оскільки з 2018 р. змінилася методика подання інформації про них (за даними юридичних осіб та відокремлених підрозділів юридичних осіб). Провідними готелями Житомирської області є: «Reikartz», Радомишль «VIAREGIA», Парк-готель «Кавунова дача», «Додо», «Мірабелла», «Дежа Вю», «Гайки». Для надання рекреаційних послуг в регіоні функціонує мережа санаторно-курортних та

оздоровчих закладів (табл. 2.2.7), провідними санаторно-курортними закладами є Денеші, Тетерів (м. Коростишів), Іршанськ(Додаток Я).

Таблиця 2.2.7

Показники функціонування санаторно-курортних та оздоровчих закладів в Житомирській області за 2016-2018 рр. [40; 41]

(од.)

Роки	Санаторії та пансіонати з лікуванням		Санаторії-профілакторії		Будинки і пансіонати відпочинку		Бази та інші заклади відпочинку	
	усього	у них ліжок, тис.	усього	у них ліжок, тис.	усього	у них ліжок, тис.	усього	у них ліжок, тис.
2016	5	1,3	5	0,5	-	-	9	0,5
2017	4	1,1	3	0,3	-	-	6	0,4
2018	4	1,1	3	0,3	-	-	6	0,4
Відхилення 2018/2016 р.:								
- абсолютне, (+; -)	-1	-0,2	-2	-0,2	-	-	-3	-0,1
- відносне, %	-20,0	-15,4	-40,0	-40,0	-	-	-33,3	-20,0
Відхилення 2018/2017 р.:								
- абсолютне, (+; -)	-	-	-	-	-	-	-	-
- відносне, %	-	-	-	-	-	-	-	-

Згідно табл. 2.2.7, за аналізований період спостерігається зменшення кількості санаторно-курортних та оздоровчих закладів. Більш високими темпами відбулося скорочення кількості санаторіїв-профілакторіїв – на 40,0 % та кількості баз та інших закладів відпочинку – на 33,3 %. Відповідно за цей період зменшилася й кількість ліжок – на 40,0 % і 20,0 %. Негативна тенденція спостерігається і щодо кількості санаторіїв та пансіонатів з лікуванням. Основні причини цього пов'язані, на наш погляд, з кризовими явищами та зростанням цін на надання послуг у цих закладах.

Упродовж 2016-2019 рр. простежується негативна тенденція щодо кількості дитячих закладів оздоровлення та відпочинку і кількості дітей, які перебували у цих закладах (табл. 2.2.8).

Таблиця 2.2.8

Показники функціонування дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, які працювали влітку в Житомирській області [40; 41]

Роки	Кількість закладів, одиниць, од.		У них місць, одиниць, од.		Кількість дітей, які перебували у закладах, осіб	
	усього	у тому числі	усього	у тому числі	усього	у тому числі
		заклади оздоровлення		у закладах оздоровлення		у закладах оздоровлення
2016	301	9	2660	1800	24961	5135
2017	315	9	2611	1761	24601	4177
2018	295	7	1927	1297	22197	3039
2019	276	8	2098	1468	22268	3670
Відхилення 2019/2016 р.:						
- абсолютне, (+; -)	-25	-1	-562	-332	-2693	-1465
- відносне, %	-8,4	-11,1	-21,1	-18,4	-10,8	-28,5
Відхилення 2019/2017 р.:						
- абсолютне, (+; -)	-39	-1	-513	-293	-2333	-507
- відносне, %	-12,4	-11,1	-19,6	-16,6	-9,5	-12,1
Відхилення 2019/2018 р.:						
- абсолютне, (+; -)	-19	1	171	171	71	631
- відносне, %	-6,4	14,3	8,9	13,2	0,3	28,8

З даних табл. 2.2.8 видно, що упродовж 2016-2019 рр. зберігалася стійка тенденція до зменшення як кількості дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, так і кількості дітей, які були у них оздоровлені. Зокрема, у 2019 р. порівняно з 2016 р. кількість закладів оздоровлення дітей скоротилась на 11,1 %, а кількості дітей, які перебували у цих закладах, на 28,5 %. Кількість місць у закладах оздоровлення дітей за цей період скоротилась на 18,4 %. Однією з причин цього було скорочення фінансування, а відповідно й закриття окремих об'єктів. Крім того, зростання вартості перебування дітей у закладах оздоровлення дещо зменшило попит на такі послуги.

Незадовільними залишаються як кількісні показники забезпеченості регіону закладами рекреаційно-туристичної інфраструктури, так і якість їх

матеріально-технічної бази.

В результаті аналізу стану рекреаційних ресурсів та закладів рекреаційно-туристичної інфраструктури Житомирщини нами виявлені певні диспропорції у забезпеченості ними регіону та рівнем їх використання. Це свідчить про недостатньо ефективне використання наявного потенціалу, що позначається на незначних прибутках. Зокрема, більш ефективне використання оздоровчо-рекреаційного потенціалу лісу Житомирщини мало б можливість отримати додаткові доходи і прибуток. Тому подальший розвиток природно-рекреаційного туризму потребує особливої уваги з боку держави та місцевої влади щодо збереження екологічного стану місцевості, де розташовані рекреаційно-оздоровчі та туристичні заклади.

Важливим елементом інфраструктури, яка безпосередньо впливає на розвиток туризму в Житомирській області, є її транспортна система – дорожня мережа, транспортні засоби (рис. 2.2.1).

Житомирська область забезпечена розвиненою мережею транспортних комунікацій, ділянки яких проходять за напрямками міжнародних європейських доріг, сприяють пропуску транзитних транспортних потоків через регіон.

Інфраструктура транспортного комплексу складається із споруд та обладнання зовнішнього транспорту (залізничного, автомобільного), мережі зовнішніх транспортних артерій, а також внутрішньоміської транспортної системи населених пунктів. Залізничний і автомобільний види транспорту забезпечують вантажні і пасажирські перевезення у міжрегіональних і внутрішньо регіональних видах сполучень [114].

Однією з найважливіших конкурентних переваг м. Житомира є те, що він розташований на лінії майбутнього III пан'європейського автомобільного транспортного коридору, який повинен поєднати п'ять країн – Іспанію, Францію, Німеччину, Польщу та Україну, і пролягти від іспанського Сант'яго де Компостела через головні європейські мегаполіси – Париж, Франкфурт-на-Майні, Берлін, Вроцлав, Краків до Києва.

Транспортні комунікації

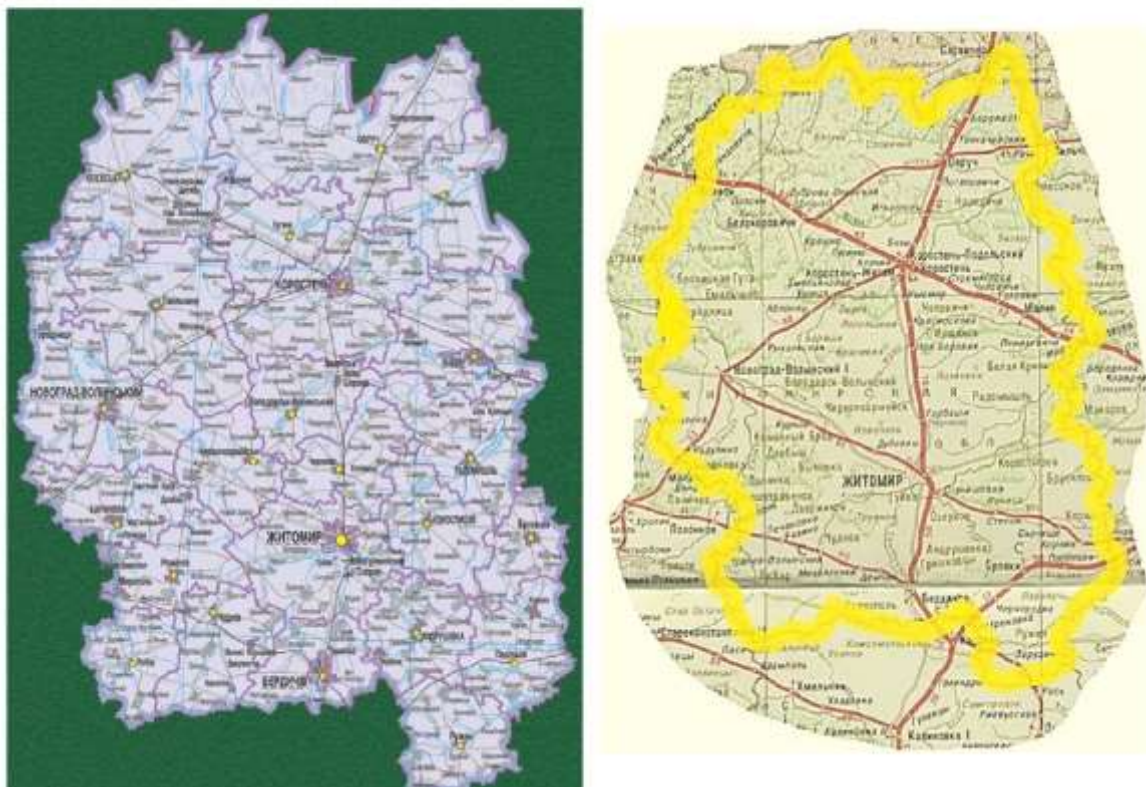

Рис. 2.2.1 – Транспортні комунікації Житомирської області[78]

Однак існують частини території Житомирської області із малою кількістю доріг і населенні пункти яких слабо зв'язані з рештою території області, що негативно позначається на розвитку туризму по території області.

З метою соціального-економічного розвитку регіону та активізації туристичної діяльності доцільно провадити будівництво нових автомобільних доріг, здійснювати реконструкцію існуючих доріг, а також розширювати мережу підприємств з обслуговування автотранспорту (сучасних автовокзалів, станцій технічного обслуговування, автозаправочних станцій тощо).

На території Житомирської області функціонує мережа закладів харчування, де обслуговуються туристи і місцеве населення. Їх налічується більше 70. Зокрема, кафе «Полісянка», кафе «Чудодієво», Ресторан «Анна», кафе Арт-афе «Бібліотека» і інші(Додаток АА).

ТРК м. Житомира та області представлений такими об'єктами: ТРК

Глобал UA; Розважальний комплекс ФОК; ТК «Ялинка»; Кригер, ТД, ООО; Квадрат, ТЦ; «Непоседа» Дитячий розважальний комплекс; Житній, ТЦ; Львівський, ТЦ; Сіті Центр, Торговельний комплекс; Дастор, ТЦ; «Аврора», Бердичів; торговий дім «Добрий господар», Коростень; Торговельний центр у Радомишлі; «ЯрмарОК», ТЦ; РК «ФОК» (Додаток АБ).

Однак інфраструктура туристичного комплексу Житомирщинине відповідає вимогам, передбачених міжнародними стандартами. Не дивлячись на те, що за останні роки кількість установ готельного типу та місць тимчасового проживання зростає, матеріально-технічна база більшості з них залишається незадовільною та потребує капітального ремонту, а отже залучення значних коштів на їх реконструкцію та модернізацію. Аналогічна ситуація склалася з транспортним забезпеченням потреб туристичної галузі.

Таким чином, недосконалість туристичної інфраструктури області, невідповідність сервісних умов європейським стандартам, недостатня поінформованість потенційних екскурсантів про туристичні ресурси регіону, безвідповідальне ставлення місцевого населення до навколишнього середовища в межах історичних ареалів м. Житомира і області та відсутність контролю господарського ставлення місцевої влади до таких історичних місць призводить до гальмування розвитку туризму в регіоні.

Які на сьогодні є резерви щодо активізації туристичної діяльності на Житомирщині розглянемо у наступному підрозділі кваліфікаційної роботи.

2.3 Основні напрями удосконалення розвитку туризму в регіоні

Розвиток туризму на Житомирщині є особливо актуальним, адже він справляє позитивний вплив на соціально-економічну ситуацію в регіоні. Туризм нині охоплює не лише різні види діяльності, але й забезпечує створення додаткових робочих місць та наповнює місцевий бюджет. Відповідно гальмівним є питання пошуку шляхів подальшого розвитку туризму у даному регіоні.

Житомирщина є важливим рекреаційно-туристичним регіоном, оскільки має багату культурно-історичну спадщину, розгалужену транспортну мережу, достатню кількість закладів культури та мистецтва. Однак, не дивлячись на наявний природно-рекреаційний, оздоровчий та культурний потенціал, розвиток туризму у даному регіоні знаходиться ще не належному рівні. Головними причинами цього є невідповідність туристичної інфраструктури європейським стандартам, недостатня поінформованість про туристичні ресурси регіону, а також недостатня кількість коштів, яка направляється на реконструкцію матеріально-технічної бази та впровадження нових технологій розвитку туристичного комплексу регіону. Тому стратегія соціально-економічного розвитку Житомирщини передбачає заходи щодо ефективного використання туристично-рекреаційного потенціалу усіх регіонів області. Ефективне використання природно-ресурсного потенціалу Житомирщини надасть можливість збільшити прибутковість не лише туристичних підприємств, але й сприятиме наповненню регіонального бюджету.

У табл. 2.3.9 нами визначені пріоритетні стратегічні напрями розвитку туристичної сфери Житомирської області.

Таблиця 2.3.9

Пріоритетні стратегічні напрями розвитку туристичної сфери Житомирської області*

№ з/п	Стратегічні напрями	Стратегічні завдання	Очікувані результати від реалізації стратегічних напрямів та індикатори
1.	Розвиток екологічних видів туризму, у т.ч. сільського зеленого туризму	— сприяння розвитку сільського зеленого туризму шляхом проведення навчальних семінарів для підприємців-початківців у сфері сільського туризму та власників сільських садиб; — встановлення туристичних позначень, знаків, покажчиків навколо	<i>Очікувані результати:</i> — розширення використання наявного туристичного потенціалу та підвищення привабливості об'єктів та поселень, які мають туристичний потенціал; — формування

		туристичних об'єктів; — дистанційне навчання та консультування кадрів у сфері сільського туризму; — організація курсів іноземних мов для туристичних операторів; — створення мережі туристсько-екскурсійних маршрутів та реалізація заходів з розвитку мережі пішохідних туристських маршрутів; — запровадження та популяризація турів вихідного дня, екскурсійних турів у міжсезонний період.	регіонального Інтернет-ресурсу про туристичну Житомирщину; — створення на базі веб-порталу облдержадміністрації єдиної туристичної інформаційної системи регіону; — збільшення чисельності внутрішніх туристів; — збільшення обсягів продажу регіональних туристичних продуктів; — розробка нових комплексних туристичних продуктів, інфраструктури та сфери послуг навколо об'єктів та пам'яток культури; — сертифікація та маркетинг об'єктів туризму та туристичного продукту; — створення системи інформування туристів; — створення нових робочих місць; — збереження та примноження історико-культурної спадщини. <i>Індикатори:</i> — кількість туристичних маршрутів; — кількість об'єктів туризму; — динаміка чисельності туристів та екскурсантів; — кількість власників садіб сільського туризму; — обсяги надходжень до бюджету від туристичної діяльності; — кількість зайнятих у сфері туризму; — кількість проведених навчань для працівників галузі.
2.	Сприяння розвитку внутрішнього туризму і реклама місцевих туристичних продуктів	— створення карти туристичних маршрутів Житомирщини; — проведення спеціалізованих заходів для реклами туристичного потенціалу; — створення туристичної веб-сторінки на сайті облдержадміністрації; — реклама місцевих традицій та звичаїв Житомирщини; — розробка та розміщення на авто- та залізничних вокзалах туристичних картосхем; — розробка та встановлення інформаційних щитів про туристичні об'єкти області вздовж основних туристичних маршрутів; — представлення області на національних та міжнародних туристичних виставках в Україні та за кордоном.	регіонального Інтернет-ресурсу про туристичну Житомирщину; — створення на базі веб-порталу облдержадміністрації єдиної туристичної інформаційної системи регіону; — збільшення чисельності внутрішніх туристів; — збільшення обсягів продажу регіональних туристичних продуктів; — розробка нових комплексних туристичних продуктів, інфраструктури та сфери послуг навколо об'єктів та пам'яток культури; — сертифікація та маркетинг об'єктів туризму та туристичного продукту; — створення системи інформування туристів; — створення нових робочих місць; — збереження та примноження історико-культурної спадщини. <i>Індикатори:</i> — кількість туристичних маршрутів; — кількість об'єктів туризму; — динаміка чисельності туристів та екскурсантів; — кількість власників садіб сільського туризму; — обсяги надходжень до бюджету від туристичної діяльності; — кількість зайнятих у сфері туризму; — кількість проведених навчань для працівників галузі.
3.	Покращення екологічного стану та використання рекреаційних зон	— облаштування відпочинкових, оздоровчих, паркових зон та об'єктів природного середовища; — впровадження заходів щодо поліпшення	регіонального Інтернет-ресурсу про туристичну Житомирщину; — створення на базі веб-порталу облдержадміністрації єдиної туристичної інформаційної системи регіону; — збільшення чисельності внутрішніх туристів; — збільшення обсягів продажу регіональних туристичних продуктів; — розробка нових комплексних туристичних продуктів, інфраструктури та сфери послуг навколо об'єктів та пам'яток культури; — сертифікація та маркетинг об'єктів туризму та туристичного продукту; — створення системи інформування туристів; — створення нових робочих місць; — збереження та примноження історико-культурної спадщини. <i>Індикатори:</i> — кількість туристичних маршрутів; — кількість об'єктів туризму; — динаміка чисельності туристів та екскурсантів; — кількість власників садіб сільського туризму; — обсяги надходжень до бюджету від туристичної діяльності; — кількість зайнятих у сфері туризму; — кількість проведених навчань для працівників галузі.

		екологічного стану річок, підготовка інвестиційної пропозиції щодо створення бальнеологічного оздоровчого центру на базі родовищ радонових мінеральних вод; — дослідження стану водних об'єктів та рекреаційних зон на них, встановлення на місцевості водноохоронних зон та прибережних смуг; — спорудження та облаштування зупинок туристичних автобусів для забезпечення відпочинку водіїв та пасажирів вздовж туристичних маршрутів.	

Довідка*: складено за Стратегією розвитку Житомирської області до 2020 р. [114]

Так, згідно табл. 2.3.9 стратегічними напрямками розвитку туризму на Житомирщині є: розвиток екологічних видів туризму, у т. ч. сільськогосподарського туризму; сприяння розвитку внутрішнього туризму і реклама місцевих туристичних продуктів; покращення екологічного стану та використання рекреаційних зон.

Результатом реалізації стратегічних напрямів розвитку туризму будуть: підвищення привабливості об'єктів та поселень, які мають туристичний потенціал; збільшення чисельності внутрішніх туристів; збільшення обсягів продажу регіональних туристичних продуктів; розробка нових комплексних туристичних продуктів, інфраструктури та сфери послуг навколо об'єктів та пам'яток культури; сертифікація та маркетинг об'єктів туризму та туристичного продукту; створення системи інформування туристів; створення нових робочих місць; збереження та примноження історико-культурної спадщини тощо.

У розбудову туристичної інфраструктури та розвитку туризму активно включилися також об'єднані територіальні громади (ОТГ) Житомирської області (табл. 2.3.10).

Таблиця 2.3.10

Напрями розвитку туризму в ОТГ Житомирщини*

Найменування ОТГ	Привабливі об'єкти для туристів	Напрями (види туризму)
Баранівська міська ОТГ	На території громади розташовані завод із виробництва органічної молочної продукції «Органік Мілк», єдиний в Україні музей фарфору, вольєр з плямистими оленями, музей українського побуту, садиба тітки видатної української поетеси Лесі Українки, де природа надихала Лесю на створення «Лісової пісні».	1. Реалізація проекту «Молодіжний кластер <i>органічного бізнесу</i> Баранівської міської ОТГ»: — будівництво сироварні з дегустаційним залом; — будівництво холодильної установки із сортувальною лінією для заготівлі ягід чорниці, якими щедрі навколишні ліси. 2. Розвиток <i>спортивного рибальства</i> : — створено кооператив; — зарибнено водойму; — розпочато будівництво рибальських будиночків з метою зацікавлення якомога більшої кількості туристів.
Новоборівська ОТГ	Штучна водойма площею понад 1000 га з пляжем і мальовничим лісом. Недалеко туристам можна показати козацьку церкву XVII століття, а також Музей коштовного і декоративного каміння.	Організація 3-4-денних <i>фестивалів</i> (подієвий туризм).
Тетерівська ОТГ	Оточений скелями санаторій «Дениші» з родоною водою, Тригірський монастир, руїни замку Терещенків.	Активний туризм
Семенівська сільська ОТГ	Музеї британського письменника Джозефа Конрада, на риболовлі, піти в ліс за грибами, завітати на ферми, де вирощують коней та овець, також туристам можуть запропонувати комфортний відпочинок і смачні місцеві страви.	Розробляють туристичний веломаршрут (активний туризм).

Довідка*: складено автором.

Як видно з табл. 2.3.10, на базі привабливих туристичних об'єктів у ОТГ

області є можливість розвивати органічний бізнес, спортивне рибальство подієвий (фестивальний) і активний (велосипедний) туризм. Так, розвиток в області конкурентоспроможного органічного сільськогосподарського виробництва та виробництва органічних продуктів забезпечать можливість розвивати на сільських територіях такого агротуризму, який слугуватиме популяризації цього виробництва в Україні та за її межами. Необхідно включити до загальних регіональних туристичних маршрутів населені пункти усіх територіальних громад, де є рекреаційний і культурно-історичний туристичний потенціал. ОТГ, розвиваючи туризм на своїх територіях, матимуть можливість: активізувати розвиток підприємництва та супутніх галузей (транспорт, зв'язок, торгівля, ресторанне господарство), створити нові робочі місця, зменшити рівень безробіття, збільшити надходження до місцевого бюджету, забезпечити відновлення роботи закладів культури, відновити або розвивати народні промисли, запровадити проведення різноманітних фестивалів тощо. Перспектива розвитку туризму в територіальних громадах вимагає визначення пріоритетом збереження і розвиток історико-культурної спадщини. Для забезпечення їх туристичної привабливості важливе значення має подальший розвиток інфраструктури. Адже якісна інфраструктура робить території привабливими для інвесторів і для нових бізнес-структур, що означає зростання ділової активності, створення нових робочих місць, збільшення доходів населення та надходжень до місцевого бюджету.

Отже, за результатами дослідження нами виявлено, що у кожній ОТГ Житомирської області є чимало можливостей для розвитку туризму. Так, у Семенівській ОТГ туристи можуть пройтися трояндовою галереєю, відвідати бджолину ферму і будиночки на озері, родинний маєток всесвітньо відомого письменника Джозефа Конрада у с. Терехове та музей.

На території Баранівської громади останнім часом активно розвивається органічне виробництво, про яке розповідають туристам. Вони можуть пройтися екологічною стежкою, також подивитися на місця, де проживають плямисті

олені. У Заріччі можна походити алеями, де любила бувати Л. Українка – «Лесині липи». Баранівський фарфор (Додаток С) різних періодів, який давно вже не виготовляють, туристи можуть побачити в музеї.

Фахівцями Червоненської громади підготовлений тур «Майже забута історія», який знайомить туристів з палацом Терещенків у неоготичному стилі та древнім парком біля нього. На діючому цукровому заводі є музей підприємства та чимало будівель, які зводилися ще за часів життя Терещенків.

Пізнавальний тур «Кам'яна квітка» (мандри територією Овруцько-Словечанського кряжу з його ярами і пагорбами) підготувала туристам Овруцька громада. Туристам покажуть і повідають про червоні кварцити і пірофілітові сланці, граніт, запропонують побувати у Свято-Василівському соборі, історія якого сягає тисячолітньої давнини. Як бачимо, ОТГ Житомирщини зацікавлені у розвитку туристичного бізнесу.

Отже, у Житомирській області є підґрунття для розвитку різних видів туризму (вигідне географічне розташування області, різноманітність рослинного і тваринного світу, клімат, рельєф, геологічне і гідрологічне багатство області, розвинена мережа автомобільних доріг та залізничних шляхів). Зважаючи на такий ресурсний потенціал, в області є можливості для формування власного турпродукту за різними видами туризму (активний, пізнавальний, екологічний, подієвий (фестивальний), агротуризм (сільський зелений), етнологічний тощо)[1;124]. Є також змога розробити ботанічні маршрути пізнавального туризму.

Проте, як показали результати дослідження, на Житомирщині найбільш перспективними напрямками туристичної діяльності слід вважати розвиток пізнавального (геологічного, ботанічного, орнітологічного), активного (пішохідного і водного), екологічного і агротуризму. Із сучасних видів туристичної діяльності слід виокремити діловий (бізнес-подорожі), спортивний туризм (велотуризм, альпінізм, дайвінг), освітній туризм (туристичний відпочинок поєднується з навчанням), хобі-тури, тощо.

Так, з метою використання історико-культурних ресурсів в Житомирській

області удосконалюються розроблені науково-пізнавальні і навчальні екскурсійні маршрути. Такі маршрути передбачають ознайомлення з пам'ятками архітектури національного та місцевого значення, відвідування монастирів, стародавніх городищ, експозицій краєзнавчих музеїв. В останні роки найбільшою популярністю серед українських та зарубіжних туристів користуються 4 маршрути, а саме:

— у «Порцеляновім краю» (Коростишів – Кмитів – Денишів – Тригір'я – Баранівка – Остріжок – Новгород-Волинський – Городниця – Житомир);

— «Забутими панськими маєтками» (Романівка – Паволоч – Верхівня – Ружин – Рогачі – Топори – Городківка – Червоне – Андрушівка – Бровки Перші – Волиця – Яроповичі – Ходорків – Івниця – Стара Котельня – Іванків – Ліщин);

— «Навколо «Волинського Єрусалима» (Гуйва – Кодня – Турчинівка – Тютюнники – Чуднів – Стовпів – Романів – Миропіль – Нова Чарторія – Коростки – Любар – Юрівці – Краснопіль – Троща – Райгородок – Бердичів – Терехова – Іванківці);

— «Серед лісових скель» (Червона Волока – Кам'яне село – Олевськ – Жубровичі – Коростень – Овруч – Межирічка – Ушомир – Краївщина – Володарськ-Волинський – Кам'яний брід – Троковичі).

Для Житомирщини перспективним є також подальший розвиток активних видів туризму – пішохідного та водного. Так, живописні річки Тетерів, Случ, Уборть та деякі їх притоки уможливають розвиток водного туризму – сплав на байдарках, катамаранах та надувних човнах (рафтинг). У цій місцевості ще за радянських часів популярними були категорійні маршрути «По Случі від Мирополя до Сарн» (II к. с.) та «По Случі, Горині і Прип'яті» (I к. с.) [81].

Підґрунтям розвитку екологічного туризму є наявність пам'яток природи загальнодержавного та місцевого значення. Зона відчуження навколо Чорнобильської АЕСу межах Українського Полісся дає можливість прокладати різноманітні за тематикою еколого-туристичні маршрути, які будуть наочно демонструвати згубність недбалого та злочинного господарювання на Поліссі, а

також знаходити альтернативні сценарії виходу із екологічної кризи, в якій опинилася Житомирщина і Україна в цілому.

Житомирська область багата на корисні копалини, що дає можливість проводити екотури та екскурсії з відвідуванням підприємств та музеїв (каньонами вздовж річок або до музеїв фарфорових заводів у Баранівці чи Городниці). Геологічні багатства області роблять перспективним розвиток геологічного туризму: екскурсій, експедицій та турпоходів з «геологічним наповненням», відвідувань музеїв тощо [127].

Природне розмаїття даного регіону та сприятливий клімат дають можливість відтворити весь колорит Полісся через надання послуг із сільського зеленого туризму. Для цього в області функціонує 9 закладів, де створено всі умови для надання послуг із сільського зеленого туризму:

— 2 садиби третього (найвищого) рівня – «Володимирська садиба» (Брусилівський район, с. Привороття), історико-культурний комплекс «Замок Радомишль» (м. Радомишль);

— 4 садиби базового рівня – ферма «Силоам» (сmt. Черняхів), «Тригирська садиба» (м. Тригир'я), «Хуторок Чудодієво» (с. Вишпіль, Черняхівський район), культурно-мистецький центр «Поліська хата» (с. Городське, Коростишівський район);

— 3 садиби без категорії – Садиба «Шале Софія» (с. Городське, Коростишівський район, «Карпатське село» (с. Червона Зірка, Бердичівський район), «Стара гребля» (с. Облитки, Радомишльський район)[131]. Так, особливу увагу поціновувачів сільського зеленого та етнотуризму привертає «Хуторок Чудодієво» (с. Вишпіль, Черняхівський район), де розташована «Бджоландія» та відносно новий об'єкт «Поліська хата» у с. Городецьке (Коростишівський район). Найяскравішими представниками сільських зелених садиб на Житомирщині вважаються такі садиби: Культурно-мистецький центр «Поліська хата» у с. Городське Коростишівського району; «Карпатське село» у с. Червона Зірка Бердичівського району та Українська садиба «Сила» у с. Кустин Бердичівського району.

Одним із видів сільського зеленого туризму є екотуризм, який спрямований на безпосереднє відвідування туристами територій з особливими природними і культурними умовами. На Житомирщині найрозвинутішими екологічними поселеннями є «Простір Любові» у с. Лагульськ Новоград-Волинського району та Екопростір «Тетерівський Кіш» у с. Городське Коростишівського району.

При цьому слід відзначити різноманітні напрямки діяльності сільських зелених садиб та Екопоселень. Якщо основними напрямками діяльності сільських садиб є: екскурсії для дітей, молоді та дорослих; піші та велосипедні прогулянки, катання на конях, човнах, походи за грибами та ягодами; поїздки на возі та санях; майстер класи з різних видів декоративно-прикладного мистецтва: писанкарство, вишивка, розпис по склу; майстер класи із бджільництва, лозоплетіння, садівництва, приготування етнічних страв; проведення зимової та літньої рибалки тощо, то діяльність Екопоселень спрямована на: проведення дитячих спортивно-мистецьких та вишкільних козацьких таборів; фольклорних свят календарного циклу, обрядів і вікових таборів; спортивних забав для дітей; майстер-класів з народних ремесел та з оздоровчого харчування; проживання в наметах тощо.

Розвиток сільського зеленого туризму на Житомирщині дає можливість не лише забезпечити місцеве населення робочими місцями, алей підвищити рівень доходів місцевого населення за рахунок збуту сільськогосподарської продукції. Крім того, розвиток даного виду туризму сприяє збереженню унікальних природних комплексів та їх раціональному використанню. Нині за оцінкою фахівців Спілки сільського зеленого туризму України в Житомирській області, потенціал цього виду туризму використовується лише на 5-10 % [107].

Крім вказаних вище, цікавими для туристів є екскурсії за такими маршрутами як літературні, історичні і природні. Нині для туристів пропонуються вже розроблені туристичні маршрути таких спрямувань:

— літературні («На батьківщину Джозефа Конрада», «Родина Терещенків на Житомирщині», «Житомирщина літературна», «Бальзаківськими

місцями», «Бердичівщина поетична»);

— історичні («Шляхами історії (Райковецьке городище)», «До давньоруського міста Городецьк», «Укріпрайон «Скеля», «Копищанська трагедія»);

— природні («Мальовнича Уборть», «Зелений дивосвіт Звягельщини», екологічна стежка «Красилівське – Суховоля».

Вирівняти сезонність у туристичній діяльності області дозволяє розвиток подієвого туризму, який стане додатковим джерелом фінансових надходжень в бюджет регіону. З цією метою на Житомирщині регулярно проводяться різноманітні пісенні, літературно-поетичні, мистецькі, етнографічні та інші фестивалі. Так, популярними є:

— «Лесині джерела» – міжнародне літературно-мистецьке свято, присвячене пам'яті Лесі Українки в м. Новоград-Волинський, де народилась майбутня поетеса [63];

— «Зорі над Уборттю» (м. Олевськ) – фестиваль бардівської пісні «Мі-Сі-Соль», на який щороку приїздять автори та виконавці з України, Білорусі, Молдови, Грузії, Польщі, Німеччини;

— фестиваль бардівської пісні біля багаття «Мі-Сі-Соль» (с. Денеші на березі річки Тетерів), на який щороку приїздять автори та виконавці з усіх куточків України, а також барди з Росії, Білорусі, Молдови, Грузії, Польщі, Германії[39];

— Міжнародний фестиваль дерунів у м. Коростень щороку приваблює все більше туристів (Додаток АВ). Тут туристи можуть записати нові оригінальні рецепти приготування дерунів, сфотографуватись біля пам'ятника деруну, а також у міському парку культури і відпочинку відвідати пам'ятники князю Малу, княгині Ользі, Малуші та князю Ярославу; об'єкт «Скеля», «Ольжині купальні»; фонтани і водограї; атракціони, прийняти участь у конкурсах, придбати сувеніри, різноманітні вироби декоративно-ужиткового мистецтва;

— «Романівська весна» – всеукраїнське літературно-мистецьке свято у

селі Романівка Попельнянського району, присвячене пам'яті М. Т. Рильського, під час якого проходять літературні читання, зустрічі з відомими українськими поетами та письменниками;

— «Верхівнянський розмай» – всеукраїнське літературно-мистецьке свято, яке проходить у селі Верхівня, Ружинського району, де у маєтку Е. Ганської проживав з 1847 по 1850 рр. Оноре де Бальзак;

— етнологічні фестивалі – «Поліське перевесло» (сmt. Ємільчино), «Мистецький червень» та «Поліське весілля» (м. Житомир), «Купальські роси» (с. Немиринці Ружинського району).

Військово-патріотичне виховання молоді проводять під час екскурсій на військово-історичний комплекс «Скеля» у м. Коростень, підземну фортифікаційну споруду «Гульська міна» с. Гульск (Новоград-Волинський район), польову ставку Гімлера «Хегевальд» с. Гуйва (Житомирський район). Видовищними є історичні реконструкції подій II Світової чи громадянської війни, рицарські турніри тощо [1;29; 33; 112; 124].

Наявність пам'яток природи, численних живописних природних ландшафтів дає змогу розробляти кільцеві, лінійні, спеціальні маршрути. Спеціальні екскурсії доцільно розробляти для художників, істориків, архітекторів, мистецтвознавців, археологів, а також історичні, археологічні, ландшафтні екскурсії тощо.

Так, цікавим є лінійний маршрут, який пролягає центральною та південною частинами Житомирської області, які не постраждали від аварії на Чорнобильській АЕС. На цьому маршруті поєдналися пам'ятки історії та культури з чудовими природними ландшафтами та рекреаційними ресурсами. Даний маршрут виглядає наступним чином: Житомир – Кодня – Бердичів – Терехова – Верхівця.

Спеціальні маршрути спрямовані:

— на специфічний сегмент споживачів (іноземні туристи – євреї, поляки, французи, німці, англійці);

— на етнічних українців, які живуть в багатьох країнах світу;

— представників іноземних посольств, місій, організацій тощо.

Як з'ясувалося у ході дослідження, конкурентними напрямками розвитку туризму на Житомирщині мають стати автентичний, культурний, релігійний, спортивний, фестивальний, медичний та місе (діловий) туризм. На міжнародному туристичному ринку пріоритетними напрямками туристичних пропозицій мають бути розвиток культурно-пізнавального, екскурсійного, релігійного, екологічного, спортивного і сільського зеленого туризму. Проте використання туристичних ресурсів неможливе без впорядкування території екскурсійних об'єктів, приведення їх в належний стан, організації зручних під'їзних шляхів, ремонту та реставрації пам'яток архітектури та забезпечення звичайних побутових потреб туристів.

За методом стратегічного аналізу (SWOT-аналізу) нами виявлені сильні та слабкі сторони розвитку туризму, загрози його функціонування та можливості їх усунення. Тому, враховуючи стратегію розвитку Житомирської області до 2020 року, основні напрями подальшого розвитку туризму в регіоні мають розглядатися в контексті законодавчої, інформаційно-маркетингової, інфраструктурної, науково-навчальної, кадрової та фінансових складових, що сприятиме інвестиційній привабливості Житомирщини та покращенню її туристичного іміджу [10].

Стратегічними цілями формування позитивного туристичного іміджу Житомирської області, що сприятиме збільшенню туристичних потоків, мають бути:

- формування та прийняття мешканцями області туристичного бренду;
- розроблення, виготовлення та поширення на Житомирщині, в Україні та за кордоном якісної та сучасної друкованої продукції, яка ілюструє туристичні пропозиції Житомирської області (буклети, брошури, флаєри, календарики, афіші, плакати, банери тощо), що дасть можливість безперешкодно отримувати інформацію про об'єкти показу, туристичної інфраструктури;
- розроблення, виготовлення та реалізація на Житомирщині сувенірної

продукції (статуетки, магніти, брелоки, футболки, кепки, чашки тощо);

— організація веб-постингу (популяризація туристичного потенціалу області через інтернет-сайти, форуми та соціальні мережі за рахунок написання відгуків від першої особи);

— презентація туристичного потенціалу Житомирщини на національних та міжнародних виставково-ярмаркових заходах, конференціях, форумах тощо;

— організація всеукраїнських фестивалів на території Житомирщини;

— створення регіональної мережі туристичних брендів (райони, міста, об'єднані територіальні громади);

— створення єдиної інтерактивної мапи туристичних та екскурсійних маршрутів;

— впровадження нової концепції інтерактивної експозиції в закладах культури;

— активне висвітлення у засобах масової інформації подій та проектів у сфері туризму Житомирської області[84].

Таким чином, важливим напрямом розвитку туристичної діяльності в Житомирській області є розробка та впровадження дієвих методів і шляхів популяризації й просування туристичного продукту Житомирщини на національному і міжнародному ринках (активізація інформаційно-рекламної, презентаційної та виставкової діяльності). Крім того, є потреба у підвищенні конкурентоспроможності туристичного продукту та якості туристичного сервісу в області, налагодженні співпраці державних органів влади з суб'єктами туристичної діяльності всіх форм власності, раціональному використанні і збереженні туристичного, історико-культурного і природно-ресурсного потенціалу регіону, організації доступного та повноцінного відпочинку й оздоровлення населення, створенні сприятливого інвестиційного клімату, оптимізації ефективності фінансування і кредитування в туристично-рекреаційній сфері. Саме тому перспективний розвиток туристичного комплексу Житомирщини, на нашу думку, повинен ґрунтуватися на трьох

складових: інвестиціях, інноваціях та інформаційних комунікаціях. Адже розбудувати ефективний туристичний комплекс регіону неможливо без залучення зовнішніх інвестицій, реалізації державних інвестиційних проектів та активізації внутрішнього інвестування.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Туристично-рекреаційна галузь, яка інтегрує в собі практично всі галузі господарського комплексу Житомирщини (транспорт, торгівлю, зв'язок, будівництво, сільське господарство, виробництво товарів народного споживання тощо), є одним із пріоритетних напрямів розвитку економіки області. Житомирська область є досить привабливою для туристично-рекреаційної діяльності, оскільки посідає одне з провідних місць в країні щодо обсягу природно-ресурсного та рекреаційного потенціалу і має всі передумови для розвитку внутрішнього та іноземного туризму: особливості географічного положення та рельєфу, сприятливий клімат, цінність природного, історично-культурного та туристично-рекреаційного потенціалів. Однак рівень розвитку туристичної галузі області залежить від ефективності використання наявних туристичних ресурсів, що зумовлено впливом безлічі факторів: організаційно-економічних, соціально-економічних, природно-кліматичних та історико-культурних. Проте найбільш значущими при виборі видів туризму є соціально-економічні фактори.

Область має потужний ресурсний потенціал для розвитку туризму, починаючи від природних об'єктів, аналогів яким немає в Україні та світі (Геологічний заказник «Камінне село», більш як 500-літні дуби «Урочища «Тригір'я», унікальні сосни «Урочища «Модрина», реліктова Азалія Понтійська «Поліського природного заповідника»), закінчуючи сучасними промисловими підприємствами, які радо приймають відвідувачів та демонструють свої виробництва (ПАТ Житомирський маслозавод – компанія «Рудь», ТОВ «Органік Мілк», ПрАТ «Мар'янівський склозавод»).

Як показали результати дослідження, природно-ресурсна база Житомирської області є підґрунтям рекреаційної діяльності, оскільки поєднує сприятливі кліматичні, водні, бальнеологічні, лісові, флористичні та фауністичні ресурси.

Рельєф Житомирщини, зокрема, зумовлює територіальну

диференціацію кліматичних, біотичних та інших туристичних ресурсів, а також виступає в ролі важливого оздоровчого фактора в спортивно-оздоровчій рекреаційній діяльності, а також основного фактора розвитку активних видів туризму. Туристично-рекреаційну привабливість рельєфу визначає Словечансько-Овруцький кряж (316 м), який є унікальним геологічним феноменом не лише в Україні, а й на території Європи. Привабливими для туристів є скелі «Голова Чацького», яка розмістилась на схилах Тетерева, «Баранячі лоби», «Велетенські котли», «Ольжині купальні», які можна побачити на околицях Коростеня, скеля «Кам'яний гриб» на околиці Новоград-Волинського на правому березі р. Случ. Пісковики з відбитками викопних рослин третинного періоду збереглися у скелі «Волянщина» Володарсько-Волинського району на правому березі річки Ірші.

Розгалужена гідрографічна мережа області дозволяє розвивати водні види туризму. На території області протікає 2822 річки загальною довжиною 13,7 тис. км. Великих річок немає, вісім середніх річок (Тетерів, Случ, Уж, Ірша, Уборть, Ствига, Ірпінь та Словечна) загальною довжиною в межах області – 1 тис. км., інші – малі річки. На берегах Тетерева розміщені численні бази відпочинку, санаторії, профілакторії. Перспективними для розвитку водного туризму є річки Случ, Уборть, Горинь. Щороку з травня по вересень місяць прихильники екстремальних видів спорту організовують на цих річках сплави на байдарках, катамаранах, надувних човнах.

Багато на Житомирщині і великих озер, серед яких Черне, Озерянське, Дуже, Дідове, які розташовані в басейні річки Уборть. Значний природний водний ресурс значною мірою нівелюється їх незадовільним станом (мережа рік Тетерів, Гуйва, Глиноп'ять, Кам'янка, Шийка, Бобрівка, Коднянка). Це свідчить про те, що водні ресурси області мають значний нереалізований потенціал і можуть служити основою для будівництва на їхніх берегах баз відпочинку, пансіонатів, створення рекреаційних зон короткочасного відпочинку.

Основним завданням регіону є збереження унікального

спектру лікувальних можливостей бальнеологічних осередків для майбутніх поколінь (радонові лікувальні води, торфові та сапропелеві лікувальні грязі). Відомими є бальнеологічний курорт «Денеші», торф'яні лікувальні грязі Зарічанського родовища, яке багате на гіпсові і купоросні торфи з мінералізованим грязьовим розчином, та сапропелеві грязі у с. Вільшани, але у рекреаційній діяльності поки що не використовуються.

Лісистість Житомирської області (35,2 %, на одного мешканця припадає 0,74 га лісу) дозволяє організовувати як санаторно-курортне оздоровлення, так і спортивно-оздоровчий, екскурсійно-пізнавальний відпочинок. 70,3 % від загальної їх площі становлять рекреаційно-оздоровчі ліси, що дозволяє організовувати як санаторно-курортне оздоровлення (наприклад, протитуберкульозні санаторії «Лісова казка» у м. Коростишів і «Лісовий берег» у с. Іванівка Житомирського району), так і спортивно-оздоровчий, екскурсійно-пізнавальний відпочинок.

Мережа природно-заповідного фонду Житомирської області представлена 228 об'єктами загальною площею 137,5 тис. га. Загальнодержавне значення мають 2 природні заповідники (Поліський природний заповідник та природний заповідник «Древлянський»), 5 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва (Івницький, Верхівнянський, Трощанський, Городницький та Новочортирський). Серед заказників загальнодержавного і місцевого значення слід виділити: Городницький (ботанічний заказник), Часниківський (орнітологічний), «Галове», Забарський, Червоновільський та Дідове озеро (гідрологічні), Кутне та Козява (загально зоологічні), Плотниця та Поясківський (лісові). Проте усі заказники загальнодержавного значення у Житомирській області розташовані на території районів, постраждалих внаслідок аварії на ЧАЕС, що негативно позначилося на туристичних потоках у даний регіон. Більше 200 об'єктів природно-заповідного фонду Житомирщини мають місцеве значення (зокрема, заказники: над Тетеревом, замок Терещенка, діброва лісного Вронського, урочище Тригір'я, мальовничі скелі; парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва – Бондарецький).

Більшість об'єктів природно-заповідного фонду області – це геологічні пам'ятки природи (Баранячі лоби, Скеля «Голова Чацького», Скеля «Кам'яний гриб», відслонення Коростишівських гранітів, Відслонення Дівоча гора, водоспад Вчелька та ін.). Каньйон на річці Тетерів вважаючи на мальовничі краєвиди та наявність великої кількості відслонень кристалічних порід, використовують з метою організації туристичних змагань і проведення досліджень юними геологами та природознавцями.

Розмаїття об'єктів природно-заповідного фонду являється потужною базою для розвитку екологічного туризму, а саме спеціальних його видів – кінного, велотуризму та пішохідного.

Рекреаційним ресурсом Житомирщини є також заповідно-мисливські угіддя, загальна площа яких складає понад 2 млн. га, у тому числі: лісових – 915,3 тис. га, польових – 1,5 млн. га і водно-болотних – 119,5 тис. га.

Наявність та використання флористичних ресурсів дає змогу розробляти ботанічні маршрути пізнавального туризму (на Житомирщині зростає 147 видів рідкісних рослин, з яких 74 занесені до Червоної книги України, 13 видів підлягають особливій охороні за Бернською конвенцією, 4 види занесені до Європейського Червоного списку видів, які 91 зникають у всесвітньому масштабі, та 64 регіонально рідкісні види).

Однак на сьогодні відмічається не досить ефективне використання наявних природних і антропогенних ресурсів, що приносить незначні прибутки. Тому наявну природно-ресурсну базу області слід активніше використовувати в краєзнавчо-туристичних цілях. Відповідно при проектуванні туристичних турів (внутрішній та зовнішній туризм) визначальними мають бути природно-географічні фактори (ліси, флора, фауна, клімат тощо).

Підґрунтям розвитку багатьох видів туризму на Житомирщині є також історична й культурна спадщина. В області діють три державних історико-архітектурних заповідники з 10-ти, що є в Україні. Нині на державному обліку в Житомирській області перебуває 3213 пам'яток, у тому числі археології – 808, історії – 2321, монументального мистецтва – 84. До Державного реєстру

нерухомих пам'яток України національного значення занесено 17 пам'яток, у тому числі пам'яток археології – 12; історії – 4 та монументального мистецтва – 1. У регіоні також знаходиться 316 пам'яток архітектури, серед них місцевого значення – 255, національного – 61. До об'єктів національної спадщини віднесено музей-садибу Е. Ганської в с. Верхівня Ружинського району, будинок Лесі Українки у м. Новограді-Волинському, братську могилу учасників повстання Коліївщини 1767 р. в с. Кодня Житомирського району. Окремі культурно-архітектурні пам'ятки в Овручі, Житомирі, Новоград-Волинську відносяться ще до періоду існування Київської Русі. Десять населених пунктів Житомирської області включені до Списку історичних населених місць України: м. Житомир (1240 р.), м. Бердичів (1430 р.), м. Коростень (945 р.), м. Коростишів (1399 р.), смт. Любар (XIV ст.), смт. Миропіль (XVII ст.), м. Новоград-Волинський (1275 р.), м. Овруч (946 р.), м. Олевськ (1488р.), м. Радомишль (близько 1150 р.).

На території м. Житомир розташовано 11 пам'яток національного та 168 пам'яток місцевого значення. Туристів цікавлять Василівська церква, пам'ятка кам'яної архітектури кінця XII – поч. XIII ст. (у м. Овруч), залишки Новоград-Волинського замку XVI – XVI ст., Миколаївська церква (м. Олевськ, XVI ст.), монастир босих кармелітів (м. Бердичів, XVII – XVIII ст.), палац і парк у с. Верхівня XVIII ст., палаци родини Терещенків XIX ст. та ін.

В області функціонують меморіальні музеї вдатних людей: дім-музей С. П. Корольова (м. Житомир), літературно-меморіальний музей Лесі Українки та музей родини Косачів у місті Новоград-Волинському, музей-садиба родини Рильських у селі Романівка Попільнянського району, літературно-меморіальний музей В. Г. Короленка і літературний музей імені Бориса Тена (м. Житомир), літературно-меморіальний музей Оноре де Бальзака (с. Верхівня) та інші.

Отже, значна кількість об'єктів історико-культурної спадщини в Житомирській області дає можливість розробляти науково-пізнавальні і навчальні екскурсійні маршрути для ознайомлення туристів з пам'ятками

архітектури національного та місцевого значення, відвідати монастирі, стародавні городища та експозиції музеїв.

Однак, не зважаючи на потужний ресурсний потенціал, Житомирщина не є лідером серед областей України за показниками розвитку туризму. Стан розвитку туризму у даному регіоні нами оцінено за показниками кількості туристів, обслуговуваних туроператорами та турагентами, даними щодо кількості колективних засобів розміщування та кількості розміщених в них, а також місткості санаторно-курортних та оздоровчих закладів області.

На туристичному ринку області у 2018 р. працювало 63 юридичних та фізичних суб'єктів туристичної діяльності, що на 12,5 % більше, ніж у 2016 р. Кількість суб'єктів туристичної діяльності за аналізований період збільшилась в основному за рахунок фізичних осіб-підприємців, які займаються туристичною діяльністю.

Аналіз обсягу туристичних потоків в розрізі основних груп туристів показав, що у 2018 р. кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами Житомирської області склала 17957 осіб, що 8,4 % більше порівняно з 2016 р. За аналізований період значно зросла кількість туристів-громадян України, які виїжджали за кордон (на 86,2 % більше, ніж у 2016 р.). Протилежна тенденція склалася стосовно внутрішнього туризму: у 2018 р. із загальної кількості обслугованих туристів лише 3359 осіб склали внутрішні туристи. Це на 4,4 % менше порівняно з 2016 р. Об'єктивними причинами зменшення туристів протягом цього періоду були недостатні рекламні заходи щодо просування вітчизняного туристичного продукту як на території Житомирської області, так і за кордоном, недостатня поінформованість населення про природно-рекреаційний потенціал Житомирщини тощо. Разом з тим збільшення інтересу туристів до туристичних маршрутів Житомирщини зумовило зростання внутрішнього туризму у 2018 р. відносно 2017 р. на 31,2 %.

Від реалізації туроператорами (юридичні особи) туристичних путівок у 2018 р. отримано 1058,6 тис. грн, у тому числі від громадян України для подорожі в межах України – 1027,0 тис. грн., турагентами (юридичні особи) –

94454,6 тис. грн, у тому числі від громадян України для подорожі в межах України – 26,7 тис. грн і за кордон – 94427,9 тис. грн. Основна мета подорожі – це дозвілля і відпочинок.

Турагенти (фізичні особи-підприємці) у 2018 р. реалізували туристичних путівок на суму 82717,3 тис. грн, у тому числі громадянам України для подорожі в межах України – 5418,8 тис. грн і за кордон – 77298,5 тис. грн. Основна мета подорожі – дозвілля.

Загальний дохід від надання туристичних послуг (без ПДВ, акцизного податку й аналогічних обов'язкових платежів) суб'єктами туристичної діяльності (юридичні особи і фізичні особи-підприємці) у 2018 р. склав 10550,6 тис. грн, у тому числі туроператорів – 1058,6 тис. грн, турагентів – 9122,4 тис. грн і суб'єктів, що здійснюють екскурсійну діяльність – 369,6 тис. грн.

Зростання туристичних потоків обумовило збільшення обсягів надходжень від сплати туристичного збору. Так, у I півріччі 2019 р. у порівнянні з аналогічним періодом 2018 р. надходження від сплати туристичного збору в Житомирській області збільшилися у 2,1 рази (за даними Державної фіскальної служби України).

Негативним фактором розвитку туризму в регіоні було те, що за 2016-2017 рр. кількість готелів і аналогічних засобів розміщування зменшилася на 3 од., або на 4,3 %, а кількість місць у них – на 11,8 %. Проте кількість осіб, що перебували в готелях і аналогічних засобах розміщування збільшилася на 6,7 %. Коефіцієнт використання місткості готелів і аналогічних засобів розміщування у 2017 р. становив лише 0,19. Внаслідок зміни методики подання інформації про кількість колективних засобів розміщування у 2018 р. порівняння даного показника з попередніми роками не є коректним. Серед провідних готелів Житомирської області слід назвати такі: «Reikartz», Радомишль «VIAREGIA», Парк-готель «Кавунова дача», «Додо», «Мірабелла», «Дежа Вю», «Гайки».

За аналізований період (2016-2018 рр.) зменшилася кількість санаторно-курортних і оздоровчих закладів (зокрема, кількість санаторіїв-профілакторіїв – на 40,0 %, баз та інших закладів відпочинку – на 33,3 %) та кількість ліжок у

них (аналогічнона 40,0 % і 20,0 %). Негативна тенденція спостерігається і щодо кількості санаторіїв та пансіонатів з лікуванням. Основні причини пов'язані з кризовими явищами та зростанням цін на надання послуг у цих закладах. Найбільш знаними санаторно-курортними закладами області є санаторно-курортні заклади Денеші, Тетерів (м. Коростишів), Іршанськ.

Упродовж 2016-2019 рр. зберігалася стійка тенденція до зменшення кількості дитячих закладів оздоровлення та відпочинку та кількості дітей, які були у них оздоровлені. Зокрема, у 2019 р. порівняно з 2016 р. кількість закладів оздоровлення дітей скоротилась на 11,1 %, а кількості дітей, які перебували у цих закладах, на 28,5 %. Негативним є те, що кількість місць у закладах оздоровлення дітей за цей період скоротилась на 18,4 %. Основна причина – це скорочення фінансування, а відповідно й закриття окремих об'єктів, а також зменшення попиту на такі послуги внаслідок зростання вартості перебування дітей у закладах оздоровлення.

Важливим фактором для розвитку туризму у Житомирській області є те, що вона забезпечена розвиненою мережею транспортних комунікацій, ділянки яких проходять за напрямками міжнародних європейських доріг. Однак існують частини території області із малою кількістю доріг і населенні пункти яких слабо зв'язані з рештою території області, що негативно позначається на розвитку туризму по території області. Тому доцільним є будівництво нових автомобільних доріг, здійснення реконструкції існуючих доріг, а також розширення мережі підприємств з обслуговування автотранспорту (сучасних автовокзалів, станцій технічного обслуговування, автозаправочних станцій тощо).

Для обслуговування туристів тамісцевого населення на території Житомирської області функціонує мережа закладів харчування (більше 70). Зокрема, кафе «Полісянка», кафе «Чудодієво», Ресторан «Анна», кафе Арт-афе «Бібліотека» і інші.

Результати дослідження показали, що гальмування розвитку туризму в регіоні зумовлене впливом таких факторів, як: недосконалість туристичної

інфраструктури області, невідповідність сервісних умов європейським стандартам, недостатня поінформованість потенційних екскурсантів про туристичні ресурси регіону, безвідповідальність ставлення місцевого населення до навколишнього середовища в межах історичних ареалів м. Житомира і області та відсутність контролю місцевої влади щодо збереження історичних місць. Крім цього, на підставі проведеного SWOT-аналізу нами виділено основні фактори, які перешкоджають розвиткуна Житомирщині в'їзного та внутрішнього туризму: незадовільний стан окремих об'єктів туризму; невідповідність туристичних послуг міжнародним стандартам якості; відсутність цілісної маркетингової політики Житомирської області з просування туристичного продукту (недостатній брендінг області); низька якість транспортної інфраструктури; несприятлива екологічна обстановка; недостатнє фінансування туризму на місцевому рівні; недостатня інвестиційна привабливість Житомирської області, відтік кваліфікованих кадрів тощо. Однак за цілеспрямованої політики місцевих органів влади є можливість нейтралізувати більшість слабких сторін розвитку туристичного потенціалу Житомирської області.

Серед явних проблем розвитку туризму на Житомирщині слід виділити такі:

- низька конкурентоспроможність туристичних послуг в порівнянні з іншими регіонами;
- брак кваліфікованих спеціалістів, залучених у діяльність з надання туристичних послуг;
- стан доріг та покриття, розмітки, маркування, навігаційних елементів;
- майже відсутня реклама внутрішнього туризму, за виключенням загальноновизнаних зон туризму та рекреації;
- відсутність коштів для реконструкції визначних пам'яток історії та архітектурного мистецтва, а залучення інвестицій гальмується через нерегульовану нормативно-законодавчу базу країни;

— обмеженість даних про історико-культурні пам'ятки області, що обумовлено вузькою інтерпретацією туризму та малою інформацією про різноманіття туристичних послуг;

— майже відсутня інфраструктура взаємодії туроператорів, турагентів, підприємств, що надають послуги розміщування, підприємств харчування, транспортних підприємств, санаторно-курортних підприємств, підприємств, що надають екскурсійні послуги, страхових компаній.

З метою вирішення існуючих проблем розвитку туризму на Житомирщині розроблені «Стратегія розвитку Житомирської області на період до 2020 року» та «Стратегія розвитку Житомирської області на період до 2027 року», затвердженої на сесії Житомирської обласної ради 18 грудня 2019 р., де окреслено основні напрями розвитку туризму у даному регіоні.

Так, згідно цих документів найбільш перспективними напрямками розвитку туристичної діяльності в області слід вважати розвиток пізнавального (геологічного, ботанічного, орнітологічного), активного (пішохідного і водного), екологічного і агротуризму (етнотуризм, екотуризм). Із сучасних видів туристичної діяльності слід виокремити діловий (бізнес-подорожі), спортивний туризм (велотуризм, альпінізм, дайвінг), освітній туризм (туристичний відпочинок поєднується з навчанням), хобі-тури, тощо.

Вирівняти сезонність у туристичній діяльності області дозволить розвиток подієвого туризму (різноманітні пісенні, літературно-поетичні, мистецькі, етнографічні та інші фестивалі), який стане додатковим джерелом фінансових надходжень у бюджет регіону.

Наявність пам'яток природи, численних живописних природних ландшафтів дає змогу розробляти кільцеві, лінійні та спеціальні маршрути (спеціальні екскурсії для художників, істориків, архітекторів, мистецтвознавців, археологів, а також історичні, археологічні, ландшафтні екскурсії тощо).

Конкурентними напрямками розвитку туризму на Житомирщині мають стати автентичний, культурний, релігійний, спортивний, фестивальний,

медичний та місе (діловий) туризм. На міжнародному туристичному ринку пріоритетними напрямками туристичних пропозицій мають бути розвиток культурно-пізнавального, екскурсійного, релігійного, екологічного, спортивного і сільського зеленого туризму.

Проте успішна реалізація визначених орієнтирів розвитку туристичної галузі неможлива безформування позитивного туристичного іміджу Житомирської області, що сприятиме збільшенню туристичних потоків. Для цього визначені наступні стратегічні цілі:

- формування та прийняття мешканцями області туристичного бренду;
- розроблення, виготовлення та поширення на Житомирщині, в Україні та за кордоном якісної та сучасної друкованої продукції, яка ілюструє туристичні пропозиції Житомирської області (буклети, брошури, флаєри, календарики, афіші, плакати, банери тощо), що дасть можливість безперешкодно отримувати інформацію про об'єкти показу, туристичної інфраструктури;
- розроблення, виготовлення та реалізація на Житомирщині сувенірної продукції (статуетки, магніти, брелоки, футболки, кепки, чашки тощо);
- організація веб-постингу (популяризація туристичного потенціалу області через інтернет-сайти, форуми та соціальні мережі за рахунок написання відгуків від першої особи);
- презентація туристичного потенціалу Житомирщини на національних та міжнародних виставково-ярмаркових заходах, конференціях, форумах тощо;
- організація всеукраїнських фестивалів на території Житомирщини;
- створення регіональної мережі туристичних брендів (райони, міста, об'єднані територіальні громади);
- створення єдиної інтерактивної мапи туристичних та екскурсійних маршрутів;

- впровадження нової концепції інтерактивної експозиції в закладах культури;
- активне висвітлення у засобах масової інформації подій та проектів у сфері туризму Житомирської області.

Однак подальший розвиток туристичного комплексу Житомирщини, на нашу думку, має ґрунтуватися на трьох складових: інвестиціях, інноваціях та інформаційних комунікаціях. Тому для розбудови ефективного туристичного комплексу регіону потрібно залучати зовнішні інвестиції, реалізовувати державні інвестиційні проекти та активізувати внутрішнє інвестування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Активний туризм на Житомирщині : [буклет]. Житомир : Упр. культури і туризму Жит. ОДА, 2010. 6 с.
2. Бакало Н. В. Екскурсійна діяльність як один зі складників туристичної сфери. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2017. № 3 (08). С. 211-214.
3. Бейдик О.О., Новосад Н. О. Факторний аналіз формування потоків в'їзного туризму України. *Український географічний журнал*. 2012, № 1. С. 44-49.
4. Беспала О. А. Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку туристичного ринку в Україні [Електронний ресурс]. *Економіка: реалії часу. Науковий журнал*. 2017. № 6 (34). С. 9-17. URL: <https://economics.opu.ua/files/archive/2017/No6/9.pdf> (дата звернення 12.03.2020).
5. Білогурова Г. В. *Конспект лекцій з курсу «Інформаційні системи і технології в туризмі»*. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2016. 49 с.
6. Борушак М. Проблеми формування стратегії розвитку туристичних регіонів: монографія. Львів: ІРД НАН України. 2006. 288 с.
7. Борщук Є. Основи стійкого розвитку еколого-економічних систем: монографія. Львів. Растр-7. 2007. 436 с.
8. Буторіна В. Б. Взаємовплив підприємств туристичної інфраструктури і національного туризму в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Випуск 12. С. 211-214.
9. ВІА РЕГІЯ – великий культурний шлях Ради Європи. *Туризм сільський зелений*. 2011. №2. С. 18-21.
10. Виговська Н. Г., Саух І. В. Стратегічний розвиток туристичної галузі в Житомирській області. *Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки*. Житомир. 2018. № 2 (84). С. 118-124
11. Всесвітня туристична організація. Офіційний сайт. URL: unwto.org

(дата звернення: 26.10.2018).

12. Геологічні пам'ятки України (за ред. В. І. Калініна, Д. С. Гурського). В чотирьох томах. Т. 2. Український щит (Вінницька, Дніпропетровська, Житомирська, Запорізька, Кіровоградська, Черкаська області). Київ, 2007. 320 с.

13. Геологічному музею – 20 років: путівник по геологічному музею ЖОЦТКСЕУМ Житомирської обл. ради. Житомир: Полісся. 2006. 12 с.

14. Герасимчук З., Глядіна М. Регіональна політика розвитку рекреаційної сфери: механізми формування та реалізації: монографія. Луцьк: Надстир'я, 2006. 161 с.

15. Гірняк Л. І., Глагола В. А. Сучасний стан, перспективи та тенденції розвитку ресторанного господарства в Україні. *Економіка та управління підприємствами*. 2018. № 16. С. 71-78.

16. Головне управління статистики у Житомирській області. Статистична інформація [Електронний ресурс]. URL:<http://www.zt.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 18.03.2020).

17. Данилишин Б.О перспективах и специфике развития туризма в Украине [Електронний ресурс]. URL:<https://www.facenews.ua/columns/2016/307795/> (дата звернення: 20.01.2020).

18. Данильчук В. Ф. Особенности формирования и развития туристических предприятий: монографія. Донецк: НАН Украины. Ин-т экономики пром-сти. 2006. 240 с.

19. Демчук Н., Андрійчук Т. Природно-ресурсна база геотуризму в Житомирській області. *Геотуризм: практика і досвід*. Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції (26-28 квітня 2018, Львів). Львів: Каменярь. 2018. С. 142-144.

20. Деревська К. І., Коженевський С. Р., Комар М. С., Деревська Т. М., Лижаченко Н. М., Шевчук О. М. Нові геотуристичні об'єкти Житомирського Полісся (Волинь). Мат-ли конф. «*Геотуризм. Практика і досвід*», 26-28 лютого

2014 р. Львів. 2014. С. 91-94.

21. Державний реєстр національного культурного надбання. URL: <http://web.archive.org/web/20081231050720/http://www.heritage.com.ua/reestry/index.php?id=67> (дата звернення: 27.01.2020).

22. Дружиніна В.В., Залуніна О.М. Оцінка стану туристичної інфраструктури з урахуванням особливостей розвитку регіону // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». 2015. Випуск 10. Частина 2. С. 37-41.

23. ДСТУ 4269:2003. Державний стандарт України. Послуги туристичні. Класифікація готелів [Чинний від 2004-01-09]. К. : Держспоживстандарт України, 2004. 13 с.

24. ДСТУ 4268:2003. Державний стандарт України. Послуги туристичні. Засоби розміщування. Загальні вимоги [Чинний від 2004-01-07]. К.: Держспоживстандарт України, 2004. 14 с.

25. ДСТУ 4527:2006. Державний стандарт України. Послуги туристичні. Засоби розміщення. Терміни та визначення [Чинний від 2006-01-10]. – К.: Держспоживстандарт України, 2006. 28 с.

26. Дунаєвська О. Ф., Козловський О. Ю. Житомирська область: пропозиції нових напрямів туризму в контексті проведення «Євро-2012» [Електронний ресурс]. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua>(дата звернення: 27.02.2020).

27. Житомирський музей природи [буклет] / Авт. тексту Н. В. Кузьменкова. – Житомир : Упр. культури і туризму Жит. ОДА, 2005, СПД М. Г. Косенко. 16 с.

28. Житомирський обласний краєзнавчий музей [буклет] / авт.-упорядник Н. І. Маслова. Житомир : Упр. культури і туризму Жит. ОДА, 2008. 16 с.

29. Житомирщина – Поліський край *.Позакласний час*. 2012. №1-2. С. 41-52.

30. Жукова М. А. Индустрия туризма: менеджмент организаций. М. : Финансы и статистика. 2006. 200 с.

31. Зорин И.В., Каверина Т.П., Квартальнов В.А. Туризм как вид деятельности. Учебник. М. : Финансы и статистика. 2005. 288 с.
32. Інфраструктура регіональних ринків туристичних послуг : монографія [Електронний ресурс] / Г. О. Горіна, О. Б. Чернега, Г. А. Богатирьова та ін. ; наук. ред. Г. О. Горіна. Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2019. 145 с. URL:<http://elibrary.donnuet.edu.ua/1373/>(дата звернення 06.03.2020).
33. Історія міст і сіл України в 26т. Житомирська обл. / гол. ред. О. С. Чорнобривцева. К.: Гол. ред. УРЕ АН УРСР, 1973. С. 9-30, 86-93.
34. Кальченко О. М. Оцінка впливу факторів розвитку підприємств туристичної сфери. Науковий вісник ЧДІЕУ. № 3 (19). 2013. С. 94-101.
35. Карпенко Ю. В. Інвестиційне забезпечення сфери туризму в умовах модернізації економіки: теоретико-методичні аспекти. *Економічні горизонти*. 2018. № 4 (7). С. 109–117.
36. Кацемір Я. В. Дослідження зовнішніх чинників розвитку туристичної галузі України // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». Випуск 34. 2019. С. 63-66.
37. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні: навч. посібник. Чернівці: Книги-XXI, 2003. 300 с.
38. Козловський О.Ю., Дунаєвська О.Ф. Огляд основних рекреаційних ресурсів Житомирщини для розвитку перспективних видів туризму. *Географія та туризм*. 2012. Вип. 23. С. 120-129. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/gt_2012_23_22(дата звернення: 20.03.2020).
39. Козловский А. Ю. 10 лет празднику песенной поэзии. *Актуальні проблеми, сучасний стан та перспективи розвитку індустрії туризму в Україні та Польщі*: мат. V міжнар. наук.-практ. конф. / за ред. І. В. Саух. – Житомир : ЖФ КІБІТ, 2011. С. 97-106.
40. Колективні засоби розміщування в Україні у 2017 році. Статистичний бюлетень / Відп. за вип. О. О. Кармазіна. К. : Державна служба статистики України, 2018. 142 с.

41. Колективні засоби розміщування в Україні у 2018 році. Статистичний бюлетень [Електронний ресурс]. URL: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2019/tyr/kol_zas_ukr/arch_kol_zas_ukr.htm(дата звернення: 20.03.2020).

42. Комліченко О.О. Фактори розвитку туристичної галузі. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: економічні науки*. Херсон, 2014. Випуск 8. Частина 3. С. 75-79.

43. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. С. 141.

44. Корбут Г. О., Костриця М. Ю., Іскоростенський Л. І. Геологічні екскурсії по Житомирській області . *Урал в мініатюрі*. Житомир, 1996. С. 129-194.

45. Корбут Г. О., Мацієвський О. Е., Підгаєцька О. Л. Геологічна будова та мінеральні ресурси Словечансько-Овруцького кряжу. *Велика Волинь*. 2000. Т. 21. С. 198-199.

46. Корж Н. В., Басюк Д. І. Управління туристичними дестинаціями : підручник. Вінниця: «ПП«ТД Едельвейс і К». 2017. 322 с.

47. Костриця М.Ю., Кондратюк Р.Ю. Житомир: Підручна книга з краєзнавства. 2-е вид., випр. й доп. Житомир: Косенко. 2007.

48. Кривега К.В. Туристична інфраструктура: поняття та складові // *Гуманітарний вісник ЗДІА*. Випуск 21.2005. С.118-124.

49. Кузик С. П. Географія туризму: навч. посібник. Київ: Знання, 2011. 271 с.

50. Літературно-меморіальний музей В. Г. Короленка в Житомирі / авт. тексту В. Д. Мороз. Житомир. 2003. 12 с.

51. 8 лучших IT-решений в туризме в 2018 году. URL: <http://www.atorus.ru/news/press-centre/new/44391.html> (дата звернення: 26.02.2020).

52. Любіцева О.О., Панкова Є.В., Стафійчук В.І. Туристичні ресурси України. Навчальний посібник. К.: Альтерпрес. 2007 .

53. Максимов В.В., Томілович Л.В., Гайда М.П. Пояснювальна записка до Історико-архітектурного опорного плану м. Житомир з визначенням меж і режимів використання зон охорони пам'яток та історичних ареалів (Том II: межі і режими використання зон охорони пам'яток та історичних ареалів м. Житомир) (договір від 18.06.2015 № 1-П). Розділ 1: Природні особливості місцевості, що визначають своєрідність планування та просторової побудови міста. Київ, 2015.

54. Мальська М. П., Мандюк Н. Л. Основи маркетингу у туризмі: підручник. Київ: Центр учб. л-ри, 2016. 336 с.

55. Мартыненко М. Туристический бизнес в Украине – проблемы и перспективы. [Електронний ресурс]. URL: <https://arena.ua/2017/07/05/turisticheskij-biznes-v-ukraineproblemy-i-perspektivy/> (дата звернення: 20.03.2020).

56. Матвійчук Л. Ю. Аналіз чинників впливу на стан та розвиток туристичних ресурсів. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка». 2012. № 19. С. 172-175.

57. Маховка В.М. Інтерактивні та Smart-Технології в туризмі. Методологія та практика сталого розвитку туризму: кол.моногр. Полтава: Астроя, 2018. С. 148-155.

58. Машкова О. В. Аналіз суспільно-історичних туристичних ресурсів Херсонської області / О. В. Машкова // Регіональні проблеми України: Географічний аналіз та пошук шляхів вирішення. Зб. наук. праць за матеріалами VI Міжнар. наук.-практ. конфер. (8-9 жовтня 2015 року, Херсон) / За ред. І. О. Пилипенка. – Херсон: ПП Вишемирский, 2015 – С. 243-248.

59. Машкова О. В. Організація туристичних подорожей в межах Херсонської області / О. Машкова // Часопис соціально-економічної географії: зб. наук. пр. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – Вип. 17(2)., 2014. – С. 124-128.

60. Мельник Ю., Цетнар Л. Стратегічне управління туристичним підприємством на міжнародному ринку. *Психологія і суспільство*. 2012. № 2. С. 58-63.

61. Мельниченко С.В. Інформаційні технології в туризмі : теоретичні та практичні аспекти. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. № 2 (6). С. 129-138.

62. Менеджмент туризма: Туризм и отраслевые системы: Учебник/ [И. В. Зорин, А.И. Зорин, Т.А. Ирисова и др.]. М.: Финансы и статистика. 2002. 272 с.

63. Міжнародне свято літератури і мистецтва «Лесині джерела» – 20 років: [буклет] / ред. Є. Ващук. Новоград-Волинський : НОВОГрад, 2006. 16 с.

64. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=be44a1a7-69b3-4a77-a86a-447499abcdd6&tag=Analitika&isSpecial=true>(дата звернення: 19.03.2020).

65. Мініч І. М. Соціальні чинники і функції інфраструктури туризму: соціологічний аналіз: автореф ... дис. канд. соц. наук. 22.00.04. Київ, 2002. 23 с.

66. Мокляк А. Туристські ресурси для потреб іноземного туризму в Україні (у контексті українсько-польських туристичних зв'язків): автореф. дис. ... канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економіка та соціальна географія». Київ, 2014. 17 с.

67. Мокрицький Г. П. Житомир: ілюстрований путівник-довідник. Житомир: Волинь, 2007. 224 с.

68. Мокрицький Г. П. Цікава Житомирщина : Ілюстрована туристична енциклопедія. У 4-х т. Т. 2. Житомир : Вид-во «Волинь». 2014. 384 с.

69. Момонт Т. В. Основні фактори розвитку ринку туристичних послуг. Економіка. Управління. Інновації. 2012. № 1. С. 19-24.

70. Музеї Житомирської області. *Культура. Історія. Традиції*: Спецвипуск «Музеї України». 2003. №3. 24 с.

71. Немець Л.М., Сегіда К.Ю., Моштаківа Н.В. Соціально-демографічні та історико-культурні фактори розвитку туризму. *Культура народів Причорномор'я*. 2009. № 176. с. 145-147.

72. Орлова М.Л. Функціональні складові інфраструктури туризму

України [Електронний ресурс] // Геополітика і екогеодинаміка регіонів. Серія Економіка. Випуск 2 (50). 2014. URL:<http://geopolitika.crimea.edu/arhiv/2014/tom10-v-2/0125orlova.pdf> (дата звернення: 16.02.2020).

73. Оніщук Л.М. Спортивно-оздоровчий, дитячий та молодіжний туризм. Регіональний аспект. *Наука і освіта*. 2014. № 4. С. 122-126.

74. Опорний конспект лекцій «Географія туризму». Тернопіль. 2013. URL: http://dspace.tneu.edu.ua/retrieve/14453/GT_L.pdf(дата звернення: 24.01.2020).

75. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. URL:<http://www.ukrstat.gov.ua>(дата звернення: 16.03.2020).

76. Офіційний сайт управління культури Житомирської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. URL: <http://ukt.zhitomir-region.gov.ua/>(дата звернення: 24.01.2020).

77. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону: монографія / за ред. В. Г. Герасименко. Одеса: ОНЕУ, 2016. 262 с.

78. Паспорт Житомирської області. Житомир. 2017. С. 10-15. [Електронний ресурс]. URL: <http://oda.zt.gov.ua/images/golovna/soczialno-ekonomichnij-rozvitok-oblasti/pasport-zhitomirskoi-oblasti.pdf> (дата звернення: 24.02.2020).

79. Пац Р. Р., Деревська К. І., Коженевський С. Р., Руденко К. В. Тектонічні умови утворення гранітних валуноподібних скель геологічного заказника «Кам'яне село» (північна частина Волинського мегаблоку). *Геолого-мінералогічний вісник Криворізького національного університету*. 2016. № 1. С. 85-94.

80. Перелік територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного та місцевого значення, розташованих у Житомирській області станом на 01.04. 2014 року. [Електронний ресурс]. URL: http://ecology.zt.gov.ua/per_ob_PZF.htm (дата звернення: 24.02.2020).

81. Плечко Л. А. Старинные водные пути. М. : Физкультура и спорт, 1985. С. 20-22.

82. Податковий кодекс: Закон України від 02 грудня 2010 № 2755-VI // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 22.01.2020).

83. Про валюту і валютні операції: Закон України від 21 червня 2018 № 2473-VIII // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19> (дата звернення: 26.01.2020).

84. Проект стратегії розвитку туризму в Житомирській області. Житомир : Житомирська обласна державна адміністрація. 2018. 61 с.

85. Про занесення об'єктів культурної спадщини національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України: Постанова Кабінету Міністрів України від 3 вересня 2009р. № 928. // База даних «Законодавство України». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP090928.html (дата звернення: 22.02.2020).

86. Про занесення пам'яток історії, монументального мистецтва та археології національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1761. // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1761-2001-%D0%BF> (дата звернення: 22.02.2020).

87. Про затвердження заходів щодо державної підтримки розвитку молодіжного та дитячого туризму: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.05.2004 № 298-р // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/298-2004-%D1%80> (дата звернення: 26.01.2020).

88. Про затвердження заходів щодо розвитку іноземного і внутрішнього туризму: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.06.2003 № 390-р // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/390-2003-%D1%80> (дата звернення:

22.02.2020).

89. Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження туropераторської діяльності, що підлягає ліцензуванню, та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю) Міністерством економічного розвитку і торгівлі: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.09.2018 № 747 // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/747-2018-%D0%BF>(дата звернення: 22.03.2020).

90. Про затвердження Ліцензійних умов провадження туropераторської діяльності: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.11.2015 № 991 // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/991-2015-%D0%BF>(дата звернення: 24.03.2020).

91. Про затвердження нормативно-правових актів, які регламентують порядок організації туристсько-краєзнавчої роботи: Наказ Міністерства освіти і науки України від 02.10.2014 № 1124 // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1340-14> (дата звернення: 20.02.2020).

92. Про затвердження Положення про департамент туризму та курортів: Наказ від 22 липня 2016 року № 1202 / Верховна Рада України. URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=0A8YQ1904D>(дата звернення: 23.02.2020)

93. Про затвердження Порядку встановлення категорій готелям та іншим об'єктам, що призначаються для надання послуг з тимчасового розміщення (проживання): Постанова Кабінету Міністрів України від 29.07.2009 №803 // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/803-2009-%D0%BF> (дата звернення: 18.03.2020).

94. Про затвердження Порядку доведення до споживачів інформації про вид об'єкта туристичної інфраструктури та його категорію: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.07.2013 №470 // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/470-2013-%D0%BF> (дата звернення: 12.01.2020).

95. Про затвердження Порядку надання послуг з тимчасового розміщення (проживання): Постанова Кабінету Міністрів України від 15.03.2006 №297 // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/297-2006-%D0%BF> (дата звернення: 14.01.2020).

96. Про затвердження порядку оформлення ваучера на надання туристичних послуг та його використання: Наказ Державної Туристичної Адміністрації України від 06.06.2005 р. № 50 // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0765-05> (дата звернення: 18.01.2020).

97. Про затвердження Правил користування готелями й аналогічними засобами розміщення та надання готельних послуг: Наказ Державної Туристичної Адміністрації України від 16.03.2004 р. №19 // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0413-04> (дата звернення: 24.01.2020).

98. Про курорти: Закон України від 05 жовтня 2000 № 2026-III // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2026-14> (дата звернення: 28.01.2020).

99. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 02 березня 2015 № 222-VIII // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19> (дата звернення: 19.02.2020).

100. Про охорону навколишнього середовища: Закон України від 25 червня 1991 № 1264-XII // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1264-12> (дата звернення: 10.01.2020).

101. Про підтримку розвитку туризму в Україні: Наказ Президента України від 02.03.2001 № 127/2001 // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/127/2001/conv> (дата звернення: 08.01.2020).

102. Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 16.06.1992 № 2456-XII. № 928. // База даних «Законодавство України». URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12> (дата звернення: 22.01.2020).

103. Про рекламу: Закон України від 03 липня 1996 № 270/96-ВР// База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/270/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 22.03.2020).

104. Про туризм : Закон України [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр> (дата звернення: 22.01.2020).

105. Про курорти : Закон України [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2026-14> (дата звернення: 22.01.2020).

106. Про утворення Координаційної ради з питань туристичної діяльності: Постанова Кабінету Міністрів України від 14.05.2015 № 388 // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/388-2015-%D+-%D0%BF> (дата звернення: 13.01.2020).

107. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища Житомирської області у 2016 році. URL: <https://menr.gov.ua/files/docs/Reg.report/%D0%94%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C%20%D0%96%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%202016.pdf> (дата звернення: 24.02.2020).

108. Розвиток туристичного бізнесу регіону: монографія /за ред. І. Школи. Чернівці: Книги – XXI, 2007. 292 с.

109. Ротань Н. В. Стратегічні альтернативи розвитку туристичної галузі регіону // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». Випуск 8. Частина 3. 2014. С. 111-114.

110. Святохо Н. В. Концептуальные основы исследования туристского потенциала региона. *Экономика и управление*. 2007. № 2. С. 30-36.

111. Сірик А. Є. Аналіз факторів впливу на розвиток туристичної галузі в Україні / А. Є. Сірик // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2016. – Вип. 1(1). – С. 156-163. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Траєiv_2016_1\(1\)__24](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Траєiv_2016_1(1)__24). (дата звернення: 16.02.2020).

112. Словечанський музей партизанської слави Полісся [буклет] / упоряд.: Н. В. Ланчук, О. В. Родичева. Житомир : Упр. культури і туризму Жит. ОДА, вид. М. Г. Косенко, 2012. 12 с.

113. Статистичний щорічник Житомирської області за 2018 рік. URL: http://www.zt.ukrstat.gov.ua/Publikacii/zbirnyky/zbirn_schor2018.pdf (дата звернення: 10.03.2020).

114. Стратегія розвитку Житомирської області на період до 2020 року [Електронний ресурс]. URL: <http://khoda.gov.ua/strategiya-rozvitku-2020> (дата звернення: 10.04.2020).

115. Стратегія розвитку Житомирської області на період до 2027 року. Затверджена на сесії Житомирської обласної ради 18 грудня 2019 р. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/regional-dev/derzhavna-rehional-na-polityka/strategichne-planuvannya-regionalnogo-rozvitku/materiali-vseukrayinskoyi-naradi-z-aktualnih-pitan-formuvannya-ta-realiztsiyi-derzhavnoyi-regionalnoyi-politiki-19-20-grudnya-2019-roku-m-lviv/strategiya-rozvitku-zhitomirskoyi-oblasti-na-period-do-2027-roku/> (дата звернення 09.04.2020).

116. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. Розпорядження від 16 березня 2017 р. № 168-р. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80> (дата звернення: 10.02.2020).

117. Тарасенко Н. Л. Інтегрований розвиток міст в Україні. Звіт з виконання технічного завдання «Паспорт міста Житомир». Житомир, 2016.

118. Ткаченко Т. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія. 2-ге вид., випр. та доп. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т. 2009. 463 с.

119. Ткаченко Т.І., Соколова К.О. Теоретичні аспекти формування туристичного потенціалу підприємств. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія «Економіка»*. 2011. № 1. С.107-112.

120. Туник О.М. Smart-туризм: новітні технології та виклики сучасності.

«Творчий пошук молоді – курс на ефективність»: матеріали VI Міжнародної науково-теоретичної конференції молодих учених, аспірантів, студентів (Хмельницький, 25 лютого 2015 р.). Хмельницький: ХКТЕІ. С.401-402.

121. Туристический бизнес в Украине: трудности и перспективы. Информационный портал о финансах и кредитовании. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.dpa.cv.ua/ekonomika/turisticheskiy-biznes-v-ukraine-trudnosti-i-perspektivuyi.html>(дата звернення: 20.02.2020).

122. Туристична діяльність в 2017 році. Статистичний бюлетень [Електронний ресурс]. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/05/zb_td_2017.pdf (дата звернення: 20.03.2020).

123. Туристична діяльність в 2018 році. Статистичний бюлетень [Електронний ресурс]. URL:http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/tyr/tyr_dil/arch_tyr_dil.htm(дата звернення: 20.03.2020).

124. Туристичні родзинки Житомирщини [буклет]. Житомир : Упр. культури і туризму Жит. ОДА, ЖОМГО «Центр розвитку туризму», 2012. 12 с.

125. UNWTO World Tourism Barometr [Електронний ресурс]. URL:<http://mkt.unwto.org/barometer>(дата звернення: 20.03.2020).

126. UNWTO Tourism Highlights, 2018 Edition [Електронний ресурс]. URL:<https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419876>(дата звернення: 20.03.2020).

127. Цвіра І. А. Туристськими шляхами Володарщини : путівник. Новоград-Волинський : НОВОград, 2007. 48 с.

128. Цьохла С.Ю. Систематизація факторів розвитку туристичної індустрії. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Экономика и управление»*. Том 22(61). 2009. № 2. С. 373-380.

129. Чеченя О. В. Фактори впливу на галузь туризму. *Географія та туризм*. Вип. 16. Матеріали міжнародного круглого столу «Україна-Італія:

туризму». URL: http://www.geolgt.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=52&Itemid=40&lang=ru (дата звернення: 20.03.2020).

130. Шуплат О. М. Роль публічно-приватного партнерства у залученні фінансових ресурсів у сферу туризму. *Корпоративні фінанси: проблеми та перспективи інноваційного розвитку*: зб. матеріалів I Всеукр. наук.-прак. конф. (Київ, 22 червня 2016 р.). К.: КНЕУ, 2016 р. С. 345-348.

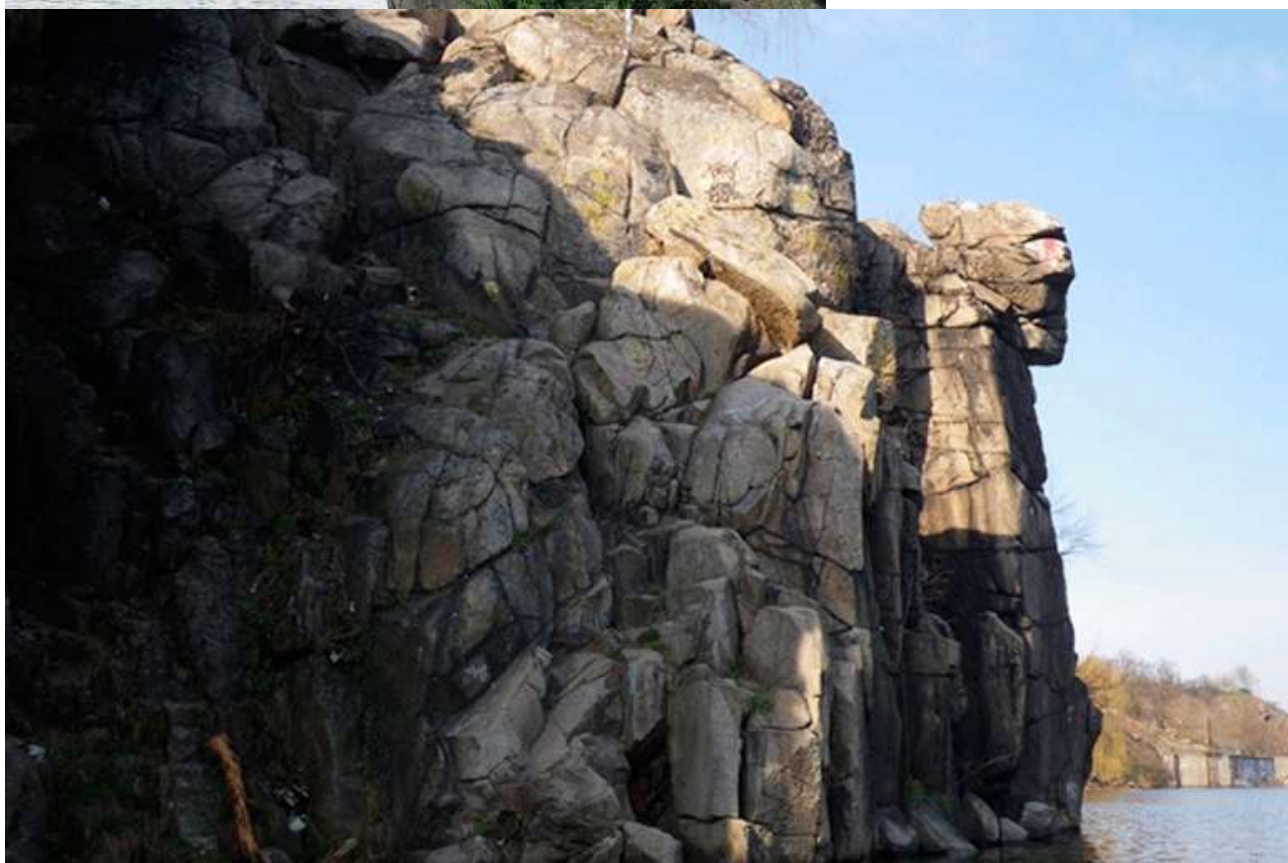
131. Щабельська В.Г., Пологовська Ю. Туристично-рекреаційний потенціал Житомирської області і розвиток субрегіональної системи розселення. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 4. Географія і сучасність*. 2015. Вип. 19 (33) Рекреаційна географія. Туризм. С. 254-260.

132. Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії. Підручник. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка. 2003. 444 с.

133. Шиманська В.В. Конкуентоспроможність туристичного комплексу Житомирщини [Електронний ресурс]. *Економіка. Управління. Інновації*. 2010. № 2 (4). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2010_2_52 (дата звернення: 02.04.2020).

134. Шпилевський І. І., Губенко Т. В., Акімова Л. А., Муха В. Г. Пояснювальна записка до проекту «Внесення змін до генерального плану м. Житомир», розроблена ДП Українським державним науково-дослідним інститутом проектування міст «ДІПРОМІСТО» ім. Ю.М. Білоконя на замовлення Управління містобудування, архітектури та дизайну міського середовища Житомирської міської ради (згідно договору від 16.12.2014 р.). Розділ 1: місце Житомира у системі розселення. Київ, 2014.

Додаток А

Скеля «Голова Чацького», річка Тетерів

Додаток Б

Моїсеївське родовище титану

Додаток В

Річка Тетерів, с. Денеші і Тригир'я

Додаток Г

Скелясті береги біля греблі, с. Денеші

Додаток Д

Скеледром в с. Дениші

Додаток Е

РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

На території області налічується 228 об'єктів природно-заповідного фонду загальною площею 137,5 тис. га, з яких загальнодержавного значення – 20 (57,9 тис. га), з них: природні заповідники – 2 (51 тис. га), парки пам'ятки садово-паркового мистецтва – 5 (120га), заказники – 10 (6757га), пам'ятки природи – 2 (51 га), ботанічні сади – 1 (35 га); місцевого значення – 208 (79,3 тис. га), з них: заказники – 152 (78879,43 га), пам'ятки природи – 35 (93,69 га), дендропарки – 3 (14,9 га), парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва – 18 (228,67 га).

На території Олевського та Овруцького районів розміщується найбільший в Україні за площею *Поліський природний заповідник*. Його загальна площа – 20,1 тис. га., у тому числі боліт близько 5 тис. га. Найбільш заболочені землі східної та південно-східної частини. У заповіднику ростуть 607 видів рослин, що становлять 30 % видів усієї природної флори Українського Полісся. Природний заповідник «Древлянський» займає площу 30872,84 га.

У 2018 р. на території Ружинського району створено ботанічні заказники місцевого значення «Карачина гора» площею 24 га та «Голубіївський ліс» площею 145,7 га.

Загальна площа орнітологічного заказника місцевого значення «Мусіївка» становить 325 га, у 2018 р. збільшена на 82 га.

За Рішенням обласної ради від 26.07.2018 № 1176 утворено ботанічний заказник місцевого значення «Урочище Верб» площею 102,9 га та лісовий заказник місцевого значення «Трубіївський ліс» площею 40,4 га, а Рішенням обласної ради від 12.09.2018 № 1214 – ботанічний заказник місцевого значення «Дідовицький» площею 8,5 га та ландшафтний заказник місцевого значення

«Ліптов» площею 1,5 га.

До пам'яток природи загальнодержавного значення належать такі об'єкти регіону:

- болотний масив Білокоровицького держлісгоспу, який регулює рівень ґрунтових вод і водного режиму малих річок, стабілізує мікроклімат прилеглих територій;
- низинне сфагново-осокове болото Олевського держлісгоспу, яке є регулятором рівня ґрунтових вод річок басейну р.Уборть;
- унікальний заказник, розміщений у зандровій зоні Полісся, що має велике науково-пізнавальне значення;
- насадження модрина європейської віком 130 і 170 років у Городницькому лісгоспі на площі 12 га.

Перлиною ландшафтних рекреаційних ресурсів Житомирського Полісся є Словечансько-Овруцький кряж. Абсолютна висота його над рівнем моря 300-320 м. Кряж простягається більше як на 60 км, маючи ширину від 5 км на сході і 140 км на заході. Його площа становить 750 кв. км.

На території області є ряд природних пам'яток і заповідних місць. Один із них – геологічний заказник «Кам'яне село». Воно розміщене на території Замисловицького лісництва Білокоровицького лісгоспу на схід від села Рудня Замисловицька. Цей заказник має територію 15 га і характеризується виходами на поверхню численних валунів великих і малих розмірів, багато з яких за формою нагадують сільські хати, хліви і клуні.

В Житомирській області створено 162 заказники площею 85,7 тис. га, з них – 10 державного і 152 місцевого значення. До них належать:

Лісовий державний заказник «Туганівський», площа – 186 га. Переданий під охорону Новоград-Волинському спецлісгоспзагонові Новоград-Волинського району. Збереження в природному стані рідкісних, високоботанітетних дубових насаджень насінневого походження на південній границі Полісся і Лісостепу.

Лісовий державний заказник «Поясківський», площа – 113 га. Переданий під охорону Білокоровицькому лісгоспзагові Олевського району. Збереження в природному стані цінних вікових деревостанів та комплексу тваринного і рослинного світу, виходів скельних порід та валунів льодовикового періоду, поширення природи і фауни природнім шляхом.

Ботанічний заказник «Городницький» – площа 305 га. Переданий під охорону Новоград-Волинському лісгоспзагу Новоград-Волинського району. Збереження в природному стані насадження рододендрона жовтого, релікта третинної флори Полісся.

Ландшафтний заказник «Плотниця» – площа 464 га. Переданий під охорону Білокоровицькому лісгоспзагу Олевського району. Болотний масив, який є регулятором водного режиму басейну річки Уборть і рівня ґрунтових вод прилеглих територій. Численні виходи на поверхню Українського кристалічного щита посилюють ландшафтну унікальність урочища. Місце 29 розселення водоплавних птахів, ондатри, а також росички англійської і середньої, занесених до Червоної книги України.

Загальний зоологічний державний заказник «Казява», площа – 1633 га. Переданий під охорону Новоград-Волинського спецлісгоспзагу Новоград-Волинського району. Територія болота – одне з найбільших в області місць оселення бобрів і ондатри, а також постійних токових глухарів і тетеруків. Гніздується багато видів болотних і водоплавних птахів. Є зарості чорниці і журавлини, цінних видів лікарських рослин.

До пам'яток природи загальнодержавного значення відносяться: урочище «Модрина», урочище «Корнієв»; *місцевого значення*: урочище «Криниченька», дуб «Велетень», «Скеля Крашевського», скеля «Голова Чацького» та «Флороносні пісковики».

В Житомирській області частка заповідних територій складає 4,5 %.

Житомирщина входить до числа тих регіонів України, де найбільша кількість парків-пам'яток садово-паркового мистецтва.

Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення: Верхівнянський, Городницький, Івницький, Новочорторийський, Трощанський.

Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення: Андрушівський, Бондарецький, Високівський, Вільхівський, Грабчаковий ліс, Дворищанський, Демчинський, ім. Кутузова, ім. Міклухо-Маклая, ім. Юрія Гагаріна, Кмитівський, Коростишівський, Овруцький, парк шкіроб'єднання ім. Ілліча, Райгородоцький, Турчинівський, Тютюнниківський, Ушомирський, Червонський, Юліно.

Додаток Ж

Територія Поліського заповідника

Додаток К

Кам'яне село, Олевський район

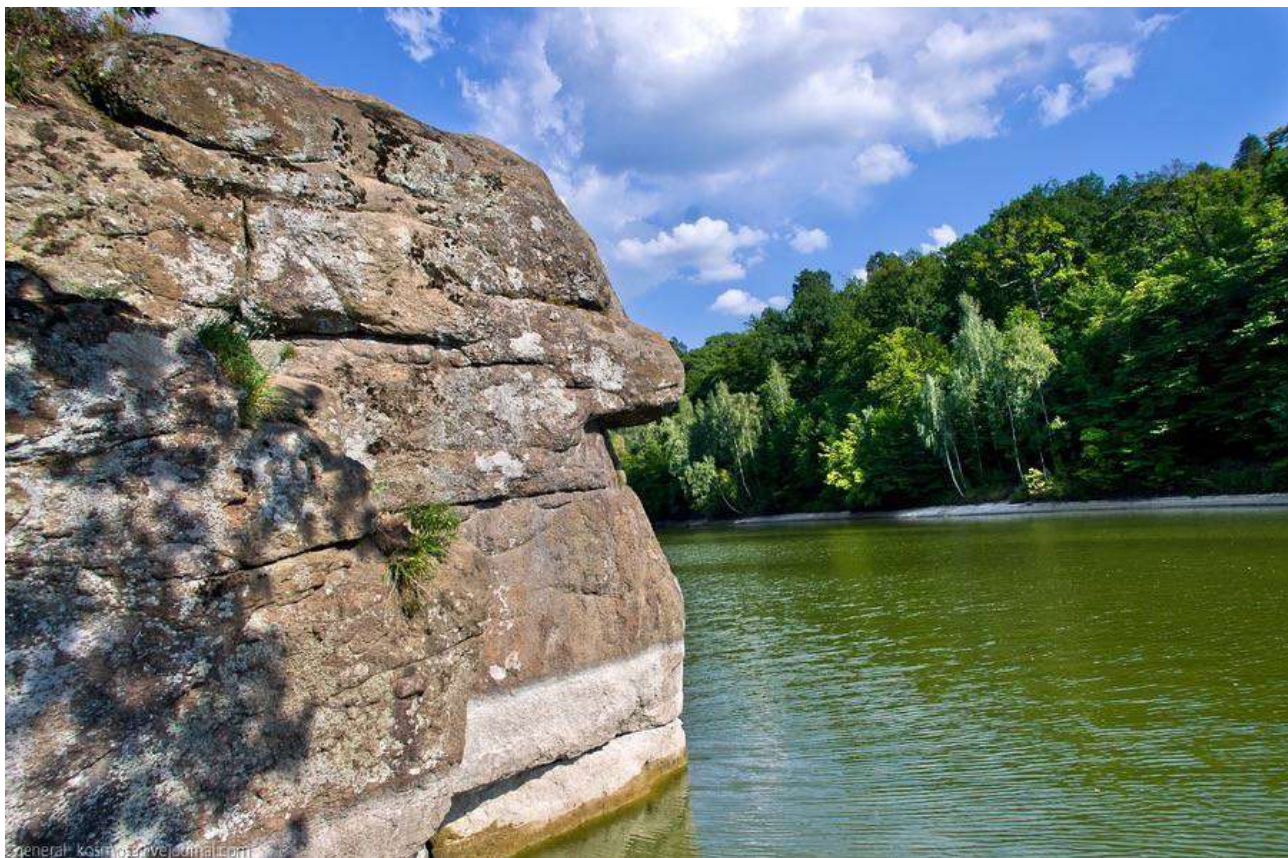
Додаток Л

Мальовничі скелі Дениші – улюблене місце альпіністів

Каньйон Тетерева, с. Дениші

Каньон у Денишах

Додаток П

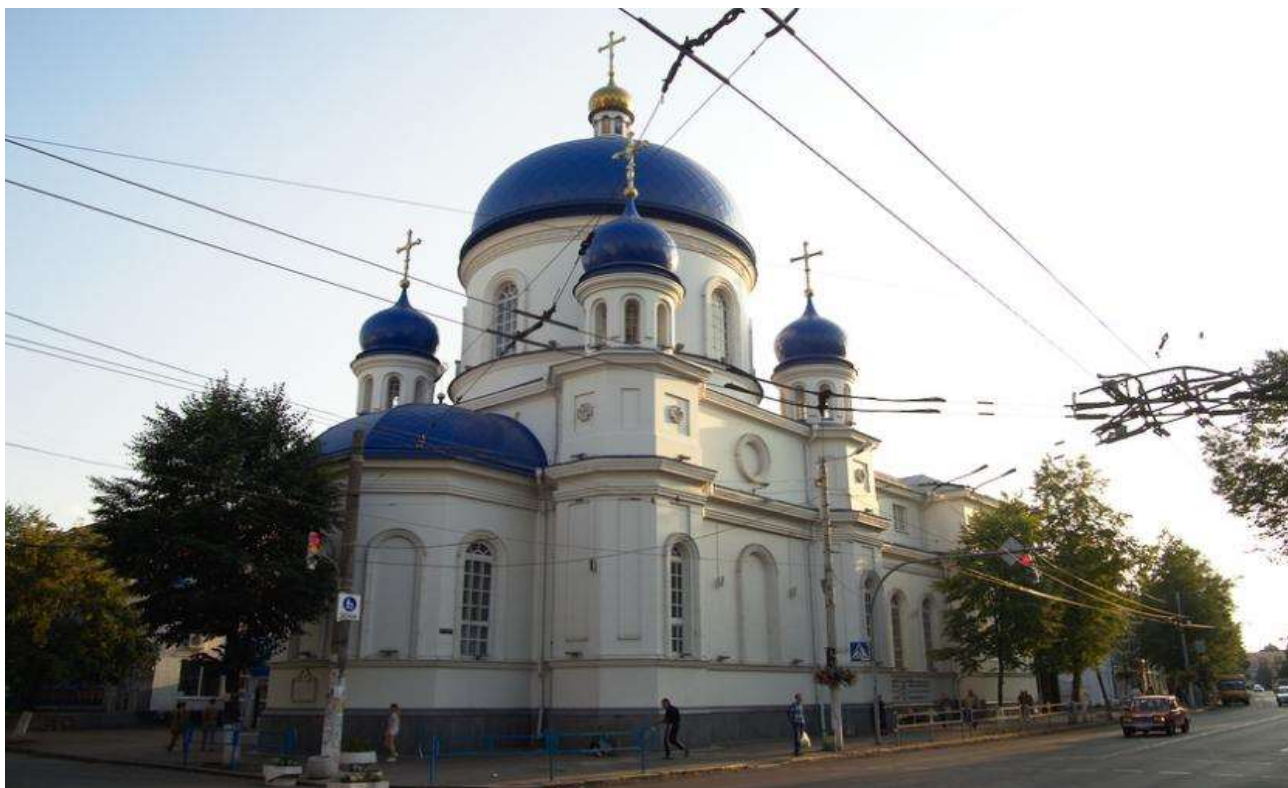
Кар'єр Коростишівський

Додаток Р

Водоспад на Гнилоп'яті (Вчелька)

Додаток С

ЦЕРКВИ, СОБОРИ, МОНАСТИРІ, ЗАМКИ, ФОРТЕЦІ, ПЛАЦІ, ПАРКИ,
МУЗЕЇ ЖИТОМИРЩИНИ

Церква святого архистратига Михаїла

Спасо-Преображенський Собор – головний православний храм Житомира

Кафедральний собор святої Софії

Свято-Михайлівський кафедральний собор в Житомирі (пам'ятка архітектури XIX ст.)

Костел святої Клари, с. Городківка

Кафедральний костел Св. Софії (XVIII ст.)

Костел святого Станіслава, с. Лебедівка

Монастир-фортеця Босих Кармелітів, м. Бердичів

Троїцький монастир (XVст.), с. Тригір'я

Тригірський чоловічий монастир на узгір'ї

Замок Радомисль, м. Радомишль Житомирської області

Бердичівський замок

Палац Бережинських-Терещенко, с. Андрушівка

Палац Уварової

Звягельська фортеця, м. Новоград-Волинський

Парк Островського в Коростені

Парк «Древлянський» у Коростені

Барановський фарфор. Музей порцеляни, м. Баранівка

Додаток Т

Маєток Евеліни Ганської і Оноре де Бальзака, с. Верхівня

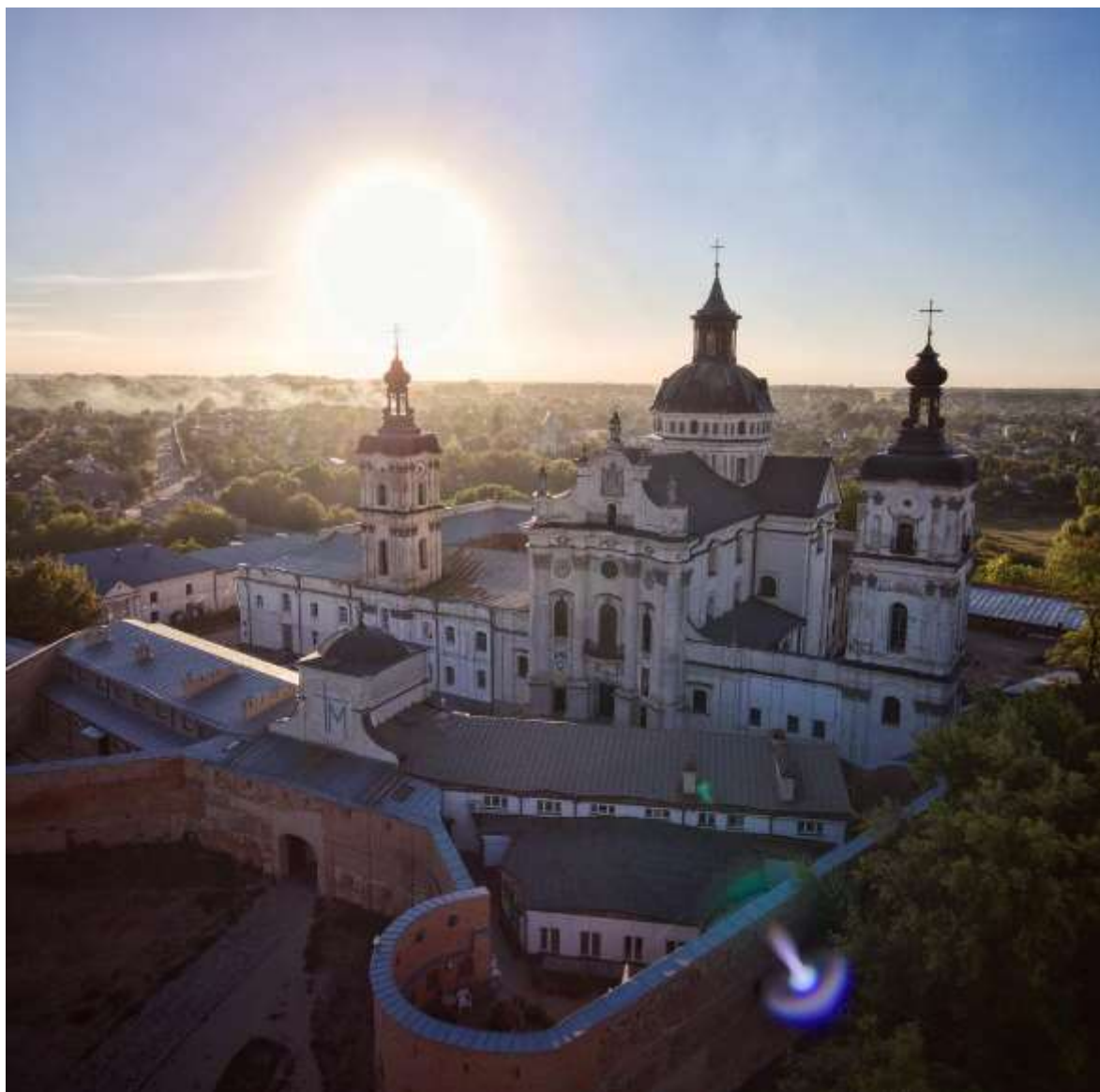
Парк Ганських, с. Верхівня

Додаток У

Свято-Василівський храм (XII ст.)

Додаток Ф

Монастир-фортеця Босих Кармелітів, м. Бердичів

Додаток Х

Палац Терещенко, с. Червоне

Палац Терещенко в Андрушівці

Палац цукрових магнатів Терещенків, с Турчинівка

Додаток Ц

Замок Радомисль, м. Радомишль Житомирської області

Замок-музей «Радомисль» у Радомишлі

Додаток Ш

Музей космонавтики ім. С.П. Корольова

Додаток Ш

Дуб Чудодій

Додаток Ю

КЛЮЧОВІ ОБ'ЄКТИ-ІДЕНТИФІКАТОРИ

Сконцентровані у м. Житомирі, утворюючи своєрідні кластери:

а) в історико-адміністративній частині центру – в межах Замкової гори та вулиць М. Грушевського, Покровської, Михайлівської, Малої Бердичівської та Черняхівського (Єзуїтська Юридика, собор Святої Софії, Свято-Преображенський кафедральний собор, Свято-Михайлівський кафедральний собор, Семінарійський костюл святого Іоанна з Дуклі; музей ім. Бориса Лятошинського, Житомирський обласний краєзнавчий музей, городище «Замкова гора»; кінотеатр ім. Івана Франка, кінотеатр «Україна»; Житомирський академічний музично-драматичний театр ім. І.Кочерги);

б) в районі вул. Пушкінської (водонапірна вежа; Житомирська обласна філармонія ім. С. Ріхтера);

в) у східній частині центру – уздовж вулиць Коцюбинського, Пушкінської, Шевченка, Святослава Ріхтера, Дмитрівської та Івана Франка (Лютеранська кірха; Дім української культури, маєток Філіпова, Музей пожежної охорони, Музей космонавтики ім. С.Корольова).

Окремі об'єкти-атрактори:

1) Літературно-меморіальний музей В. Г. Короленка на однойменному майдані у північно-західній частині центру;

2) кінотеатр «Мультиплекс» в ТРЦ «Глобал UA» по вул. Київській (на в'їзді в місто);

3) кінотеатр «Космос» на Польовому майдані мікрорайону «Східний»;

4) кінотеатр «Жовтень» на майдані Корольова (поблизу східної межі міста).

Додаток Я

Провідні санаторно-курортні заклади регіону

Денеші

Тетерів(м. Коростишів)

Іршанськ

Додаток АА

Об'єкти харчування Житомирської області

Додаток АБ

Торгові центри Житомирщини

Додаток АВ

Фестиваль дерунів у Коростені